

**NORSK SKOLEPOLITIKK OVERFOR KVENENE
1720 - 1996**

**NORJAN KOULUPOLIITTINEN SUHTAUTUMINEN KVEENEIHIN
1720 - 1996**

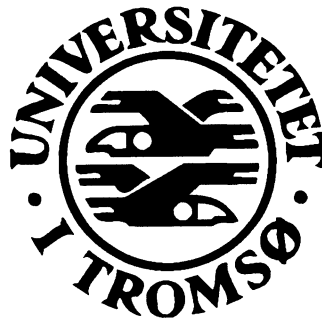

HOVEDOPPGAVE I FINSK SPRÅK/
SUOMEN KIELEN PÄÄAINETUTKIELMA
INSTITUTT FOR SPRÅK OG LITTERATUR/
KIELTEN JA KIRJALLISUUDEN LAITOS
UNIVERSITETET I TROMSØ/TROMSSAN YLIOPISTO
VÅR 1996/KEVÄT 1996
BJØRNAR SEPPOLA

*Marijalla Normaridde
Bjørnar Seppöla
Tromssassa 21. 6. 96*

**NORSK SKOLEPOLITIKK OVERFOR KVENENE
1720 – 1996**

**NORJAN KOULUPOLIITTINEN SUHTAUTUMINEN KVEENEIHIN
1720 – 1996**

HOVEDOPPGAVE I FINSK SPRÅK/
SUOMEN KIELEN PÄÄAINETUTKIELMA
INSTITUTT FOR SPRÅK OG LITTERATUR/
KIELTEN JA KIRJALLISUUDEN LAITOS
UNIVERSITETET I TROMSØ/TROMSSAN YLIOPISTO
VÅR 1996/KEVÄT 1996
BJØRNAR SEPPÖLA

INNHold:

FORORD	8
1. MÅL OG FORSKNINGSMATERIALE	8
2. KVENER HVEM OG HVOR?	9
2.1 Kvener et folk på Nordkalotten	9
2.2 Den kvenske bosettinga i Norge	10
3. FORNORSKNINGSPOLITIKKEN	12
3.1 Innhold og virkemidler	12
3.2 Konkretisering av innholdet	13
3.3 Sammenfatning av fornorskningspolitikken	15
4. STØRRELSEN PÅ DEN KVENSKE BEFOLKNINGA	16
4.1 Ut fra språkbruk	17
4.2 Ut fra avstamning	17
5. FINSK SOM TALEMÅL I NORD-NORGE	18
5.1 Fra enspråklighet til flerspråklighet	18
5.2 Forandring av domener for finsk språk i Nord-Norge	19
5.2.1 Familien	19
5.2.2 Venner	20
5.2.3 Arbeid	20
5.2.4 Kirka	21
5.2.5 Skolen	22

5.2.6	Offentlig administrasjon	22
5.2.7	Finsk med finner	23
6.	FINSK I NORSK SKOLE	23
6.1	Konfirmasjonsskole og omgangsskole 1720–1889	23
6.1.1	Utdanning av lærere og prester i kvensk	24
6.1.2	Forholdene i skolen på 1800-tallet	25
6.1.3	Nasjonalistisk ideologi inn i skolen	26
6.2	Kvensk som hjelpespråk 1889–1936	27
6.3	Finsk helt ut av skolen 1936–1974	28
6.3.1	Stortingsvedtaket i 1936	29
6.3.2	Kvenpolitikken etter krigen	32
6.3.3	Samordningsnemda for skoleverket 1948	34
6.3.4	Stortingsdebatten i 1963 – kvenene innvandrere	36
6.3.5	Tiltak i språkblandingsdistriktene	39
6.4	Ordinære undervisningstilbud i finsk i dag	42
6.4.1	Morsmål i grunnskolen	42
6.4.2	Finsk som valgfag	44
7.	AKTIVT POLITISK ARBEID I KVENMILJØENE TAR TIL	45
7.1	Landsdelskomitéen for Nord-Norge	46
7.2	Innstilling om norsk-finske kulturforhold	46
7.3	Aksjonsplan for Nord-Norge	47

7.4 Mobilisering og organisering i kvenmiljøene	48
8. ARBEID FOR FORBEDRET FINSKUNDERVISNING	51
8.1 Fra miljøet i Børselv – finsk som sidemål	51
8.2 Stortingsdebatten i 1985 – Stortinget positiv	53
8.3 Motstand i departementet og regjeringen	54
8.4 Mønsterplanen av 1985 – Stortinget neglisjert	57
8.5 Finnmark som egen utdanningsregion	58
8.6 Fra miljøet i Skibotn – finsk som andrespråk	60
9. ELEVTILGANGEN TIL FINSKFAGET	65
9.1 Kunnskaper i finsk blant barn i perioden 1936 til 1960	65
9.2 Økning i antall barn som kan finsk i perioden 1960 til 1995	65
9.3 Antall barn med finskundervisning i 1995	66
9.4 Årsaker til økning i antall barn med finskkunnskaper	67
10. REFORM 97 – STRID OM FINSKUNDERVISNINGA	68
10.1 Forslag om nedlegging av finsk som andrespråk	68
10.2 Protester fra kvenmiljøet	69
10.3 Departementet foreslår finsk redusert til tilvalgsfag	70
10.4 Stortinget støtter kvenske krav om finskundervisning	71
10.5 Finskundervisninga foreslås lagt utenom skoletid	71
10.6 Stortinget vedtar prinsipp om finsk som andrespråk	72
10.7 Forslag til ny skolelov fra 1997	72

11. HVA PÅVIRKER DEN KVENSKE KULTURSITUASJONEN?	73
11.1 Debatten om kvenens status	73
11.1.1 Urbefolkning – minoritet – innvandrere	73
11.1.2 Er kvenene minoritet ut fra historie?	77
11.1.3 Kvenene blir gjort til innvandrere	81
11.1.4 Ny finsk innvandring?	84
11.2 Det norske konformitetspresset	85
11.2.1 Sosialdarwinisme og rasisme	85
11.2.2 Nasjonalisme og identitetsskifte	86
11.2.3 Feilinformasjon og fraskrivelse av ansvar	89
11.2.4 Formynderi og bagatellisering	93
11.3 Samisk etnopolitikk	96
11.3.1 Samene får forvaltningsansvar	96
11.3.2 Samene solidarisk med norsk kvenpolitikk	96
11.3.3 Felles ressurser – kun til samiske formål	100
11.3.4 Samisk nasjonalisme?	104
11.4 Den finske nasjonalismen	105
11.4.1 Kvener er finner i utlandet	105
11.4.2 Finsk språkpurisme	107
11.4.3 Konsekvenser for kvensk kultur	108
12. OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER	109

SUOMENKIELINEN TIIVISTELMÄ	112
Johdanto	112
Kveenit ja Norjan kveenipolitiikka	112
Nationalistiset virtaukset	114
Suomen kieli Norjan kouluaitoksessa	115
Kveenimiljöön politisoituminen	118
Taistelu vähemmistöstatuksesta	119
Johtopäätökset	120
KILDER	122
DOKUMENTER	128
INFORMANTER	133
LITTERATUR	134
VEDLEGG	139

LISTE OVER VEDLEGG

- Vedlegg 1: Instruks angående bruken av lappisk og kvænsk som hjelpespråk ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette av kirkedepartementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2 led. Kirke- og undervisningsdepartementet, Kristiania den 18de april 1898. (Jf. Vedlegg 1.)
- Vedlegg 2: Skriv av 16. september 1872 fra Kirkedepartementet om gudstjenestene i språkblandingsdistriktene. (Etter Dahl 1957: 187–189.)
- Vedlegg 3: Utdrag av de innleggene i debatten på Stortinget 25. mai 1985 som berørte kvensk og finsk. (Avskrift)
- Vedlegg 4: Undervisning i finsk skoleåret 1994/1995. (Egen undersøkelse.)
- Vedlegg 5: Uttalelser fra kommuner og skoler om finskundervisning i forbindelse med grunnskolereform 97. (Egen undersøkelse.)
- Vedlegg 6: Stortingsmelding 29. (1994–95) *Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole*. (Avskrift av avsnittet om finsk.)
- Vedlegg 7: Utdrag av Innst. S. nr. 15–1995–1996. (Avskrift av avsnittet om finsk.)
- Vedlegg 8: Stortingsmelding nr.15 (1995-1996). Utdrag av kapitlet som omhandler finsk. (Avskrift.)
- Vedlegg 9: Innstilling S. nr.105 gitt av Kirke, utdannings- og forskningskomitéen den 18. desember 1995. Om fag- og timefordelingen i den 10-årige grunnskolen. (Avskrift.)
- Vedlegg 10: Utdrag av det som ble sagt om finsk under debatten i Stortinget 11. januar 1996. (Avskrift.)

FORORD

Idéen om nasjonalstater slo gjennom i Europa i løpet av 1800-tallet. Tidligere hadde statene hatt et overbygg av religiøs ideologi kombinert med personlig makt knyttet til et aristokrati bestående av grever, fyrster og konger. Nasjonalismen inneholdt en idé om at mennesker med samme språk og kultur skulle danne en politisk enhet, kalt en stat.

Siden mennesker med samme språk og etnisitet sjelden bodde konsentrert på et samlet landområde, men som små grupper blandet med hverandre, førte den nye organiseringen av staten raskt til konflikter. Disse konfliktene har preget Europa fram til våre dager, og de har sitt utspring i at etniske og språklige minoriteter ble boende som små lommer inne på områder dominert av en majoritetsbefolkning. Ofte levde disse minoritetene i tillegg i grenseområder, med språklige frender i en annen nasjonalstat.

Metodene for å løse disse problemene har opp gjennom tidene vært forskjellige. Alt fra fysisk utrydding og etnisk utrenskning, tvangsforflytninger, forbud mot språk og religion, via ignorering og bagatellisering til konstruktive forsøk på løsninger gjennom å komme minoritetenes språklige og kulturelle behov i møte.

Den blodige jugoslaviske borgerkrigen, som vi ser i disse dager, har gitt emnet en tragisk aktualitet. Selv om minoritetskonfliktene i Nord-Norge aldri fikk slike tragiske utslag som i Jugoslavia, lever samme typer konflikter midt i blant oss. Det er opp til oss hvordan vi vil styre dem og løse dem.

I denne framstillingen vil vi se nærmere på situasjonen for finsk språk i Norge, med hovedvekt på situasjonen for språket i norsk skole, fra skolens spede begynnelse tidlig på 1700-tallet fram til i dag.

1. MÅL OG FORSKNINGSMATERIALE

Denne undersøkelsen tar mål av seg å finne fram til hovedlinjene i den skolepolitikken norske myndigheter har ført overfor den kvenske befolkninga i Norge. Av hensyn til temaets omfang har jeg vært nødt til å begrense undersøkelsen til grunnskolen. Undervisninga i finsk ved universitet og høyskole faller således utenfor de rammene jeg har satt for arbeidet.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i skolens spede begynnelse på 1700-tallet, og gir oversikt over 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet. Størst oppmerksomhet er likevel rettet mot tida etter siste verdenskrig. I perioden etter krigen har det skjedd store strukturelle endringer i det nordnorske samfunnet. Den materielle kulturen er endret, forskjellene mellom by og land er blitt mindre merkbar, og folk flytter mer på seg enn før. Den immaterielle kulturen har også gjennomgått store endringer i takt med at nordnorsk kultur generelt, og med

den også kvenkulturen, har tatt spranget inn i data-alderen. De kvenske miljøene i Norge var først og fremst knyttet til landsbygda, som har opplevd fraflytting og nedgang i folketallet. Samtidig med strukturendringene og flyttingene har det ofte skjedd et språkskifte blant kvener. Dette har til tider vært så omfattende at det en stund var grunn til å tro at finsk ville forsvinne helt som talemål i Troms og Finnmark.

Gjennom arbeidet har jeg også forsøkt å få begrunnelsen for politikken overfor den kvenske befolkninga fram. Jeg har gått gjennom alle stortingsmeldinger, proposisjoner og forhandlinger i Stortinget hvor kvensk er blitt berørt. Videre har jeg tatt med offentlige utredninger, arkivene til skoledirektørene i Troms og Finnmark, arkivet til biskopen i Hålogaland, utklipp fra artikler og innlegg i avisene i Troms og Finnmark som omhandler kvenske spørsmål. Stortingsmeldinger, proposisjoner, offentlige utredninger og forhandlinger i Stortinget er tilgjengelig i større offentlige biblioteker. Til mitt arbeid har jeg benyttet meg av universitetsbiblioteket i Tromsø. Finsk og/eller kvensk har imidlertid ikke eget emneord i de registre som er utarbeidet for å lette framkommeligheten i meldinger, proposisjoner og forhandlinger fra Stortinget. Jeg har løst dette problemet ved å gjennomgå samiske spørsmål, språk-blandingsspørsmål, språkspørsmål og spesielle tiltak som angår Nord-Norge.

Arkivene til Skoledirektøren i Troms og Finnmark og Biskopen i Hålogaland er oppbevart på Statsarkivet i Tromsø. Avisutklipp er tatt fra arkivet til Norske Kveners Forbund og fra mitt eget arkiv. Dette dekker ikke alt som er skrevet om kvenske forhold, men det er tilstrekkelig omfattende til å kunne gi et representativt bilde av det som skrives. Som kilder er også brukt intervjuer og egne observasjoner i mitt eget arbeid med kvensk-finske skoleforhold, som lærer og administrator i skolen siden 1971. Mine verv som styremedlem og leder i Norske Kveners Forbund siden starten i 1987 har også tilført meg stoff og kunnskap som har vært til nytte i min forskning. Mitt forskerperspektiv er i tillegg også preget av at jeg har drevet innsamling av kvensk tradisjonsmateriale og skrevet artikler om kvenske kulturforhold.

2. KVENER HVEM OG HVOR?

2.1 Kvener et folk på Nordkalotten.

Folk med finsk etnisitet har i offisiell norsk språkbruk vært kalt kvener. Deres identitet er tilknyttet Nordkalott-området.

I den første beretningen fra Nordkalotten, Ottars beretning til kong Alfred av England på midten av 800-tallet, nevnes kvener. Ottar nevner tre folkeslag i nord: kvener (cwenas), bjarmer og terfinner. Ifølge Ottars

beretning og de islandske sagaer fantes også et Kvenland. Historikeren Köysti Julku har i boka *Kvenland – Kainuunmaa* plassert sagaenes Kvenland til indre del av Bottenviken. (Julku 1986: 120.) Hvor langt mot nord kvenens virksomhet og bosetning i sagatiden har strukket seg, har man ikke sikre opplysninger om. Julku henviser imidlertid til hollandske kart fra 1500-tallet hvor havet vest for Varanger er merket med Caienska semla (kvenenes hav). (Julku 1986: 113.) Dette må imidlertid ikke tolkes som bevis på at Finnmarkskysten har hørt til kvenenes område, men heller som et mulig tegn på at sjøfarere har møtt kvener i dette området.

I 1521 ble den nordiske unionen (Kalmarunionen 1389–1521) splittet i to blokker, den dansk-norske og den svensk-finske. Dette skapte konkurranse om områdene i nord, som til da hadde vært et felles område. Begge blokkene satte i gang med kartlegging av nordområdet og registrering av beboerne i skattelister. Karttegnerne på 1500-tallet tegnet også inn folkegruppene som bodde i nord, og anga deres bosteder. Det ble operert med følgende landskapsområder: Lappia, Scricfinnia, Finmarc og Boddia. Følgende folkegrupper var med: finner, terfinner, lapper, bjarmer, kajaner og kvener. (Johansson 1994: 53.) Ut fra disse gruppene utkrystalliserte det seg etterhvert, trolig ved etnologiske prosesser, to grupper, nemlig samer og kvener. Da Karl IX i 1607 gjorde krav på kysten fra Tysfjord og nord kaller han seg "de kajaners och lappars konung". Dette tyder på at de andre gruppene ikke lenger ble regnet som egne grupper. (Johansson 1994: 53.)

2.2 Den kvenske bosetninga i Norge.

Den kvenske og finske bosetninga i Norge må ses som et resultat av en historisk utvikling som vi ikke kjenner begynnelsen på, og som har ført til en finskspråklig minoritet i landet. I innstillingen fra komitéen til å utrede samespørsmål oppnevnt i 1956 har man gått gjennom karelenes virksomhet i Nord-Norge og freden i Novgorod i 1325. Denne bekrefter karelernes skatteland helt til Lyngen i Troms som felles skatteland med nordmenne. Videre er det i samme framstilling beskrevet hvordan den dansk-svensk-norske kongen, Magnus Ladelås (1275–90), under Kalmarunionen hadde bekreftet birkarlenes handels- og skatterettigheter på kysten fra Varanger i Finnmark til Tysfjord i Nordland. (Innstilling fra komitéen til å utrede samespørsmål 1956: 10.)

I forbindelse med oppløsningen av Kalmarunionen laget de danske fogdene i 1521 de første skattelister over befolkninga på kysten av Troms og Finnmark. Av disse listene går det fram at det også bodde kvener i Nord-Norge. Det samme trekket finner man også i skattelista for 1567. (Guttormsen 1993: 11.)

Utover 1600- og 1700-tallet startet kvenene opp med jordbruk i Troms og Finnmark. Dette har sammenheng med at det atlantiske jordbruket som tradisjonelt var blitt drevet i Norge nådde sin klimatiske nordgrense i Malangen. Denne grensa ble nådd rundt år 1000 e.kr. Det kvenske jordbruket representerte kontinentalt jordbruk. Denne driftsformen har bæreevne lenger mot nord og høyere til fjells. Denne jordbruksekspansjonen kalles i norsk historie *den første kveninnvandringa* til Norge. Oppbygginga av jordbruksdrifta i Troms og Finnmark fikk karakter av en nykolonisering som ble møtt med stor tilfredshet av de danske makthaverne. Danmark så en trykghetsfaktor i en stabil bondebefolkning i Nord-Norge. Sentrale områder for koloniseringa ble Lyngen, Nordreisa, Kvænangen, Alta, Lakselv, Børselv, Laksefjord og Tana, som var egnet for jordbruk og på den tiden ikke hadde annen fast bosetning. (Saressalo 1993: 26.)

Det er ikke gjort forskning som viser hvor stor del av den totale befolkninga den kvenske minoriteten utgjorde før 1800-tallet. Det var tilfeldigheter som avgjorde om folk ble registrert som kvener eller sjøfinner helt fram til folketellinga i 1865. Ofte inneholdt ikke registreringen av skattemenn opplysninger om etnisitet i det hele tatt. Fra 1743 har vi en bemerkning fra Major Schnitler som tyder på at kvenene enkelte steder utgjorde mange. Han skrev i en beskrivelse fra Lyngen i 1743 at "... Af de i Løngensfiord ere kun 3 gamle Nordmænds Bønder Gaarder, de øvrige 42 Skatte-Jorder ere af Qvæner-Bønder, som fra Torne Lapmark ere overkomne, og Boe eller Søe-Finner, opprøddede og beboes". (Referert etter Guttormsen 1993: 10.)

Major Schnitlers hadde fått i oppdrag å finne ut hvor grensen mellom Norge og Sverige skulle gå. Dette skjedde som et forarbeid til grenseoppgangen mellom Norge og Sverige i 1751. Han reiste rundt i Nord-Norge og tok opp forklaring om folks oppfatning av hvor grensen gikk. Samtidig noterte han, trolig av egen interesse, en rekke opplysninger om folk og steder han besøkte. Schnitlers protokoller er i ettertid blitt en viktig kilde til viten om folk og samfunnsforhold i Nord-Norge på 1740-tallet. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at han var offiser og ikke samfunnsforsker. Han hadde ikke som oppgave å studere etnisitet og språk blant de personene som bodde her den gangen. Hans observasjoner må derfor vurderes i lys av hans bakgrunn og oppdrag. (Jf. sidene 80–82.)

Under ekspansjonen av bergverk og fiskeriaktiviteter i Nord-Norge fra midten av 1800-tallet fikk landsdelen en sterk tilstrømning av nye folk på søken etter arbeid. Blant disse var også finskspråklig arbeidskraft fra Nord-Finland og Nord-Sverige. De kvensk-finske samfunnene vokste sterkt. Denne arbeidskraftvandringa betegnes i norsk historie som *den andre kveninnvandringen*. Siden innflyttingen av arbeidssøkende nordmenn og samer fra Finland og Sverige var minst like stor, forrykket innvandringene neppe den prosentvise fordelingen mellom folkegruppene i Nord-Norge.

Fra midten av 1800-tallet begynte norske myndigheter for alvor å interessere seg for språkforholdene i Nord-Norge. I de regelmessige folketellingene ble etnisitet og språk en variabel som ble registrert. Ved folketellinga i 1875 ble 7.7 prosent av befolkninga i Troms (4135 personer) og 24,2 prosent av befolkninga i Finnmark (5828 personer) registrert som kvener. (Niemi 1978: 54.) Finsk ble hovedspråk i en rekke bygder og tettsteder i Troms og Finnmark. I Vadsø by var over 50 prosent av befolkninga kvener.

Sist kvenene var registrert som egen gruppe var ved folketellingen i 1930. Da ble 8215 personer i Troms og Finnmark registrert som kvener. I årene etter krigen har vi ikke hatt fullstendige tellinger av kvener, hverken på etnisk eller språklig grunnlag. Folketellinga i 1950 hadde med et spørsmål om språkbruken på landbygda. Den gang oppga 1655 personer i Finnmark og 59 personer i Troms at de brukte finsk som daglig tale.

Norske Kveners Forbund, som er en organisasjon for kvener, anslår antallet kvener til 5–7000 personer etter språk. Dette tallet er etter min mening et noenlunde sikkert tall for antall personer som kan finsk i den grad at de kan følge samtaler på finsk og også snakke en del finsk. Det tallet Norske Kveners Forbund oppgir er imidlertid ikke et tall som tar utgangspunkt i hvor mange som bruker finsk til daglig.

3. FORNORSKNINGSPOLITIKKEN

3.1 Innhold og virkemidler

Bakgrunnen for interessen for minoritetsspråkene i nord som vi fikk fra midten av 1800-tallet, var et politisk ønske om å få til en språkbytteprosess. Det ble mobilisert et stort apparat og satt i gang en rekke tiltak, som alle hadde som mål å få de finsttalende til å skifte språk. Niemi-Eriksen oppsummerer tiltakene slik:

1. Indre nasjonale konsolideringstiltak. Disse omfattet språkpolitikken i skole og kirke, utelukkning av kvener fra ulike arbeidsplasser samt diskriminering ved jordtildeling. Videre utbygging av kommunikasjoner mellom kvenske og norske strøk.
2. Offensive tiltak. Disse var rettet mot Finland og hadde som mål å få deler av Nord-Finland og deler av Kola lagt inn under Norge.
3. Avskjermingstiltak. Disse tok sikte på å hindre kontakter over landegrensen i nord.
4. Overvåkning og etterretning i kvenmiljøene. (Eriksen-Niemi 1981: 334-338.)

Norske Kveners Forbund beskriver hovedtrekkene i fornorskningspolitikken slik:

- for å kunne kjøpe jord måtte man ha attest fra lensmannen på at man snakket norsk til daglig. Denne regelen gjalt til 1964.
- i fiskeriene måtte høvedsmannen ifølge loven være norsk.
- i skolen ble bruken av finsk begrenset til kun "at forklare det som er uforstaaeligt for Børnene." I 1936 bestemte Stortinget at all bruk av kvensk i skolen skulle opphøre.
- også i kirka ble bruken av finsk etterhvert sterkt begrenset. (Kvenene en glemte minoritet 1994: 4.)

3.2 Konkretisering av innholdet

I de fleste framstillinger om fornorskningspolitikken behandler man ordet *fornorskning* ut fra en teoretisk synsvinkel. Det kan derfor være nyttig å studere ordet fra perspektivet til de menneskene som ble utsatt for den. Hva var det egentlig som foregikk rundt om i bygdene i Nord-Norge, år etter år, i nærmere ett hundre år?

Fra litteraturen omkring fornorskingsarbeidet i skolen kjenner vi til et eksempel som på en måte kaster lys over kulturkollisjonen som ble repetert daglig rundt om i skolestuene. Det var da skoledirektør Thomassen i 1903 selv overtok en skoletime i Lakselv. Han ønsket å gi en demonstrasjon på hvordan fornorskingspedagogikken skulle utføres i praksis.

Elevenes og foreldrenes versjon av skoledirektørens demonstrasjonstime kom fram i et leserinnlegg i den samiske avisa "Sagai Muittalægje", her referert etter forsker Henry Minde, Universitetet i Tromsø:

"Skoledirektøren ropte til et av barna" Gaa ud! Gaa ud! og da barnet ikke forstod det fremmede språket, så tok skoledirektøren ham i nakken og heiv ham ut på gangen med ordene "Gaa ud!". Barnet ble skremt og skar i å gråte. Så skulle et av de andre barna hente ham inn igjen etter skoledirektørens bud – også denne gang "Ga ud! Gaa ud!. Det gikk med det barnet som med det første. Deretter hentet skoledirektøren seg en stakk og pekte rundt i rommet på forskjellige ting med den. Og når barna ikke forstod hans fremmede tale, slo han i bordet med stokken så det sang. Og da forstod barna slett intet av undervisninga, da de var blitt aldeles forskremte."

Skoledirektørens versjon ble oversatt og trykt i samme avis. Han bekrefter i grove trekk det som skjedde, men hadde en helt annen tolkning av hendelsen:

"Skoledirektøren viste hvordan undervisningen kunne skje ved anskuelelsesmetoden, uten bruk av samisk eller kvensk. Det som skulle innlæres var ordet "ude". Et barn ble for anledningen satt ut, og de andre ble spurt hvor han er. Svaret skulle være: "Johan er ude." Etter at dette var terpet flere ganger, ble Johan bedt inn. Han hadde imidlertid misforstått situasjonen. Derfor ble det hele gjentatt med en annen gutt, og Johan skjønnte sin misforståelse. Læreren var imponert over skoledirektørens enkle og gode undervisningsmåte. Og den stokken hadde skoledirektøren måtte knakke med i bordet ved et par anledninger for å få barnas oppmerksomhet."
(Referert etter Minde 1993: 35.)

Uansett hvilken versjon som er den riktige, forteller historien oss at barn som møtte i skolen med finsk språk, sto i daglig fare for å få sitt menneskeverd krenket. Svært ofte fikk de nok også det. Konsekvensen var at de tok det standpunktet at deres egne barn ikke skulle lære finsk slik at de kunne spares for de negative opplevelsene de selv hadde hatt.

Det var ikke bare barna som måtte tåle krenkelser fra det offentlige. I 1946 måtte fjellstueoppsitteren på Helligskogen i Skibotndalen forlate stillingen sin fordi staten ønsket en norsktalende fjellstueoppsitter. Familien hadde da drevet fjellstuen i 3 generasjoner, siden 1846. Familiens opplevelser i den forbindelse kommer fram i oppsitterens skriv til departementet i sakas anledning:

"...Jeg er blitt oppsagt fra dette sted hvor jeg har ødslet mine krefter, og må nå i alderdommens grå år forsøke å skaffe meg nytt hjem et eller annet sted innen så kort tid. Det vil føre til økonomisk ruin, og dertil er vanskelighetene med å oppføre nytt bygg nå så store at det lar seg neppe gjøre til sommeren. Jeg har derfor med dette tillatt meg å søke det ærede departement om 1 års utsettelse, da dette er av den største betydning og en tvingende nødvendighet for meg og mine, samstundes som departementet vil vise en ære for en mann som har vært i statens tjeneste i over 40 år og under høyst skiftende forhold..." (Sitert etter Theisten 1982: 17.)

I denne saka engasjerte stortingsmann Aldor Ingebrigtsen seg til fordel for den kvenske familien, men staten holdt på sitt, og fjellstueoppsitteren måtte overlate plassen til en norsk familie høsten 1946.

Raseteorier som forklaringsmodell på samfunnsforhold fikk en ganske stor plass i det norske samfunnet i årene før krigen. I oppslagsverket *Norges land og folk* av A. Helland fra 1902 sto det bl.a. at nordmennene eier "den germanske rases beste egenskaper", mens kvenene "ikke udmerker seg ved ytre fortrinn". Nesen var ofte liten, "temmelig bred, enten stump, eller den ender oftere med en liten spids, som sædvanligt peger oppad; neseborene er

temmelig vide". Kvenen var hverken musikalsk eller poetisk, "han er ialfald ikke skabende paa disse omraader". (Etter Niemi-Eriksen 1981: 326.) Ved vedtak om utbygging av Solhov folkehøgskole uttalte Fylkesutvalget i Troms i 1923 at

"Man kan vel neppe nevne noget byggeforetagende der har mer berettiget krav på statens støtte i enhver mulig form enn bygging av ungdomsskoler i Nord-Norge. Og ikke minst gjelder det den nordre del av Troms fylke, og særlig Lyngen hvor en betydelig del av befolkninga er av mongolsk avstamning." (Etter Niemi-Eriksen 1981: 282.)

Da Troms fylkesutvalg i 1925 drøftet den økonomiske utviklinga i Troms, mente man utviklinga ble hemmet av at "ikke hele befolkninga alltid er som den burde være. Det er særlig den med mongolsk islett som ikke er så energisk som ønskelig er." (Etter Niemi-Eriksen 1981: 282.)

Arbeiderbladet skrev i 1931 at "den finsk-ugriske rase er avgjort sadistisk av natur". (Niemi-Eriksen 1981: 277.)

Denne typenrasebetraktninger utgjorde ofte den eneste informasjonen kvenske barn fikk om seg selv gjennom norske medier. Fra midten av 1960-tallet begynte forfattere og forskere å interessere seg for kvenkulturen. Det begynte å komme ut litteratur i Norge som ga et mer nyansert bilde av kvener og kvensk kultur.

3.3 Sammenfatning av fornorskningspolitikken

Fornorskningspolitikken kan sammenfattes som en statlig organisert trakassering av den finskspråklige befolkninga. Den inneholdt et helt spekter av virkemidler, fra offentlige forordninger til krenking av menneskeverd og privatlivets fred. Den ble gjennomført over et tidsspekter på rundt 100 år, med en fasthet og konsekvens som er ukjent i andre europeiske land. Den var motivert ut fra sikkerhetspolitiske hensyn, men rasisme og sosialdarwinisme spilte også inn. Den fikk konsekvenser også for den samiske befolkninga som i mange tilfeller nærmest "ble dratt" inn i tiltak som var beregnet på kvener. Professor Einar Niemi sa på et seminar på Universitetet i Tromsø høsten 1994 at det er grunn til å tro at samene ikke ville blitt utsatt for en så streng fornorskning over så lang tid dersom det ikke hadde vært for kvenene og den sikkerhetspolitiske betydningen som ble tillagt det kvenske spørsmålet. (Niemi 1994: 22.)

Målsetningen var å få den finsktalende befolkninga til å gå over til å snakke norsk. Politikken lyktes i så måte at det kvenske samfunnet nå er inne i en langt framskredet språkbytteprosess. Som eksempel på dette kan taes Aikios analyse av Nordreisa, Børselv og Vestre Jakobselv i 1986. Av 70-åringene

brukte 80 prosent finsk regelmessig, men bare 10 prosent av 20-åringene gjorde det. (Aikio 1988: 100.)

Nærmest en hel befolkningsgruppe ble presset til å skjule sin identitet. Som eksempel på det kan nevnes at under folketellinga i Finnmark i 1950 ble bare 1655 personer registrert som kvener. I helseundersøkelsen for Finnmark i 1987-88 er tallet 10-doblet, da oppgir 18217 personer i aldersgruppa 20–62 år i Finnmark at to eller flere av besteforeldre er av finsk ætt. (Søgård-Westlund 1993: 100.)

Fra 1960-årene gled fornorskningstiltakene gradvis over. I 1964 ble språkbestemmelsen i jordloven opphevet. Forskere begynte å interessere seg for kvenkulturen. Fra 1970 ble det tillatt med finsk som C-språk i gymnasene. Praksisen med å forby finsk tale i skolegården opphørte gradvis utover 1970-tallet. Terje Aronsen, som er lærer i Børselv i Finnmark, har fortalt at hos dem ble det slutt på tilsnakk til elever som brukte finsk skoleåret 1972/1973, på noen skoler i Finnmark kan dette ha vart noen år lenger. (Intervju med Terje Aronsen.)

I 1980 fikk én skole, Børselv skole, tillatelse til å gi undervisning i finsk som sidemål. I 1990 ble denne muligheten gitt til seks nye skoler. Fra 1990 fikk vi ny navnelov. Det er nå tillatt med finske stedsnavn på kart og på jordeiendommer, noe som hadde vært forbudt tidligere. Husbanken legger ikke lenger restriksjoner på bygging av badstu i bolighus. Biskopen har anskaffet et lite depot av finske salmebøker.

4. STØRRELSEN PÅ DEN KVENSKE BEFOLKNINGA

Tallene som kom fram i folketellingene ble etterhvert sterkt misvisende. I 1930 ble antallet kvener oppgitt til 8215 personer i Troms og Finnmark. I 1950 ble det registrert 1724 kvener. Tallene er mer et uttrykk for myndighetens ønske om at kvensk kultur og finsk språk skulle forsvinne, enn et uttrykk for reelle forhold.

Når man i dag skal foreta en vurdering av størrelsen på den kvenske befolkninga skjer det i et helt annet klima. Folk er mer villige til å stå fram med sin etnisitet, selv om det nok kan hevdes at sporene etter språkundertrykkinga fortsatt henger igjen. En stor del av kvenene har imidlertid mistet sitt opprinnelige språk og bruker norsk i daglig kommunikasjon, også med andre kvener.

Ut fra den forskningen og de beregningene som til nå er gjort her til lands har jeg funnet det naturlig å beskrive antall kvener ut fra fire kriterier. To av dem tar utgangspunkt i språklig ferdighet, de to andre tar utgangspunkt i avstamning.

- A. De som bruker finsk i regelmessig kommunikasjon med andre finskspråklige.
- B. De som kan finsk og kan kommunisere på finsk Hvor aktivt de bruker språket er ikke tatt hensyn til.
- C. De som anser seg selv å være av annen etnisitet enn nordmenn og samer.
- D. De som har viten om at de er av finsk ætt.

4.1 Ut fra språkbruk

Når det gjelder registreringsmåte A, de som bruker finsk regelmessig i kommunikasjon med andre kvener, foreligger en undersøkelse av Aikio-Lindgren i forbindelse med Kvenprosjektet midt på 1980-tallet. Personer som bruker kvenske dialekter i regelmessig kommunikasjon med andre kvener er anslått til 1500–2000 personer. (Lindgren 1992: 21.)

For registreringsmåte B, hvor man tar med alle som kan finsk, også de som ikke bruker språket regelmessig, foreligger et anslag av Norske Kveners Forbund i 1994. De oppgir tallet til 5–7000 personer. (Kvenene en glemt minoritet 1994: 4.) Det er muntlig opplyst at tallet ikke baserer seg på undersøkelser, men på en vurdering foretatt med bakgrunn i kvenprosjektets registrering av 1500-2000 som bruker finsk i dagligtale. Ved å undersøke i en del kvenske områder har man kommet fram til at de som bruker språket aktivt til daglig utgjør 1/3 av alle som kan finsk. Jeg vurderer begge disse tallene som riktige ut fra deres respektive registreringsmåter.

4.2 Ut fra avstamning

Når det gjelder registreringsmåte C, de som anser seg selv å tilhøre en annen gruppe enn samer og nordmenn, oppgir NKF dette tallet til 10–15000 personer. (Kvenene en glemt minoritet 1994: 3.) Dette tallet har man kommet fram til gjennom vurderinger basert på kjennskap til de kvenske miljøene. NKF kaller disse for kvener. Innen gruppa brukes imidlertid flere betegnelser: *Finskættede, norsk-finner, etterkommere av finske innvandrere*. Betegnelsen *kven* blir ofte brukt av politiske grunner for å understreke tilhørighet til den norske nasjonalstaten. For min del vil jeg legge til at når begrepet *kven* brukes politisk, innebærer det at man derved signalerer at man ikke er norsk, ikke samisk og heller ikke finsk, men har en identitet knyttet til en norsk minoritet.

Når det gjelder registreringsmåte D, de som er vitende om at de har finske aner, har vi de senere års helseundersøkelser. I denne ble personen spurt om han/hun har to eller flere besteforeldre av finsk ætt. Svaralternativene var å krysse for ja eller nei.

I Finnmark i 1988–1992 oppga 18217 personer i aldersgruppa 20–62 år i Finnmark at to eller flere av besteforeldrene var av finsk ætt. (Westlund-

Søgaard 1993: 101.) Det ble gjort en tilsvarende undersøkelse i Troms, men den er ikke offentliggjort ennå. Muntlig har jeg imidlertid fått opplyst at denne peker i retning av at ca. 11 000 personer i Troms oppfatter seg selv å være av finsk ætt.

5. FINSK SOM TALEMÅL I NORD-NORGE

5.1 Fra enspråklighet til flerspråklighet

Marjut Aikio har i artikkelen *Kveenit og kielellinen kulttuuripluralismi* beskrevet språkskiftets ulike faser. De kvenske samfunnene vi hadde rundt 1850-tallet da språkbytteprosessen tok til var i hovedsak en-språklige kvenske samfunn. Det dreide seg om flere små en-språklige kvenske samfunn med tilsvarende norske og samiske samfunn som naboer. Det norske samfunnet var dominert av kulturell pluralisme fram til midten av 1800-tallet. Gruppene levde segreert fra hverandre. Produksjonsmetoden og kommunikasjonsmulighetene opprettholdt segresjonen.

Under fornorskningsperioden inntrådte først en integrasjon hvor gruppene lærte hverandres språk. Kunnskapene i hverandres språk ble brukt til utvidet kontakt gruppene imellom. Etterhvert overtok majoritetsspråket norsk, helt til vi i dag har fått en situasjon hvor man klarer seg med norsk i de aller fleste situasjoner.

Aikios undersøkelse bygger på en studie av etniske kart laget av J. A. Friis i 1861 og i 1888/90. Undersøkelsen omfatter bygdene Annijoki (Vestre Jakobselv), Pyssyjoki (Børselv) og Raisi (Nordreisa). Språkkunnskapene i familiene på 1800-tallet er jevnført med språkkunnskapene i de samme områdene i dag. I 1861 og 1888/90 var to- og trespråklighet svært utbredt. Også i norske familier hadde man lært seg samisk eller finsk. I 1988 var de norske familiene en-språklige. De samiske og kvenske familiene var inne i en språkbytteprosess. 90 prosent av barna i disse familiene kunne bare norsk. (Aikio 1988b: 94 -101.)

Aikio beskriver situasjonen slik at det hadde skjedd en åpning mot tospråklighet ved at de kvenske familiene i 1861-undersøkelsen hadde begynt å lære seg norsk. Ved åpningen mot tospråklighet mener hun det er skjedd en åpning for overgang til et annet språk. For de norske familiene har utviklingen i samme periode ført til at man ikke lenger behøver å lære seg naboens språk.

Samtidig som fornorskningspolitikken pågikk skjedde det også en modernisering av samfunnet. Industrialiseringa bidro til at flere og flere fikk arbeid utenfor sine lokalmiljø. Denne prosessen bidro også til å framkalle et språkskifte.

Aikio legger vekt på at mens de kvenske familiene på 1860-tallet var enspråklige familier som hadde lært seg litt norsk, var de i 1988 tospråklige familier inne i en språkbytteprosess.

5.2 Forandring av domener for finsk språk i Nord-Norge.

Et hensiktsmessig redskap til å beskrive bruk av språk i tospråklige samfunn er å dele bruken opp i domener. Hvem man snakker til, den sosiale sammenhengen, funksjon og emne for samtalen er viktige faktorer som innvirker på den tospråkliges valg av språk i ulike situasjoner. Holmes oppgir følgende domener for språkbruk: offentlig administrasjon, arbeid, skole, religion, venner og familie. (Holmes 1992: 25.) I det følgende skal jeg gjennomgå bruken av finsk i Nord-Norge innenfor de ulike domenene i et diakront perspektiv.

5.2.1 Familien

I kvenske familier var finsk det naturlige kommunikasjonsspråket helt fram til fornorskningprosessen satte inn. Språket ble brukt til intern kommunikasjon mellom familiemedlemmene på tvers av generasjonene. Etterhvert som fornorskningen skred fram, gikk man over til å snakke finsk mellom voksne og norsk til barna. Myndighetene ivret for at barna skulle bruke mest mulig norsk.

I en del familier kunne besteforeldregenerasjonen fram til siste krig ikke norsk. Det var derfor påkrevet at foreldregenerasjonen som var tospråklig brukte finsk i kommunikasjonen med dem. Av prinsippet norsk til barn oppsto en situasjon hvor man etterhvert fant det allment upassende å snakke finsk til barn. Aikio-Lindgren har gitt et eksempel på at kvener snakket norsk selv til finske barn som ikke forsto norsk, men finsk til barnas foreldre. (Aikio-Lindgren 1983: 9.) På denne måten innarbeidet det seg en praksis med kodeskifting ettersom man snakket til en voksen person eller til et barn. Denne praksisen fortsatte fram til 1970-tallet, da ideer om tospråklighet som ressurs ble mer kjent. Fram til da ble barn som hovedregel tilsnakket på norsk. I de tilfeller hvor den ene av foreldrene var født i Finland og ikke kunne norsk, var det godtatt at vedkommende brukte finsk helt inntil ferdighetene i norsk var blitt gode nok. På grunn av dette finner vi i en del familier et språkbruksbilde hvor det eldste barnet kan finsk, men ikke de yngre søskenene. (Koskinen-Nordmann 1994: 28.)

Et område for bruk av finsk i kvenske familier som bør nevnes spesielt, er bruken av finsk som hemmelig språk. Foreldre og andre voksne som ønsket å snakke om noe som "ikke passet" for barns ører, brukte i slike situasjoner finsk selv om barna var til stede. Den kvenske forfatteren Bente Pedersen har

gitt et uttrykk for de følelsene denne situasjonen førte med seg i diktet "Det hemmelige språket". (Pedersen 1991: 2.)

5.2.2 Venner

I vennekretser er finsk blitt brukt mer og lenger enn i familier. I de aller fleste kvendistrikter har folk etablerte møtesteder hvor man kommer sammen og snakker finsk med venner på fritida. En informant i Alta fortalte i 1994 at det eneste stedet i Alta han visste om hvor finsk snakkes regelmessig var kafeteriaen på Elvebakken samvirkelag. (Niiranen 1994: 52.) Der møtes folk, drikker kaffe og snakker finsk sammen. Tilsvarende funksjon har kafeteriaen på samvirkelaget i Lakselv.

Badstutradisjonen har vært holdt ved like i de fleste kvenmiljøene, og badstua ble et sted hvor venner kom sammen til bad. Etter badet var det gjerne kaffe og sosialt samvær. I badstua og under samværet etterpå ble det snakket finsk. (Niiranen 1994: 50.) Badstukveldene ble således et domene for finsk språk.

Finsk brukes regelmessig som kommunikasjonsspråk i kontakt med finske venner. Gjennom ekteskap på tvers av grensen flytter det fra tid til annen finner inn i de kvenske miljøene. Disse kan ofte ikke norsk. Når man på denne måten får finske naboer, øker bruken av finsk i lokalmiljøet. Den samme virkningen har besøk fra og hos venner og slektninger i Finland. Man kan derfor si at kontakten med finner blir et språkbruksdomene hvor finsk alltid er i bruk.

5.2.3 Arbeid

Konsul Crowe ved Kåfjord kobberverk skrev i 1843:

"Det er en uimotsigelig kjendsgjerning, at intet Foretagende, som er avhengig af Haandarbeide, kan drives i Finmarken med noget Held uden ved Hjælp af Qvænerne, det være sig Bergværksdrift, Spidsbergfangst eller Bankfiskeri, ..." (Stockfledt 1848: 11.)

Slik Crowe beskriver det her, var kvenene store deler av 1800-tallet således den viktigste arbeidskrafta i viktige næringer i Nord-Norge. Man må anta at deres språk også ble brukt i arbeidet. Jeg har tolket situasjonen slik at det i Nord-Norge var en diglossia-situasjon, hvor finsk ble brukt i enkelte situasjoner og norsk i andre. Finsk var ofte språket til arbeiderne og norsk språket til administrasjonen.

Etter eget kjennskap til kvensk miljø, ble finsk i årene etter siste krig mer og mer begrenset til tradisjonelle kvenske yrker. Tjærebrenning, skogsdrift,

byggningsarbeid og fiske fra små båter. Omstruktureringa etter krigen medførte at en rekke av disse yrkene forsvant, og dermed også finsk som arbeidsspråk. Da jeg gikk på lærerskole i Tromsø på 1970-tallet, var finsk i bruk i flere arbeidslag som drev husbygging i Tromsø. Likeledes hadde handelsfirmaet Johan Beck A/S i Skibotn både finsk og norsk som arbeidsspråk helt fram til 1970-tallet da jeg selv arbeidet der i en periode. På 50- og 60-tallet ble finsk ennå brukt som arbeidsspråk på en del av fiskeskøytene fra kvendistriktene i Troms. Tidligere ordfører Odd Larsen i Lyngen har fortalt at da han reiste på sin første tur på lofotfisket på 1950-tallet, var finsk arbeidsspråk på fiskeskøyta, som var fra Lyngen. (Intervju med Odd Larsen, Lyngseidet.)

5.2.4 Kirka

I kirka har finsk språk en meget liten plass i dag. Det har forekommet gudstjenester på finsk de senere år, men de er sjeldne. At de er kommet i gang igjen, viser imidlertid at kirka følger med i den etnopolitiske mobiliseringen som foregår i de kvenske miljøene. For å dekke behovene til nye finske innvandrere har den norske og finske kirken organisert ei ordning med innvandrerprest, med kontorsted Oslo.

Krefter innenfor kirka utgjorde en opposisjon mot den offisielle fornorskningspolitikken før krigen. Det er for en stor del kirkas fortjeneste at finsk beholdt offisiell status som hjelpespråk helt fram til 1936. Det ser man ikke minst av innholdet i hjelpespråksordninga, kristendomsundervisninga kunne foregå på finsk. Guds ord på morsmålet sto sentralt i Luthers lære.

Selv om man kan finne mange eksempler på at kirka og mange presters holdninger var preget av omsorg for sjelen og respekt for Luther, finner man også eksempler på at kirka ble fornorskningens tjener. Under Eivind Berggravs tid som biskop i Hålogaland (1927–1937) inngikk kirka et samarbeid med den militære etterretningen om å overvåke de kvenske miljøene. Gjennom prestene fikk generalstaben regelmessige rapporter om hva folk foretok seg, om de hadde kontakt med finner, om de fremmet bruk av finsk språk, hadde finske bøker, m. v. Denne kontrollen fra kirkas side gjalt også om folk hadde finsk kirkelig litteratur, finske ABC-er for barn og besøk av finske prester. (Niemi-Eriksen 1981: 224.)

Den finske kirke ønsket i 1928 å gi finskspråklig kirkelig litteratur til kvenene. Dette førte til en strid som endte med at biskopen fikk et parti bibler som kunne lånes ut til kvener som ikke kunne eller bare så vidt kunne norsk. Det er ikke kjent hvor lenge biskopen i Hålogaland opprettholdt samlingen med finsk kirkelig litteratur, men da det i 1989 skulle arrangeres finske kulturdager i Skibotn og holdes gudstjeneste på finsk, kunne biskopen i Hålogaland ikke framskaffe salmebøker på finsk. Situasjonen ble reddet ved at

arrangementskomitéen fikk lånt finske salmebøker fra Finland. (Kilde: Oddvar Ørnebakk, Skibotn leder i arr. komitéen)

I læstadianerbevegelsen har finsk imidlertid alltid hatt en sterk stilling. Læstadius brukte selv finsk som språk i sine prekener. Finsk hadde status som *lingua sakra* blant læstadianerne. (Niemi-Eriksen 1981: 340.) Kirka fikk etterhvert et godt samarbeid med læstadianske ledere, særlig med de som gikk inn for at bevegelsen skulle gå over til å bruke norsk språk. (Niemi-Eriksen 1981: 264.) Da Skibotn menighet skulle over fra finsk til norsk som hovedspråk i 1937, oppsto en strid som førte til at arbeidet lå nede i tre år. Den framtrepende predikanten Erik Johnsen, som samtidig var en nær venn av biskop Berggrav, kom og meklet. Man kom da til enighet om at det var best at norsk var hovedspråk i menigheta, og arbeidet kom i gang igjen. (Kilde: Rasmus Rasmussen, Skibotn f. 1919)

5.2.5 Skolen

Da skoleundervisninga kom i gang i Norge i begynnelsen av forrige århundre, styrte kirka, ut fra sitt behov for å formidle det kristne budskap, valg av undervisningspråk. Undervisninga tok først og fremst sikte på å forberede elevene på konfirmasjonen, og undervisninga ble gitt på finsk når det var behov for det.

Da fornorskninga kom inn i skolen med full tyngde fra 1860-årene, satte krefter innenfor kirka seg imot. Denne striden endte med at finsk og samisk fikk lovfestet status som hjelpespråk. Hjelpespråksordninga innebar bl.a. at finsk kunne brukes i kristendomsundervisninga.

I 1936 endret Stortinget skoleloven slik at retten til hjelpespråk i framtida bare skulle gjelde samisk. All bruk av finsk forsvant ut av skolen etter det.

5.2.6 Offentlig administrasjon

I offentlig administrasjon forekommer ikke finsk i dag. Tidligere har man hatt en annen holdning. Da kontrakten for Helligskogen fjellstue ble opprettet med oppsitteren i 1846, brukte amtmannen selv det finske navnet *Pyhäouta* i kontrakten. (Theisen 1982: 7.)

Den nordiske språkkonvensjonen av 1. mars 1987 gir finske borgere som oppholder seg i Norge rett til å bruke finsk i kontakt med norske myndigheter. (Dok 60.) Den norske administrasjonen har derfor plikt til å skaffe finsk tolk dersom finske borgere skulle ha behov for det. Derfor har man også beredskap for dette.

5.2.7 Finsk med finner

Nord-Norge ligger geografisk nær Finland. Det er et fritt arbeidsmarked i Norden. I de nordnorske og kvenske miljøene bor det et lite antall finske borgere. Disse utgjør hver for seg et innslag i lokalmiljøene der det er naturlig å snakke finsk.

Det dreier seg om ca. 800 personer (791 personer pr. 1.1.94.) (Olsen 1994: 64.), spredt ut over hele landsdelen. Samtale med finner er trolig det eneste domenet hvor finsk brukes regelmessig av tospråklige kvener.

80 prosent av de finske borgerne som bor i Nord-Norge er kvinner. FDH-rapport 1993:11, *Borte men også hjemme*, har behandlet situasjonen til finske kvinner bosatt i Nord-Norge. Over en periode på 40 år har 578 finske kvinner bosatt seg i Nord-Norge. Dette tallet inkluderer også 71 kvinner som har tatt norsk statsborgerskap. 78 prosent av kvinnene er gifte eller lever i samboerforhold. (Koskinen-Normann 1994: 26.)

I flere sammenhenger kalles disse blandingsekteparene, som har en frekvens på 12–15 pr. år, *finsk nyinnvandring til Nord-Norge*. Det er imidlertid all grunn til å sette spørsmålsteget ved denne betegnelsen. Ekteskap over landegrensen i nord har forekommet til alle tider. Etter mitt syn er det riktigere å se ekteskap med finner – de utgjør jo bare 12–15 pr. år i hele Nord-Norge – som en naturlig følge av internasjonalisering og større mobilitet (mer om dette på side 84).

På grunn av geografisk nærhet, blir Finland ofte benyttet som ferieland. Finner bruker også ofte Nord-Norge som feriemål. Denne utvekslinga er også med på å skape situasjoner hvor det er naturlig å bruke finsk.

6. FINSK I NORSK SKOLE

6.1 Konfirmasjonsskole og omgangsskole 1720-1889.

Kirken, representert ved prester og misjonærer, har vært pionerer for skolen i Nord-Norge. Skolen som misjonærene opprettet hadde som formål å forberede barna for konfirmasjonen. Avgjørelsen om man skulle bruke norsk, samisk eller kvensk ble tatt ut fra de aktuelle forholdene på stedet. Selv om det også finnes eksempler på prester og misjonærer som ønsket at samer og kvener skulle lære seg dansk eller norsk, var hovedsaka for dem at barna lærte sin katekisme. Hvilket språk som ble brukt var et underordnet spørsmål.

Den eldste beretninga om opplæring på finsk i Norge er fra da Thomas von Westen i 1716 rapporterte at noen kvener i Alta "eiede og kunde læse i qvænske Bøger". (Hammond 1787: 254.) Dette kan trolig tolkes i retning av at folk hadde utviklet noe leseferdighet før de norske misjonærene begynte å

reise her oppe. Dersom man ønsker å følge denne tråden videre og undersøke hvordan denne leseferdigheten var kommet til Nord-Norge, må man trolig ta utgangspunkt i kirkestedet Kautokeino, som fram til 1751 lå under svensk juridiksjon, og undersøke i hvilken grad det har vært gitt undervisning fra dette kirkestedet.

Helge Dahl har i boka språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1804–1905 gitt en oversikt over misjonsskolens begynnelse i nord. På denne sin første misjonsreise i 1716, fant Thomas von Westen ut at prestene var fornøyde med at finnene ble døpt, gikk til alters, viste noe utvendig andakt, samt betalte sine avgifter til kirka. Finnene forsto imidlertid ikke det som ble sagt i kirkene. Som et botemiddel foreslo han at det skulle ansettes egne misjonærer som skulle reise blant finnene, holde andakt og lære dem å lese på deres eget språk. (Dahl 1957: 2.)

Noen år tidligere, i 1708, hadde biskopen, Peder Krog, vært på visitas i nord. Han var også kommet til det resultatet at de kirkelige handlingene var tomme seremonier for finnene. De kunne som regel ikke gjengi et eneste ord av det som ble sagt eller sunget i kirkene. Han hevdet imidlertid at "finnene er meget begjærlige etter det norske Sprog". Hans forslag til løsning på problemet var derfor at finnene etterhvert kunne lære seg norsk, "saa de nedlagde deres eget finske Tungemaal". (Dahl 1957:1.)

I synspunktene til Thomas von Westen og Peder Krog ser vi konturene av de to motstridende holdningene som har sloss om makta i norsk skolepolitikk overfor samer og kvener gjennom 250 år – en debatt hvor språklige, nasjonale, religiøse og pedagogiske faktorer har grepet inn i hverandre og blitt satt opp mot hverandre.

Det arbeidet som misjonærene på 1700-tallet gjorde ble imidlertid den første spiren til undervisning i finsk i skolen.

6.1.1 Utdanning av lærere og prester i kvensk.

Det første eksempelet på at man fra dansk-norsk side vil sette i gang med undervisning for kvener var da Morten Lund i 1727 foreslo å sende to "Qvænedrenge" til opplæring ved Seminarium Lapponicum i Trondhjem. (Nielsen 1990: 274.)

Helge Dahl har i boka *Tromsø offentlige lærerskole* gitt en oversikt over rekrutteringstiltakene for å få lærere som kunne undervise samer og kvener. I 1821 satte sognepresten i Vadsø, P. V. Deinbold fram et krav til Stortinget at man, av hensyn til språkforholdene, måtte få et seminar (lærerutdanning) i Nord-Norge. Ved kongelig resolusjon av 4. mai 1822 ble det så besluttet å opprette et seminar for lærere. Den 7. februar 1826 kom seminaret på Trondernes i gang. Denne skolen dimmiterte fram til 1836 i alt 22 elever, derav 9 samer og 1 kven. Da lærerskolen i 1848 ble flyttet fra Trondernes til

Tromsø var det utdannet 79 lærere. Etter flyttinga til Tromsø ble lærerskolen sterkt utbygd og elevtallet økte.

I 1848 kom det kongelig resolusjon om at man ved tilsetting av prester i Finnmark skulle ta særlige hensyn til kunnskaper i samisk og kvensk.

I 1863 ble det opprettet en egen lærerskole i Alta. Denne utdannet i alt 24 lærere. Siden bare tre av disse lærerne var av norsk ætt ble skolen ansett for å være et feilgrep, og den ble nedlagt i 1870.

I 1853 ble det opprettet åtte friplasser ved lærerskolen i Tromsø. Det var helst samiske elever på disse friplassene, men også en annen kven.

I 1870 ble de åtte friplassene øremerket for kandidater som ville lese samisk. Samtidig ble det opprettet fire ekstra friplasser for kandidater som ville lese kvensk. Friplass innebar at staten dekket utgiftene for de studentene som ble tatt opp til disse plassene. Det var en gunstig ordning, og søknaden til friplassene var stor.

Ordninga med fire friplasser ved lærerskolen, øremerket for studenter som ville lese kvensk, ble opprettholdt i hele perioden fra 1870 til 1905, men prinsippene for rekruttering av lærere ble etterhvert lagt om. I begynnelsen var det slik at man rekrutterte samer og kvener til friplassene. Ettersom tanken om fornorskning ble allmenn, gikk man over til å ta opp norske ungdommer, fortrinnsvis fra det sørlige Norge, til friplassene. Dette fordi man fryktet for at med kvener som lærere i kvensk distrikt, ville finsk bli brukt mer enn nødvendig.

I St. prp. nr. 2 B for 1900-01, snakker man optimistisk om at tiden snart er inne da "fornorskingsarbeidet kan sies å være et fullbyrdet faktum ...", og i samsvar med dette ble undervisninga i finsk og samisk ved lærerskolen i Tromsø lagt ned i 1905-06. (Dahl 1976: 66-67.)

6.1.2 Forholdene i skolen på 1800-tallet

For å kunne forstå betydningen av lærerseminaret, kan det være nyttig å kaste et blikk på forholdene i skolen i den aktuelle tidsperioden. Skolen som de nyutdannede seminaristene arbeidet i, var en omgangsskole. Skoleloven av 1827 krevde 72 dagers undervisning for hvert barn i året. Ennå så sent som i 1853 lå undervisninga i det nordligste bispedømmet etter stikkprøver på gjennomsnittlig 20.5 dager for hvert barn. Selv disse oppgavene ble ansett å ligge noe høyt. Særlig var oppgavene fra Finnmark "tvivlsomme i særlig Grad".

Skoleloven bestemte at hver skole skulle ha Bibelen, et Nytestamente, en salmebok, en postill, et eksemplar av grunnloven og en regnebok, men mange steder greide ikke skolekassa med utgiftene til materiell. Ikke sjelden manglet selv Bibelen og Grunnloven i skolene, og fantes de, var de ofte i en sørgelig forfatning. Bare en femtedel av barna lærte å lese på skolen. Det sier seg selv at

i denne situasjonen var det avgjørende for språkbruken i skolen hvilket språk barna i kretsen snakket, og man skaffet lærere ut fra behovet.

I 1876 var det i Tromsø, Alta, Hammerfest og Varanger prostier tilsammen 91 lærerdistrikter. 22 var norske distrikter og ni samiske, mens kvensk ble brukt av 21 fast tilsatte lærere i enkelte av deres kretser. 60 distrikter var overgangsdistrikter. I 15 var det nødvendig med tre språk, i 33 distrikter norsk og samisk og i 12 distrikter norsk og kvensk. I hele Tromsø Stift var det da 539 kvenske og 2313 samiske barn som i større eller mindre grad ble undervist på sine morsmål.
(Dahl 1976:127)

6.1.3 Nasjonalistisk ideologi inn i skolen

Fra midten av 1800-tallet ble det mer og mer politisk ønskelig at undervisninga skulle foregå på norsk. Dette fordi nasjonalistiske strømninger i Norge ønsket å bruke skolen som arena for fremming av norsk språk og kultur. All undervisning i skolen skulle foregå på norsk. Kirka var skeptisk til denne politikken. Striden førte til et kompromiss. Finsk, under navnet kvensk, fikk offisiell status som hjelpespråk i norsk skole. I praksis innebar hjelpespråksordninga at religionsundervisninga kunne foregå på finsk. Lærebøker i kristendom ble laget med to spalter, finsk og norsk tekst ved siden av hverandre.

I skoleloven av 1889 ble ordninga med hjelpespråk lovfestet. Det sies i loven at undervisninga skal foregå på norsk, men i § 73 er det tatt inn:

"I de blandede Sprogdistrikter i Tromsø Stift kan Kirke og Undervisningsdepartementet etter Forslag af skolestyret og efterat Overtilsynet har havt anledning til at udtale sig, bestemme, at Lappisk og Kvænsk kan benyttes som Hjelpesprog ved undervisningen, og at der kan anvendes Lese- og Lærebøger med lappisk eller kvensk Tekst ved siden av den norske."
(Skoleloven av 1889, her sitert etter *Finskundervisning i grunnskolen* 1994: 5.)

Selv om skoleloven inneholdt ovennevnte bestemmelse, ble bestemmelsen ikke en garanti- for at kvenske barn fikk bruke finsk på skolen. Det ble utarbeidet en instruks om hvordan loven skulle praktiseres. Instruksjonen gikk lenger i fornorskningsbestrebelsene enn lovteksten skulle tilsi. Tidligere hadde det stått i lærerinstruksjonen fra 1862 og 1870 at de samiske og kvenske skolebarna i forskjellige kretser også skulle lære å lese morsmålet sitt.

(Dahl:1957: 241.) Denne bestemmelsen ble nå fjernet. Allerede i instruksjonen av 1880 var det slått fast at alle samiske og kvenske barn skulle lære å lese, tale og skrive norsk. Ved ny instruks i 1889, den såkalte "Wexelsen-plakaten" ble

lærerne pålagt å begrense bruk av samisk og kvensk til "at forklare, hvad der er uforstaaeligt for børnene". (Vedlegg 2.)

Instruksen innebar en skjerpning av fornorskninglinja. I praksis ble det imidlertid til at elevene i de aktuelle distriktene også lærte å lese samisk og finsk. ABC-bøker, Luhters lille katekisme, Vogts Bibelhistorie og Sverdrups forklaring ble utgitt med tekst på norsk og kvensk.

Krefter innen kirka utgjorde altså en opinion mot fornorskningen. Dette må imidlertid ikke forståes dithen at kirka ikke deltok i fornorskingsarbeidet. Kirka ønsket bare, i samsvar med Luthers tanker om guds ord på eget språk, å gå forsiktigere fram. Det ser man helt klart av skriv fra Kirkedepartementet datert 16. september 1872. (Vedlegg 1.) Skrivet regulerte gudstjenestene i språkdistriktene, og viser at kirka hadde gått langt i retning av å akseptere fornorskningen. Skrivet slo fast at kirkelige handlinger skulle foregå på norsk for samer og kvener som forsto norsk. Samisk skulle prioriteres framfor kvensk. Bare for kvener som hverken forsto norsk eller samisk kunne presten bruke kvensk. (Vedlegg 1.)

6.2 Kvensk som hjelpespråk 1889–1936.

I 1848 gjorde Stortinget et vedtak som i praksis gikk i retning av fornorskning av minoritetene i nord. Dette vedtaket førte til en polemikk, hvor krefter innenfor kirka var skeptiske. Prestene ønsket, som tidligere nevnt, at kristendomsundervisninga fortsatt skulle foregå på elevenes egne språk. Karakteristisk for denne debatten er et utsagn av sogneprest Christian Sommerfelt i Aust-Finnmark i et skriv av 6. april 1857 til biskop Gislesen:

"Vil man endelig gjøre noget for Finnernes Fornorskelse og søge at vinde noget, hvorpå man i det forrige Aarhundrede forgjæves arbeidede, nemlig at tilintetgjøre det finske Sprog, saa lad da Norsk i bestemte Timer hver Uge blive ordentlig lært i Skolen; men ukristeligt er det at benytte Religionen til Skalkeskjul for Norsken". (Dahl 1957: 174.)

Det faktum at store grupper av befolkninga ikke forsto norsk, førte imidlertid til at man var avhengig av hjelpespråksordninga. Undervisninga skulle foregå på norsk, men samisk og kvensk kunne brukes som hjelpespråk. I praksis betydde det at religionsundervisninga kunne foregå på kvensk.

Ved skoleloven av 1889 var det bestemt at alle skulle lære både landsmål og bokmål. Dette viste seg meget vanskelig å gjennomføre i språkblandingsdistriktene. Ved revisjon av loven i 1892 ble bestemmelsen om hjelpespråk derfor endret slik at elever som hadde samisk eller kvensk som hjelpespråk i tillegg ble fritatt for en av de norske målformene. Lovens § 73 pkt. 6 fikk nå denne utforminga:

"I de blandede sprogdistrikter i Troms bispedømme kan Kirke- og Undervisningsdepartementet efter forslag av skolestyret og efterat overtilsynet har hatt anledning til å uttale sig, bestemme, at børnene kun skal lære at lese et af de før nevnte mål (almindelig bokmål og landsmål), samt at lappisk og kvænsk kan benyttes som hjælpesprog ved undervisningen, og at der kan anvendes lese- og lærebøger med lappisk eller kvænsk tekst ved siden av den norske." (Forarbeider til lovene 1936: 100.)

Sammenligner vi denne bestemmelsen med bestemmelsen tre år tidligere (1889), er forskjellen at de kvenske og samiske elevene får mulighet til å bli fritatt for en av de norske målformene. Den praksisen at undervisning i samisk eller kvensk gir adgang til fritak for norsk sidemål har således sin bakgrunn i skoleloven av 1892. Det ble denne bestemmelsen som fikk størst betydning for den framtidige bruken av samisk og kvensk i undervisningssammenheng.

Kirkedepartementet bestemte i et skriv av 18. april 1898 at lappisk og kvensk inntil videre kunne anvendes som hjelpespråk ved undervisningen i følgende skolekommuner: Kvæningen, Nordreisa, Loppa-Øksfjord, Hasvik, Alta, Talvik, Hammerfest landssogn, Kvalsund, Måsø Kjelvik, Lebesby, Kistrand, Tana, Nord-Varanger, Nesseby, Sør-Varanger, Karasjok og Kautokeino. I de samme kommunene kunne det brukes lærebøker med lappisk eller kvænsk tekst ved siden av den norske. (Forarbeider til lovene 1936: 101.)

Systemet med hjelpespråk var bygget slik opp at kommunene kunne søke fritak fra plikt til å gi undervisning i begge de norske målformene under henvisning til at de brukte samisk og kvensk som hjelpespråk. Da den parlamentariske skolekommisjonen i 1936 summerte opp hvordan denne ordninga hadde virket, hadde alle kommunene i Nord-Troms og Finnmark med unntak av Vardø søkt om, og kommet inn under ordninga. (Forarbeider til lovene 1936, bind II: 100.)

6.3 Finsk helt ute av skolen 1936–1974

Selv om den strenge instruksen for bruk av hjelpespråk gjorde undervisning i finsk til en teoretisk mulighet i mange distrikter, ble retten til bruk av kvensk beholdt til 1936, da Stortinget gjorde vedtak om at kvensk skulle utgå av skoleloven.

Under kapitlet om fornorskningspolitikken, har jeg tidligere i denne framstillingen omtalt hvordan rasistiske holdninger kom til å prege det norske synet på kvenene. På 1930-tallet opplevde Norge og Europa forøvrig sterke nasjonalistiske strømninger. I tillegg til de før omtalte rasistiske holdningene, kom denne nasjonalismen til å prege debatten om kvenene.

I Tyskland kom Hitler og hans parti til makta. Sympatiene for de nazistiske ideene blant nordmenn i årene før krigen var større enn vi i ettertid har likt å tenke på. Quisling var norsk minister også før krigen, valgt av det norske folk.

Nasjonalistiske bevegelser i Finland på 1930-tallet ble i Norge omtalt under samlebetegnelsen *Lappobevegelsen*. Niemi – Eriksen har i boka *Den finske fare* vist hvordan norske myndigheter var redd for Finland. Lappobevegelsen ble det ofte vist til i norsk avisdebatt av de som argumenterte for fornorskning.

Etter at Hitler startet sitt korstog mot jødene i Tyskland, fikk vi en bølge av hets mot kvenene her til lands. Debatten om den finske fare som gikk i Morgenbladet i 1935 og 1936 kan oppfattes som slik hets. Gjennom denne debatten fikk man skapt en sterk anti-stemning mot det kvenske og finske. Skibotn arbeiderungdomslag, som tok til motmæle mot denne hetsen i 1937, viste til at den "minner meget om jødeforfølgelsene i Tyskland", og karakteriserte den som "facistisk rasepolitikk". (Niemi-Eriksen 1981: 293.) Ordføreren i Helgøy, Elias Olsen, som også tok til motmæle, brukte uttrykket "det blekgule rasehat", når han skulle beskrive de kreftene som sto bak hetsen. (Niemi-Eriksen 1981: 292.) Det politiske klimaet som ble skapt gjennom denne debatten er av betydning, for det var i dette klimaet den nye skoleloven av 1936 og videre stilling for kvensk i skolen skulle behandles.

6.3.1 Stortingsvedtaket av 1936

Den parlamentariske skolekommissjonen av 1926 drøftet i innstilling II. *Utkast til lov om folkeskolen på landet* spørsmål som gjalt samisk og kvensk under kapitlet *Skolen i de språkblandede distrikter*. Kommisjonen foreslo at samisk og kvensk skulle kunne nyttes som hjelpespråk ikke bare i en hel kommune, men også i en enkelt krets. Dette skulle gjøre det lettere å få undervisning på samisk og kvensk og innebar et signal i retning av oppmyking av fornorskningsslinja.

Kommisjonens arbeid hadde ledet fram til forslag om ny skolelov *Lov om folkeskolen på landet* – som ble behandlet av Stortinget under ettermiddagsmøtet 7. juli 1936. Departementet hadde lagt fram innstilling om at samisk og kvensk fortsatt skulle brukes som hjelpespråk i grunnskolen, ikke bare i hele skolesokn slik som tidligere, men også i enkeltkretser. Forslaget til § 66 pkt. 9 hadde denne ordlyden:

"På dei stadene i Hålogaland bispedømme der det er meir enn eitt mål, kan vedkomande departement fastsetja at borna skal lære lesa berre eit av dei målformene som er nemde ovanfor, når skulestyret gjer framlegg um det, og overtilsynet har havt høve til å seia si meining. På samme måten kan departementet fastsetja at dei der, for heile skulesokn eller for einskilde

krinsar, kan nytta samisk eller kvænsk til hjelpemål i skulen og bruka lese- og lærebøker med samisk eller kvænsk tekst jamnsides med den norske." (Stortingstidende 1936. 740.)

Dette forslaget tok sikte på å videreføre dei ordninga som hadde vært gjeldende – lik behandling av samisk og kvensk i skoleloven. For samisk inneholdt forslaget i tillegg en imøtekommelse av et gammelt krav fra samisk hold om at lappisk skulle erstattes med samisk.

Forslaget skapte debatt. Representanten Kr. Berg fra Finnmark åpnet debatten. Han innledet med å vise til at ordet kvæn oppfattes som et skjellsord i Finnmark. Skulle det være hjelpespråk for denne folkegruppa her i landet, burde språket kalles finsk. Han var imidlertid av den oppfatning at finner her i landet ikke bør ha rett til å bruke sitt språk i norsk skole, uavhengig av om det heter finsk eller kvensk. Han foreslo derfor at uttrykket "eller kvensk" skulle utgå av skoleloven. Dette innebar at bruken av kvensk som hjelpespråk skulle opphøre.

I sitt neste innlegg i saka grunnga han også hvorfor han mente det er riktig å stryke finsk eller kvensk som hjelpespråk og la samisk stå:

"Man skal huske på at den samiske befolkning er urbefolkning i Finnmark. De har bodd der i århundrer, lenge før det kom nordmenn til Finnmark. Det er en særskilt rase, den samiske rase, som bor her i Norge. Det er en nasjonal minoritet. Men den kvenske eller den finske befolkning er tilflyttere, som er kommet til i det siste århundre, og som har flyttet over grensen, snart den ene; og snart den annen. Derfor mener jeg at samene har krav på at det skal brukes samisk som hjelpesprog." (Stortingstidene 1936: 742.)

Representantene Fosshaug, Mikkola og Kollstrøm hadde alle ordet. De oppfordret statsråden og komitéen til å la innstillingen stå, dog med den endringen at ordet kvænsk ble erstattet med ordet finsk. De fikk imidlertid ikke støtte for sitt syn. Statsråd Hjelmtveit sa i debatten at han for sin del ikke hadde noen innvendinger mot forslaget til representanten Berg om å stryke kvensk. Representanten Lars Moen endret så komitéens innstilling i samsvar med forslaget til Berg. Komitéens innstilling til § 66 punkt 9, i endret form, ble deretter enstemmig vedtatt. Med dette vedtaket var finsk helt ute av skolen, og all finskundervisning ble lagt ned.

Alle øvrige representanter som hadde ordet i debatten var enige om at finsk burde ut av skoleloven. Heller ikke representantene Fosshaug, Mikkola og Kollstrøm, som i debatten hadde talt for at finsk fortsatt burde stå i skoleloven, stemte mot.

Ut over den begrunnelsen Berg ga, kom ingen annen begrunnelse offentlig til uttrykk. Vi må imidlertid anta at politiske vurderinger knyttet til

forholdet til Finland også har ligget under da vedtaket ble gjort. Representanten Lykke berører trolig disse i sitt innlegg:

"Jeg synes det er ganske meningsløst i norsk lov å fortelle at vi skal bruke det finske sprog. Jeg behøver ikke å si mer om det, det er vanskeligheter nok om man ikke trekker det fram her, men det er jo ganske opplagt at vi må ikke i norsk lov si at vi er pliktig til å holde lærere som skal undervise på det sprog." (Stortingstidene 1936: 745.)

Det var nok også samme forhold som gjorde at de tre representantene som talte for at finsk fortsatt måtte få stå i skoleloven, ikke tok opp noe forslag om det. De så det trolig som nytteløst i det eksisterende politiske klima å vinne støtte for et slikt forslag. Det er trolig her vi må lete etter forklaringen på at de oppfordrer statsråden til å stå på sitt forslag om fortsatt finsk i skoleloven, i stedet for å fremme forslag selv. Et forslag fra de tre uten støtte fra de øvrige representantene ville kanskje bare bidratt til å provosere, og derved øke den anti-stemningen mot finsk og kvensk som allerede var bygget opp.

Revisjonen av skoleloven i 1936 ender opp med at man blir stående igjen med denne formuleringa:

"På dei stadene i Hålogaland bispedømme der det er meir enn eitt mål, kan vedkomande departement fastsetja at borna skal lære lesa berre eit av dei målformene som er nemde ovanfor, når skulestyret gjer framlegg um det, og overtilsynet har havt høve til å seia si meining. På samme måten kan departementet fastsetja at dei der, for heile skulesokn eller for einskilde krinsar, kan nytta samisk til hjelpemål i skulen og bruka lese- og lærebøker med samisk tekst jamnsides med den norske." (Stortingstidende 1936: 745.)

Den viktigste forskjellen på denne og den forrige paragrafen var at mulighetene til å ta samisk som hjelpespråk ble forbedret, mens situasjonen for kvenene ble radikalt forverret. Man kunne etter 1936 velge samisk, ikke bare i en hel kommune, men også i en enkelt skolekrets, mens det ikke lenger var adgang til å ha kvensk eller finsk i skolen.

I forbindelse med dette vedtaket, er det naturlig å undersøke hvilken praktisk betydning det fikk at Stortinget vedtok å oppheve ordninga med finsk som hjelpespråk. Som vedlegg til saka, og til orientering for stortingsrepresentanter og offentligheten, fulgte den parlamentariske skolekommisjonens "Utkast til lov om folkeskolen på landet". I forarbeidene til denne var inntatt oppgaver over hvor mange barn som brukte kvensk som hjelpespråk i 1936. I følge disse ble kvensk som hjelpespråk brukt av 245 barn i Finnmark og 23 barn i Troms. (Forarbeider til lovene 1936: 112.)

Det var sikkert riktig at bare en del av de elevene som kunne nyte godt av hjelpespråk fikk det. Tallet, 245 i Finnmark og 23 i Troms, må derfor ses på som et minimumstall for hvor mange finskspråklige barn skolen hadde da hjelpespråksordninga ble opphevet i 1936. Av statistikken går forøvrig også fram at flere områder med stor kvensk befolkning ikke har kvensk som hjelpespråk i 1936. Dette gjelder bl.a. Vadsø, Alta og Nordreisa. Dette har trolig sammenheng med holdninger hos lokale skolemyndigheter. Av materialet til Skoledirektøren i Finnmark framgår at i noen tilfeller ble mangel på lærer oppgitt som årsak til at hjelpespråk ikke ble brukt. Vadsø gikk under loven om folkeskolen i byene. I byskolene var det ikke aktuelt med hjelpespråk i det hele tatt. I oppgaven fra 1936, hadde én elev i Alta kvensk som hjelpespråk. Dette viser at man hadde lærer som kunne undervise i kvensk, men at de lokale myndighetenes eller lokalmiljøets holdning til kvensk var negativ.

Selv om endringen ikke fikk så stor betydning i samtida fordi det ikke var så mange skoler som brukte kvensk i 1936, fikk endringen i skoleloven stor betydning i årene etter krigen. Holdningene til samisk og kvensk endret seg i lokalmiljøene utover 1950- og 1960-tallet. Fra skoleloven av 1959 ble adgangen til å bruke samisk ikke lenger begrenset til hjelpespråk. Samisk kunne nå brukes også som opplæringsmål. I takt med denne endringen begynte flere og flere foreldre å velge undervisning i samisk for sine barn. I de kvenske miljøene manglet man lovhjemmel for å sette i gang med undervisning. Det kunne ikke gis undervisning i finsk hvor mye foreldrene enn måtte ønske det. For det samiske miljøet ble derfor arbeidet omkring samisk i skolen i første omgang et holdningsskapende arbeid for å få foreldre og barn til å velge samisk. For det kvenske miljøet ble det et politisk arbeid for å få etablert rett til undervisning igjen. Først når retten til undervisning eventuelt var etablert, ville det være mulig å starte holdningsskapende arbeid for å få foreldre og elever til å velge undervisning i finsk.

6.3.2 Kvenpolitikken etter krigen

I materialet har jeg ikke funnet uttalte politiske mål for politikken overfor kvenene de første årene etter krigen. Jeg har derfor vært avhengig av å tolke politiske signaler for å kunne gjøre meg opp en mening om hva den besto i.

I 1946 hadde vi den første folketellinga i etterkrigstida. I motsetning til tidligere tellinger hadde den ikke med spørsmål om etnisitet. Men ved tellinga i 1950 innhentet myndighetene opplysninger om samer og kvener. Nå forlot de kriteriet om avstamning, som de tidligere hadde brukt ved den etniske registreringa. I stedet stiltes følgende spørsmål: *Hvilket språk brukes til daglig i hjemmet? Norsk, samisk, kvensk?*

Dette spørsmålet skulle bare stilles i landdistriktene, ikke i byene. Det var

opp til hvert enkelt tellingsstyre å avgjøre om skjemaet skulle deles ut eller ikke, slik at tellingen ble vilkårlig.

Tellingsprosedyren viser at man var ute etter en minimalisering av samisk og kvensk. Tellinga ga også det ønskede resultatet. Bygder som på 1950- og 1960-tallet representerte livskraftige kvenske miljøer, ble statistisk borte allerede ved folketellinga i 1950. I Troms fylke hadde en i henhold til 1950-folketellinga 59 kvener i hele fylket, mens det i virkeligheten var et par tusen personer som kunne finsk. Ved folketellinga 20 år tidligere, i 1930, hadde det jo vært 2356 kvener i fylket. (Jf. side 86.) Egne observasjoner fra 1950- og 1960-tallet bekrefter også at det ble snakket mye finsk rundt i Troms fylke.

En forklaring på den store reduksjonen i antall kvener ligger i at den rådende stemningen i Norge like etter krigen var negativ overfor det kvenske og det finske generelt. Finland hadde, etter norsk oppfatning, vært en alliert av Tyskland. Det var en klar anti-stemning mot den tidligere okkupanten Tyskland og dets allierte. De nordmenn som hadde deltatt som frivillige i Finland under fortsettelseskrigen (1941–1944), ble alle tiltalt for landsvik og dømt. Dette bidro trolig også til å gi et negativt signal i forhold til sympatier for det kvenske og finske, jf. side 86 nedenfor.

"Å ha vist nasjonal holdning under krigen" var et viktig begrep som det ble fokusert på de første årene etter 1945. Kampanjen mot de som manglet nasjonal holdning, som var initiert av myndighetene, var i utgangspunktet rettet mot de nordmenn som hadde samarbeidet med tyskerne. Den fikk negative følger for kvenene. De ble i folkemeningen knyttet til Finland som hadde vært i allianse med Tyskland. Å være trofast mot norske myndigheter hadde heller ikke før krigen innkorporert det kvenske. Tvert i mot, hele befolkninga i nord var opplært til at det å vise nasjonal holdning var å forkaste finsk og kvensk.

Av materialet går det fram at nesten samtlige som har søkt arbeid i skoleverket i Finnmark de første ti årene etter krigen, har lagt ved attest på at de har en nasjonal holdning. Selv ved søknader om tilsettelse som kjøkkenhjelp på skoleinternatet, ble det lagt ved attest på det.

Et annet forhold som bør vektlegges er gjenoppbygginga etter krigen og den økonomiske veksten. Antropologen Ivar Bjørklund har i boka *Fjordfolket i Kvænangen* pekt på at under gjenreisninga ble "det norske folkefellesskapet en overordnet politisk og moralsk verdi i landet". (Bjørklund 1985: 396.) Dette innebar at det å delta i det norske fellesskapet ble viktig for alle. Det var økonomiske vekst, og denne ble knyttet til den nye tida som var i emning. Det kvenske ble knyttet til det gamle samfunnet, det som var på vei ut. (Jf. side 85 nedenfor.)

Min konklusjon blir at politikken i etterkrigstida tok sikte på full integrasjon av kvenene og at denne var begrunnet med de gamle holdningene fra før krigen om kvenene som mulige femtekolonister. Denne oppfatningen hadde fått ny næring siden Finland og Tyskland hadde vært på samme side i krigen.

6.3.3 Samordningsnemda for skoleverket 1948

Selv om det nok fantes krefter som ønsket en full integrasjon av samene også, var situasjonen likevel ikke den samme for samisk som for kvensk. Det samiske støtte ikke mot norsk nasjonalisme i så måte at samene kunne mistenkes for å være representanter for en annen nasjonalstat. Det hadde hele tiden vært en viss politisk stemning for å føre videre det samiske.

Allerede under krigen hadde de nazistiske myndighetene kommet med et bredt offisielt initiativ i retning av en ny skolepolitikk overfor samene. Innenriksministeriets Helseavdeling ved S. Saxlund/Th. Østrem skrev i 1943 til Kirke- og undervisningsdepartementet og ba om materiale til "belysning av skoleforholdene for lappiske barn i Norge". De skrev blant annet:

"Befolkningskontoret ser det som tvilsomt om vår nuværende ordning gir lappiske barn det grunnlag for livet som vil være nødvendig om lapperens kultur og egenart for framtida skal bevares.

Spørsmålet gjelder nu om en endret skoleordning kunde heve lappenes selvrespekt og derved bidra til å forhindre deres kulturelle og rasielle sammenbrudd." (Dok 2)

Skrivet var vedlagt et nisisers notat om reindriften og samisk kultur generelt. I notatet ble det anbefalt at de får undervisning i sitt eget språk "i teltene på vidda".

Skrivet fra Innenriksministeriet ble oversendt skoledirektøren i Finnmark for nærmere vurdering. Skoledirektøren i Finnmark sendte i sin tur spørsmålet videre til samtlige kommuner i Finnmark og ba om svar. Svarene fra kommunene viste at ikke så få av lærerne og skolestyremennene i Finnmark oppfattet utspillet som et nazistisk utspill, rettet mot Norge og samholdet i den norske staten. De velkjente argumentene for fornorskning ble dratt fram. "Det nasjonale samhold innen befolkninga i Finnmark ville slettes", skrev man fra Karasjok skolestyre. Fra Polmak skolestyre svarte man at "Lapperne ønsker selv å lære det norske språk." Det var også lærere som anså at det burde settes i gang undervisning i samisk dersom en ønsket at samisk kultur skulle bevares. Noen av skolestyrene nevnte også kvensk kultur. Hos en del merker man en positiv holdning til saka, men man er redd det er for sent å sette i gang tiltak. Felles var imidlertid at et overveiende flertall av skolestyrene var mot endringer i fornorskninglinja. Det nazistiske utspillet ble derfor massivt avvist av skolestyrene som besto av "gode nordmenn". (Dok 2.)

I 1946 ble Samordningsnemda for skoleverket oppnevnt. Nemda skulle drøfte tiltak innen skoleverket generelt. Den drøftet også samiske skoleforhold. Nemda innhentet opplysninger fra fagfolk av ulike slag. Herunder ble skoledirektøren i Finnmark, L. Årseth, bedt om å gi en vurdering av

språksituasjonen i fylket. I sin redegjørelse vedrørende situasjonen i språkblandingsdistriktene og plakaten om hjelpespråk, berørte han også finsk med følgende kommentar:

"På den annen side er det slik at behovet for hjelpespråk er blitt atskillig mindre gjennom de år plakaten om hjelpespråk har vært i bruk. Dette gjelder særlig finsk, og så vidt jeg skjønner er det ikke lenger tale om og heller ikke nødvendig å gjøre noe særlig for at finsk fortsatt skal brukes som hjelpespråk i våre skoler." (Tilråding om samisk skole og opplysningsspørsmål: 17.)

Skoledirektør Årseth som hadde vært i Finnmark siden før krigen, var selvfølgelig klar over at finsk var i bruk i fylket. Formuleringen: "så vidt jeg skjønner er det ikke lenger tale om å gjøre noe særlig for at finsk fortsatt skal brukes i våre skoler", tyder på at han hadde oppfattet stemningen slik at finsk ikke skal være med. Oppdraget han hadde fått, å uttale seg om samiske skole spørsmål, viser også at myndighetene ikke ønsket at det kvenske skulle være med. Formuleringa "å gjøre noe særlig for" tyder på at Årseth var usikker på om det var riktig å gjøre det slik. Uttrykket "fortsatt skal brukes", tolker jeg i retning av at finsk til en viss grad var i bruk.

Samordningsnemda ga så i 1948 en tilråding om samiske skole spørsmål. Tilrådingen la grunnlaget for den skolepolitikken som i 1950-årene ble ført overfor den samiske befolkninga. Det ble trykt opp en ABC-bok og en katekisme med samisk og norsk tekst, samisk ble innført som fag ved lærerskolen i Tromsø. Det ble opprettet et professorat i samisk språk, historie og kultur ved Universitetet i Oslo og bygget en samisk yrkesskole i Kautokeino. Et viktig tiltak var også oppstarten av samiske radiosendinger. (Dok 35.)

Oppdraget til samordningsnemda, å drøfte samiske skole spørsmål, sammenholdt med Årseths bemerkning om finsk, viser at det på dette tidspunktet var enighet om den politikken som var staket ut, nemlig å skille samisk og kvensk. Norsk forskning ble også påvirket av denne overordnede politiske målsettinga. Et eksempel på det er skoleforsker og historiker Helge Dahl, som jeg har sitert ofte i denne framstillingen. Han gjorde et stort og banebrytende arbeid for å framskaffe informasjon om norsk skolepolitikk i Troms og Finnmark. Han var sterkt opptatt av morsmålets betydning for innlæringa, og la ned en betydelig innsats for å få bedret stillinga for samisk i skolen.

I en artikkel i Syn og segn i 1950 beskriver Dahl situasjonen for kvensk på følgende måte:

"Særleg har kvensk gått tilbake, slik at skoledirektør L. Årseth i Finnmark i 1948 kunne seia at ein ikkje lenger trong ta serleg omsyn til det målet." (Dahl 1950: 17.)

Dahl gjør med dette sitatet skoledirektør Årseth til et vitne på at kvensk nærmest var forsvunnet. Sammenligner vi Dahls utsagn med det opprinnelige, er det enkelt å se at han har feilsitert Årset.

Det forhold at kvenene er til ble nemlig et problem for det politiske arbeidet med samisk i skolen. Skolemannen Dahl fremhevet i sin bok morsmålets betydning i undervisninga. Som kjenner av norske holdninger i samtida, er han klar over at dersom det også skal gis innrømmelser overfor det kvenske, vil det bli vanskeligere å få politisk gjennomslag for en mer liberal holdning overfor samene. Det vil bli enklere å få gjennomført undervisning i samisk dersom kvenene holdes utenfor. Dahl argumenterer også åpent for dette synet når han sier:

"De siste decenni har det kvenske innslag i Finnmark ikke bydd på noen spesielle problemer av betydning. Men dermed er en også blitt friere stilt overfor samene." (Dahl 1957: 330.)

Han gikk etter dette videre med sterk argumentasjon for at de samiske barna måtte få opplæring på morsmålet fordi forakt for morsmålet kunne gi næring til mindreverdighetsfølelse.

Arbeidet med samisk, ut fra samordningsnemdas innstilling, ga konkrete utslag i skolepolitikken. Ved revisjon av skoleloven i 1959, ble adgangen til bruk av samisk på ny utvidet, men retten til finskundervisning kom ikke inn i loven igjen. Pgf. 37.8 i skoleloven fikk slik ordlyd:

"Etter avgjerd av departementet kan det nyttast samisk til opplæringsmål i skolen." (Finskundervisninga i grunnskolen 1994: 7.)

Samisk var etter 1959 ikke lenger bare avgrenset til hjelpespråk. Samisk kunne nå også brukes som opplæringsmål. Ved revisjon av skoleloven i 1959 fikk vi en bekreftelse på at vedtaket i 1936, som var gjort i en tid med anti-finsk stemning i norsk opinion, ikke var tidsbetinget. Det inneholdt et standpunkt som norske regjeringer i etterkrigstida ønsket å videreføre.

6.3.4 Stortingsdebatten i 1963 – kvenene innvandrere

I 1956 hadde kirke- og undervisningsdepartementet oppnevnt en komité som hadde fått i oppgave å "utrede prinsipielle sider av de samfunnsspørsmål som knytter seg til samene, og foreslå konkrete tiltak av økonomisk og kulturell art for å gjøre det mulig for samene å dyktiggjøre seg og utfolde seg i samfunnet". (St. meld. nr 21(1962–63): 1.) Komitéen ga sin innstilling den 13. august 1959. Departementet ga denne innstillinga ei grundig behandling. For å få fram

sikrere informasjon omkring språkforholdene, engasjerte departementet magister Einar Næss til å foreta en undersøkelse av språkbruk blant skolebarn i Finnmark.

Undersøkelsen var gjort sommeren 1960 med utsending av spørreskjema og deretter befarings i distriktene. Det ble samlet inn 1273 svarskjemaer fra familier med barn i 4. og 5. klasse i Finnmark fylke. Kommunene Nordkapp, Vadsø og Karasjok ble ikke med i undersøkelsen, slik at tall fra disse kommunene mangler. Kriteriene var hvilket språk barnet snakket med sine foreldre og kamerater. (St. meld. nr. 21 (1962–63): 29.) Undersøkelsen viste at 27 barn på de to undersøkte klassetrinnene snakket finsk og 191 barn brukte samisk. Dette gir et gjennomsnitt på 13,5 elever pr. klasse som brukte finsk. Overfører man disse tallene på 9 klassetrinn, kan man trekke den konklusjonen at ca. 120 grunnskoleelever i Finnmark i 1960 kunne finsk. Det tilsvarende tallet for samisk i samme undersøkelsen var ca. 900 barn. Tallene må oppfattes som minimumstall.

Undersøkelsen ble lagt fram for Stortinget i St. meld. nr. 21 (1963–62) *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samiske befolkning*. Den er den første større rapporten etter krigen Stortinget fikk seg forelagt hvor det også ble gitt en oversikt over språkkunnskaper blant kvenske barn. Stortingsmeldinga ga seg imidlertid ikke utslag i form av kommentarer fra stortingspolitikere om spesielle tiltak for den kvenske befolkning. Det som omhandlet den kvenske befolkninga i denne innstillinga ble forbigått med taushet.

Stortingsmeldinga hadde tre vedlegg. Vedlegg nr. 2 var et foredrag av høyesterettsjustitiarius Terje Wold, *Minoritets- og menneskerettighets-spørsmålets folkerettslige stilling*. Her gikk Terje Wold gjennom det juridiske grunnlaget for den norske kvenpolitikken. Foredraget hadde vært holdt ved Nordisk samekongress i Kiruna i august 1962. Wold framholdt at kvenene var innvandrere og derfor ikke hadde de samme rettigheter som samene. Samene var å betrakte som en folkerettslig minoritet. Wold sa følgende:

"Som allerede nevnt vil jeg tro at samene i Norge utgjør en folkerettslig minoritet. Dette er imidlertid ikke tilfellet med den del av befolkninga i Finnmark som er av *finsk* herkomst. De har nok – særlig de eldre – fremdeles sitt eget språk og i høy grad sin særpregede kultur. De er en meget verdifull del av den norske befolkning og har i høy grad vært med på å bygge og dyrke landsdelen. Men finnene har selv valgt å forlate Finland og bli norske. De står derfor i samme stilling som andre utvandrere – således f. eks. alle norske som har utvandret til USA. De utgjør ingen *nasjonal minoritet* i folkerettslig mening og har heller ikke noe folkerettslig krav på særrettigheter som minoritetsgruppe. Deres rett går ikke lenger enn til full *likestilling* med andre norske borgere – de er norske borgere og ønsker å være det". (Wold 1962: 3.)

For å kunne sette betydningen av Terje Wolds innlegg inn i en riktig sammenheng, er det verdt å studere hans bakgrunn. Terje Wold var selv fra Nord-Norge, nærmere bestemt Evenes i Nordland. Han hadde levd med minoritetspolitisk konfliktstoff tett inn på seg i størstedelen av sitt liv. Etter juridisk embetseksamen bosatte han seg i Vadsø. Da Arbeiderpartiet for første gang fikk ordføreren i Vadsø i 1928, ble Wold ordfører. Han ble høyesterettsadvokat i 1931 og lagdommer i Hålogaland fra 1936. Justisminister i Nygårdsvolds regjering ble han i 1939, og fortsatte som justisminister i eksilregjeringen i London fram til 1945. I perioden 1945–1949 var han stortingsrepresentant for Finnmark. Wold var medlem av krigsforbryterkommisjonen i London 1945–1946. Han var norsk høysterettsjustitiarius fra 1958 til 1969 og medlem av *Den europeiske menneskerettighetskommisjonen* fra 1959 til 1972. Han var formann for *World association of Judges* fra 1969 til 1972. (Aschehoug 1994: 565.)

Wold var således en viktig premissleverandør generelt for rettspolitikken i Norge i etterkrigstida. På forhold som gjalt minoritetsrett og menneskerett var han en internasjonalt anerkjent ekspert. Det er nettopp forholdet til menneskerettighetene som er kvenenes største ankepunkt mot den norske politikken, nemlig at Norge ikke respekterer menneskerettighetene når det gjelder kvenenes rett til eget språk og kultur.

Det ville vært meget vanskelig, for ikke å si umulig, for det kvenske miljøet å ta opp kampen mot Wold, enten det var på hjemmebane eller internasjonalt. Når det gjalt menneskerettighetsspørsmål var Terje Wold en av de ledende forkjemperne i Europa og hele verden. Han hadde en sikker og trygg posisjon. Hans bakgrunn var imidlertid de etniske konfliktene i Nord-Norge. I Vadsødistriktet, midt i konfliktområdet mellom norsk og kvensk kultur, ble han formet som politikerer. Hans kone var fra Vadsødistriktet og han beholdt kontakten med miljøet der hele sitt liv.

Det ligger et paradoks i at Terje Wold, en stor forkjemper for rettferd og menneskerett i andre land og verdensdeler, var representant for urett og krenking av menneskeretten i sitt nærmiljø, blant flere tusen kvener.

Interessant er også å se på forholdet mellom Vadsøprosten Johan Beronka og Terje Wold. I 1928 var de begge medlem av Vadsø skolestyre. (Dok 29.) Beronka var en framtreddende personlighet i den borgerlige gruppa, og talsmann for at kvenene burde ha rett til undervisning på sitt eget språk. Wold var leder for arbeiderpartiets gruppe med motsatt standpunkt. Beronka som leder for de borgerlige, var på vei ut av politikken i Vadsø. Wold som leder for et framstormende arbeiderparti, fikk samme år makta i byen. Senere, i etterkrigstida, ble Arbeiderpartiet ledende i hele landet, og Wold ble den sentrale personen i utformingen av kvenpolitikken. Beronka derimot, ble satt under

overvåking av sin egen biskop, utskjelt av skoledirektøren og trolig presset til forflytning til Sør-Norge. (Niemi-Eriksen 1980: 341.)

Stortingsmelding nr. 21, med Terje Wolds kommentar, bekrefter det rettsgrunnlaget den norske kvenpolitikken har hvilt på etter 1936, nemlig at kvenene er innvandrere og som innvandrere ikke har krav på behandling som minoritet.

På 1700- og 1800-tallet var det en selvfølge at kvenene var en minoritetsgruppe med rettigheter som man skulle ta hensyn til. I 1962 sto man tilbake med det resultatet at kvenene ble oppfattet som en gruppe som "selv har valgt å forlate Finland". Denne endringa i status må oppfattes som et resultat av opprettelsen av nasjonalstater. Tankemodellen tar f. eks. ikke hensyn til at hverken Finland eller Norge eksisterte i middelalderen. Et annet interessant trekk ved Wolds framstilling er at han bruker ordet "fremdeles sitt eget språk". Dette viser at han stilte seg bak den allmenne norske linja om at kvensk med tiden ville forsvinne.

6.3.5 Tiltak i språkblandingsdistriktene

Meldinga førte imidlertid til at det ble iverksatt en del skolepolitiske tiltak. Disse rettet seg ikke spesielt mot det samiske, men mot språkblandingsdistriktene. Benevnelsen "språkblandingdistrikt" var en gammel benevnelse på de distriktene som hadde kvensk og samisk bosetting. Til tross for at det i 1936 offisielt ble vedtatt at kvensk ikke lenger skulle være hjelpespråk, og skoledirektør Årseth pliktskyldig fulgte dette prinsippet da han i 1947 ga sin uttalelse til samordningsnemda for skoleverket, brukte han i uttalelsen betegnelsen *språkblandingsdistrikter* og nevnte både samisk og finsk i den forbindelsen. (Dok 30.)

Denne betegnelsen ble tatt opp av departementet idet man skulle iverksette tiltakene i Stortingsmelding nr. 21 (1962–63). Skoledirektørene er departementets forlengede arm i distriktene. Da skoledirektøren i Finnmark ved skriv av 7. mars 1962 meddelte kommunene at det var åpnet adgang til å gi ett års studiepermisjon med lønn til lærere som ønsket å studere samisk, skrev han:

"En tror at denne utdanningen særlig bør søkes av lærere som allerede har erfaring fra undervisning i språkblandede distrikter." (Dok 3.)

I den videre utformingen av politikken i språkblandingsdistriktene kom finsk etterhvert mer med. Skolene fikk ekstra timer til barn med finsk morsmål, såkalte styrkingstiltak overfor finstaltende elever. 9. desember 1969 skrev Folkeskolerådet ved Torleiv Hauge og Sigrid Kielland til Kirke- og undervisningsdepartementet:

"Folkeskolerådet mener det bør avsettes midler til å iverksette spesielle styrkingstiltak også overfor finsktalende elever." (Dok 4.)

I prinsippet kunne timene til språklige styrkingstiltak brukes både til norsk og finsk, alt etter hva kommunene fant mest hensiktsmessig. Målsettinga med timene var nemlig å styrke barns språkutvikling. I materialet har jeg ikke funnet et eneste eksempel på at noen kommuner har sett det mest hensiktsmessig å styrke barnas språk ved å starte undervisninga på finsk. Skolestyrene har ansett at de kvenske elevene som kom til skolen på 1960- og 1970-tallet hadde tilstrekkelige kunnskaper til at undervisninga kunne foregå på norsk. Det var derfor ikke nødvendig å gå veien om finsk for å nå det som var skolens mål, nemlig gode kunnskaper i norsk.

Den 27. juli 1967 oppnevnte Kirke- og undervisningsdepartementet et utvalg for å sette i gang arbeid med ny mønsterplan. Utvalget tok navnet Normal-planutvalget av 1967. Utvalget avga sin innstilling i 1970. Denne ble behandlet i Stortingsmelding nr. 46 (1971–72). I kapitlet om *Elever i språkblandingsdistrikter* ble elever med finsk som morsmål omtalt. Med denne meldinga ble skolepolitikken i språkblandingsdistriktene formalisert. Den skulle gjelde barn fra finske og samiske miljøer, først og fremst morsmålsbrukere. (St. meld. nr. 46 (1971–72): 17.)

I samband med skolereformen i 1967–1974 skjedde det også en revisjon av skolelovene, men den nye skoleloven nevnte ikke finsk. Adgangen til å bruke samisk ble imidlertid utvidet til en rett. § 41.7 fikk slik ordlyd i lov av 13. juni 1969:

"Born av foreldre som nyttar samisk som dagleg talemål, skal gjevast opplæring i samisk når foreldra krev det. Dei siste to åra i grunnskolen kan elevar med samisk talemål velje samisk som ei av målformene. Departementet fastset reglar for denne undervisninga, og kan gjeve unntak frå føresegna i nr. 6 om elevtalet. (Finskundervisninga i grunnskolen 1994: 7.)

I Mønsterplanen av 1971, som fulgte i forbindelse med revisjonen av skoleloven i 1969, ble det imidlertid tatt inn en rettledning for arbeidet i skolen i forhold til kvenske elever. På side 72 under kapitlet *Elever i språkblandingsdistrikter* sies det følgende:

"Ved siden av den samiske befolkninga er det nord i landet en befolkning med finsk bakgrunn. Elever som tilhører den finske befolkning, vil i første rekke ha behov for å nyte godt av det eksisterende opplegg: Norsk som fremmedspråk. Dette opplegget er beregnet på samiske elever, men det vil egne seg like godt for elever med en annen språkbakgrunn. Det fortsatte utviklingsarbeidet med norsk som fremmed-språk vil ha som siktemål også å

dekke elever fra distrikter med finsktalende bakgrunn". (Mønsterplan for grunnskolen 1971: 72.)

En fagplan, eller mønsterplan som den også kalles, er en rettleiding for lærere som arbeider i skolen. Samtidig gir mønsterplanen informasjon om skolen, dens mål og metoder, til foreldre og samfunnet forøvrig. Tidligere hadde vi hatt normalplan for landsfolkeskolen av 1939 og normalplanen av 1961. Ingen av dem hadde nevnt elever fra kvenske miljøer. Mønsterplanen av 1971 var den første fagplanen som nevnte disse elevene, og den anbefalte styrket norskundervisning for dem. Den innebærer således en fortsettelse av fornorskningsslinja.

Et viktig tiltak i språkblandingsdistriktene var lærerrekruttering. Dette arbeidet kom i gang i da departementet ved skriv av 2.3.62 godkjente ei ordning med lønn under permisjon for å ta samisk grunnfag. (Dok 33.) Senere ble denne ordninga utvidet til også å gjelde spesialpedagogikk.

Høyskolen i Finnmark v/ rektor Aalvik sendte 21. desember 1976 en forespørsel til kirke- og undervisningsdepartementet om ordninga med studiepermisjon med lønn i språkblandingsdistriktene for lærere som studerte spesialpedagogikk og samisk kunne utvides til også å gjelde studier i finsk. (Dok 7.)

I skriv av 21.7.78 til Skoledirektøren i Finnmark samtykket Departementet v/ Leif Nielsen-Rolf Nesje i at ordninga med studiepermisjon med lønn for å studere samisk også kunne gjelde studier i finsk. (Dok 34.)

Etter 1978 har studiepermisjonsordninga vært den viktigste kilden til rekruttering av finsklærere. Den er blitt videreført til i dag. De siste tre årene har departementet imidlertid innført nye regler for denne ordninga. Disse reglene innebærer at det i praksis ikke lenger gis studiepermisjon for å studere finsk. Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapitlet om samisk etnopolitikk.

I St. prp. nr. 4 (1995–96), *Verkemiddel for skoleverket i Nord-Noreg m. m. Tilskott til grunnskolen i språkblandingsdistrikt*, får vi en oppsummering av hvordan disse tiltakene har fungert samt innholdet i dem. Det sies i denne meldinga:

"Timer til språklege særtiltak.

Sidan tidleg i 60-åra har det vore disponert ekstra ressursar til språklege styrkingstiltak i språkblandingsdistrikt i Nord-Noreg. Dette er to- og/eller trespråklege område (norsk/samisk/finsk). Målet har vore å styrkje språkutviklinga hos elevane. Støtte har vore gjeve i form av undervisningstimar.

I hovudsak har ressursen vore brukt til opplæring i/på samisk; i nokon monn til opplæring i finsk og støtte til norskopplæring i

språkblandingsdistrikta. Ressursen blir også brukt til samiskundervisning i grunnskolen utanom Nord-Noreg.

Språkreglane i samelova og auka medvit om samisk språk, kultur og identitet stiller skoleverket i desse områda overfor stadig nye utfordringar – sterkare enn før i samband med grunnskolereforma.

Departementet går inn for å føre denne innsatsen vidare.

Konvertert leseplikt ved undervisning i samisk og finsk.

Lærarar som underviser i samisk og finsk, har fått ein del av leseplikta konvertert til læremiddelutvikling. Grunngevinga har vore den store mangelen på læremiddel. Ordninga er avtafefesta. Formålet har vore både å gje kompensasjon for meirarbeid som følgje av manglande læremiddel og at dei læremidla som vart utvikla, etter kvart skulle gå inn i det samla tilfanget av samiske læremiddel og dermed gjere situasjonen betre. Etter departementet si vurdering har denne ordninga ikkje gjeve dei forventa resultatata når det gjeld læremiddelsituasjonen.

Særlege stipend for å studere samisk og finsk.

Sidan 1979 har lærarar i grunnskolen kunna søkje stipend med sikte på eit års vidareutdanning i samisk eller finsk. Føresetnaden har vore at læraren ikkje hadde hatt slik permisjon tidlegare, og at læraren ga bindande tilsegn om å undervise i fem år i grunnskolen i språkblendingsområde etter fullført utdanning.

Refusjonsbeløpet frå staten dekkjer grunnløna åt læraren, medan vedkommande kommune dekkjer alderstillegga.

Det er framleis eit udekt behov for samisktalande lærarar. Også for lærarar i finsk er det eit udekt behov." (jf. pkt 7.2.2). (Dok 31.)

6.4 ORDINÆRE UNDERVISNINGSTILBUD I FINSK I DAG

6.4.1 Morsmål i grunnskolen

De første undervisningstiltakene som det på 1960-tallet ble tenkt på for de kvenske barna, var styrket undervisning i norsk. Dette tiltaket ble også formulert i Mønsterplanen av 1971. I forbindelse med arbeidet til Normalplanutvalget av 1967 nevntes også muligheten for å bruke morsmålet som utgangspunkt for undervisninga i norsk. Hensikten var at morsmålet skulle tjene som et hjelpemiddel i opplæringa. De kvensk-finske foreldrene hadde ikke, slik som de samiske, en lovparagraf som de kunne henvise til om de skulle be om undervisning for sine barn. Dessuten var det trolig slik at det var få foreldre på 1960-tallet som så noen verdi i at barna lærte finsk. I materialet kan jeg

ikke finne eksempler på morsmålsundervisning for kvener på 1960- og 1970-tallet. Morsmålsundervisning i finsk kom først i gang i forbindelse med reglene om morsmålsundervisning for innvandrere (språklige minoriteter).

Et særtrekk ved den kvensk-finske minoriteten i Nord-Norge er at den ved siden av å være en nasjonal minoritet også er en grenseminoritet. (jf. side 84.) Man har jevnlig kontakt med folk i Nord-Sverige og Nord-Finland. Fellesskapet innen læstadianismen utgjør ofte en formalisert ramme for denne kontakten. Slik kontakt finner en imidlertid også innen idrett, kunst, litteratur, skole- og lærersamarbeid. Ofte er det også slik at folk ikke opplever nabobygda på svensk eller finsk side av grensa som utland, men snarere som ei vanlig nabobygd.

Som tidligere nevnt, og som jeg senere vil komme tilbake til (jf. side 22 og side 67), har dette ført til ekteskap på tvers av landegrensene og til at det i de kvensk-finske miljøene bor mennesker som er født på svensk eller finsk side av grensa. Likeledes bor det personer i den svenske Tornedalen og i Nord-Finland som er født på norsk side. I norske familier hvor den ene av ektefellene er født i Nord-Finland eller i den finskspråklige svenske Tornedalen, blir finsk ofte det språket som familien bruker til intern kommunikasjon, og barna i familien får finsk som morsmål. Skoleverket har, ut fra en vurdering av den faktiske språksituasjonen i familiene, forsøkt å ta hensyn til disse elevenes behov. Ved en del skoler har man derfor tilbudt disse elevene morsmålsopplæring i finsk etter de reglene som gjelder for innvandrerelever. I de kvensk-finske miljøene er det derfor en liten gruppe elever som får morsmålsundervisning i finsk. Skoleåret 1994/95 var det 51 elever.

Mønsterplanen av 1985 hadde, som den første mønsterplan, en omtale av målsettinga for morsmålsundervisninga for språklige minoriteter. Denne ble ført videre i Mønsterplanen av 1987, som er en revidert utgave av 1985-planen. Planen understreker morsmålets betydning, og den slår fast at målsettingen for undervisningen for de språklige minoritetene er at de skal bli funksjonelt tospråklige. Planen definerer begrepet funksjonell tospråklighet som en språktilegnelse som gir mulighet for en naturlig og situasjonsbetinget bruk av språkene. Dette blir formulerer planen på følgende måte:

"En forutsetning for at elevene kan føle seg hjemme i to kulturer er at de blir tospråklige. Skolen må ha som siktemål at elevene får utvikle funksjonell tospråklighet. Dette forutsetter en språktilegnelse som gir mulighet for en naturlig og situasjonsbetinget bruk av språkene.

Elever med ulik bakgrunn har ulike forutsetninger for å oppnå funksjonell tospråklighet gjennom den undervisning skolen gir. Noen kan bli tospråklige i løpet av skolealderen, mens andre gjennom undervisningen i skolen får et grunnlag for å bli tospråklige senere i livet." (Mønsterplan for grunnskolen 1987: 38.)

Samtidig understreker mønsterplanen av 1987 også at minoritets elever har plikt til å lære seg norsk. Det er lagt såvidt stor vekt på dette at planen har med et eget punkt som heter *språklige minoriteters rettigheter og plikter* hvor det bl.a. sies:

"Språklige minoriteter skal ha de samme muligheter, rettigheter og plikter som elever med norsk som morsmål. Alle elever skal forberedes på å leve i det norske samfunnet. Derfor er det viktig at elever som tilhører en språklig minoritet får grundig opplæring i norsk, i tillegg til annen opplæring som kan gjøre dem til aktive medlemmer av det norske samfunnet." (Mønsterplan for grunnskolen 1987: 37.)

I planen sies det videre (side 38):

"... trening i morsmålet bør ta til allerede i førskolealder, og undervisning i muntlig og skriftlig morsmål må ha en sentral plass på de laveste klassetrinnene.

Omfanget av opplæringen i morsmål på de høyere klassetrinnene må vurderes ut fra elevens behov og forutsetninger." (Mønsterplan for grunnskolen 1987: 38.)

Mønsterplanen legges i sin helhet fram for Stortinget og vedtas der. Formuleringene om ulike fag er derfor vedtak gjort av landets høyeste myndighet. Alle i skoleverket, lærere, elever og foreldre, er i lovs form forpliktet til å følge vedtaket og gjøre sitt beste for at intensjonene i planen oppfylles.

Ut fra de vurderingene som er lagt til grunn i mønsterplanen av 1987, og som er sitert ovenfor, har det utviklet seg en praksis som innebærer at minoritets elever tilbys morsmålstrening i barnehagen og morsmålsundervisning på barnetrinnet i grunnskolen. På de høyere klassetrinnene blir det gitt morsmålsundervisning bare dersom det er behov for det, og under hensyntagen til den plikten minoritets elever har til å lære norsk. Det er talespråket i hjemmet som er utgangspunktet for morsmålsundervisninga, og målsetningen er at elevene skal få tilegne seg lærestoffet på morsmålet inntil de "kan få utbytte av undervisningen på norsk", som det heter seg på side 38 i planen. Det er denne mønsterplanen av 1987 som fortsatt gjelder i skoleverket og som vil være i kraft fram til 1.7.97.

6.4.2 Finsk som valgfag

Ved skoleloven av 1969 skjedde en annen viktig endring som fikk betydning for utviklinga av finskundervisninga. Det ble åpnet for valgfrie fag i skolen.

Finsk var imidlertid ikke med blant de fagene departementet hadde listet opp som aktuelle valgfag. Av språkfag var nevnt tysk, fransk, spansk og russisk. En del lærere i kvensk-finske miljøer begynte nå å undersøke om det var mulig å arrangere finskundervisning som valgfag. Lakselv skole var først ute. Der kom valgfagsundervisninga i finsk i gang i 1974. Skoledirektøren i Finnmark ved konsulent Terje Henninen fikk utarbeidet en midlertidig læreplan for finsk valgfag, og tilbud om valgfagsundervisning i finsk ble gitt på en del andre skoler i Finnmark i årene som fulgte. Det var bare få elever som sluttet opp om dette tilbudet, trolig fordi de videregående skolene prioriterte tysk ved opptak, slik at de som valgte finsk i ungdomsskolen hadde mindre mulighet til å komme inn på videregående skole. Til tross for at det tidlig ble kjent at valgfagtilbudet ikke kunne brukes i ungdomsskolen på grunn av konkurransen med tysk, ble valgfagtilbudet det offisielle tilbudet til kvenske elever på 1970- og 1980-tallet. Finsk valgfag kom offisielt inn i mønsterplanen ved revisjon av planen i 1985. Da skoledirektøren i Finnmark skulle gi departementet en oversikt over antallet elever som hadde finskundervisning i 1989, viste det seg at det var fem elever i hele fylket som hadde finsk som valgfag. (Dok 5.) Disse opplysningene ble innhentet i forbindelse med krav om oppstart av forsøk med finsk som andrespråk.

Valgfagsordninga fra 1985 innebærer at elevene de siste to årene av grunnskolen kan velge finsk som fremmedspråk som et alternativ til fransk, tysk eller spansk såfremt det finnes lærer, tilstrekkelig mange elever og kommunen går inn for det. Skeptikerne til dette tilbudet har pekt på at kurset i valgfag, som vanligvis består av to timer pr. uke over to år, er et så kortvarig tilbud at utbyttet for elevene blir for dårlig. Valgfrie emner som orienteringsfag på barnetrinnet har også vært mulig, vanligvis 2 timer i 5. eller 6. klasse. Innenfor denne ordninga har en del skoler tilbudt korte kurs i kvensk kultur og finsk språk. Som jeg senere skal komme inn på, var det nettopp valgfagtilbudet, under navnet tilvalgsfag, departementet ønsket å føre videre i forbindelse med reform '97.

7. AKTIVT POLITISK ARBEID I KVENMILJØENE

Det nye ved tiden fra 1970-tallet og utover var at det kvenske miljøet selv begynte å vise interesse for å ta vare på kulturen og språket. Det dukket opp foreninger for finskættede og kvener. De begynte å komme med direkte innspill overfor sentrale og lokale politikere for å få finsk inn i skoleverk og barnehage, og for generelt å få en sterkere markering av egen kultur. Jeg skal i det følgende gå gjennom en del konsekvenser dette har fått.

7.1 Landsdelskomitéen for Nord-Norge

Den første offentlige utredninga i etterkrigstida som signaliserte en positiv holdning til kvensk kultur var utredningen til landsdelskomitéen for Nord-Norge, som laget den første landsdelsplanen. Den inneholder et avsnitt om det kvenske innslaget i befolkninga som heter: *Finske minoriteter i Nord-Norge*.

"Landsdelskomitéen er oppmerksom på at det i Finnmark og Nord-Troms lever befolkningsgrupper som er eller har vært finsktalende. En del av de tiltak som er foreslått for samene, spesielt på kultur- og utdanningssektoren, synes det naturlig å tilby også den finsktalende befolkning. Landsdelskomitéen er imidlertid ikke i besittelse av materiale som klarlegger ønsker og behov for andre spesielle tiltak vedrørende denne befolkning. Det er kjent at Finnmark Fylkesting har oppnevnt en komité til fremme av finsk kultur, og det er stiftet en norsk-finsk forening med styre i Vadsø. Det vil være naturlig at disse organer er med og skaffer til veie nødvendig utredningsmateriale for en plan for kulturelle og eventuelle økonomiske tiltak av særlig interesse for den finsktalende befolkning i Nord-Norge.

Det har i de senere år foregått en ikke ubetydelig historisk og samfunnsorientert forskningsvirksomhet når det gjelder den finskættede befolkning, og det må være riktig at også dette materiale blir tilført det praktiske utredningsarbeid." (Landsdelsplan for Nord-Norge: 173.)

Landsdelsplanen for Nord-Norge ble behandlet i St. meld. nr. 108, som regjeringen godkjente ved kongelig resolusjon av 25. mai 1973. Meldinga nevnte ikke finsk i det hele tatt, men omtalte samiske spørsmål og foreslo en rekke tiltak omkring disse. Meldinga dannet i så henseende et mønster for det som skulle bli kvenpolitikken i årene framover. Lokalpolitikere og stortingspolitikere foreslår en rekke tiltak, men departementet og regjeringen forholder seg taus.

7.2 Innstilling om norsk-finske kulturforhold

Finnmark fylkes kulturnemd tok høsten 1972 ved skriv til Kirke- og undervisningsdepartementet initiativ til opprettelse av "et off. utvalg, komité el.l." som skulle utrede aktuelle norsk-finske kulturspørsmål og trekke konklusjoner i form av praktisk gjennomførbare forslag. Dette førte til at Norsk kulturråd i rådsmøte 15. mai 1973 opprettet et arbeidsutvalg med ei referansegruppe som utarbeidet: *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*.

Utvalget arbeidet også med skolespørsmål. Den gjennomførte en egen undersøkelse omkring interessen for finsk i ungdomsskolen. Denne viste at det var stor interesse for å lære finsk blant elevene i kvensk-finske områder. Utvalget pekte videre på at en del elever har behov for å få sin første undervisning på finsk. (Innstilling om norsk-finske kulturforhold 1976: 64.)

Innstillingen omtalte også det første eksempelet på at spørsmål som gjelder kvenene er blitt tatt opp i Stortinget i etterkrigstida. Stortingsrepresentant Tønnes M. Andenæs meldte den 23.10.1974 følgende grunngitte spørsmål til Kirke- og undervisningsministeren:

"Vil Kirke- og undervisningsdepartementet ta initiativ til å gjøre det mulig for dem som ønsker det å få undervisning i samisk og finsk som en del av skoletilbudet?" (Innstilling om norsk-finske kulturforhold 1976: 69.)

Av mitt materiale går det ikke fram hva daværende Kirke- og undervisningsminister Bjartmar Gjerde svarte. De undersøkelsene jeg har gjort, tyder på at han ikke svarte på dette spørsmålet i det hele tatt. Andenes døde i en togulykke i januar 1975, og dette var trolig grunnen til at spørsmålet ble lagt til side.

I fortsettelsen av dette arbeidet vedtok Finnmark fylkesting den 14.12.74 en uttalelse fra skolenemnda:

"Nemnda finner at Finnmarkstillegget ikke har fungert tilfredsstillende og må erstattes av andre særtiltak for å få en skikkelig lærerdekning på lenger sikt; f. eks. permisjon med lønn for studier etter 5 års tjenestetid i fylket og avgrenset til en forsøksordning over en periode på 10 år.

Nemnda mener det er behov for finsk begynneropplæring i grunnskolen enkelte steder, og at finsk bør være et aktuelt valgfag i ungdomsskolen. Lærere som tar finsk grunnfag må få de samme økonomiske vilkår som lærere som tar samisk grunnfag." (Dok 6.)

7.3 Aksjonsplan for Nord-Norge i 1980

Etterhvert begynte flere nordnorske politikere å interessere seg for forhold som gjalt den kvensk-finske befolkninga. Dette ga seg utslag i at man i utvalg og komitéer hvor man var representert forsøkte å få med tiltak som kunne komme denne befolkningen til gode. Da Stortinget behandlet *St. prp. nr. 1 for 1980-81 Aksjonsplan for Nord-Norge* sto det følgende i planen:

"Det er behov for sosialpedagogiske tiltak i samisk og finsk-talende miljø. Til utviklingsarbeide på dette felt foreslåes bevilget 500 000 kroner for 1981." (Dok 39.)

Barne- og familiedepartementet satte imidlertid bare i gang tiltak for barn i samiske miljø. Det er ikke kjent hvilken eller hvilke kvenske politikere som hadde fått inn bestemmelsen i *Aksjonsplan for Nord-Norge*. De oppnådde

imidlertid ikke at det ble satt i gang tiltak for kvenske barn. Selv om Stortinget gjør vedtak om tiltak for kvenske barn, er motstanden mot dette i regjeringsbygget så sterk, at tiltakene ikke blir iverksatt. Man sto overfor det samme fenomenet som i skoleverket. Selv om Stortinget i 1984 ba departementet legge fram en vurdering av muligheten for at det kunne gis undervisning for den kvensk-finske befolkningen i deres eget språk, var motstanden i administrasjonen så stor at dette ikke ble iverksatt. Dette vil jeg komme tilbake til, se sidene 54–57.

7.4 Mobilisering og organisering i kvenmiljøene

Før krigen hadde man ikke noen egentlig organisering i kvenmiljøene. Det er ikke gjort spesifikk forskning på hva årsakene til det kan være. Niemi-Eriksen peker på at myndighetenes press mot miljøet var for sterkt. Andre tenkbare forklaringer kan være at læstadianismen har fanget opp behovet for organisering, slik at det har eksistert en organisering, riktignok med et religiøst preg. Den første finskspråklige avisa i Norge, Ruijan Suomenkielinen Lehti, ble startet i Vadsø i 1870-årene. Den måtte gi opp etter 26 numre. Den ble aktivt motarbeidet av myndighetene. (Niemi-Eriksen 1979: 45.)

Neste kjente forsøk på avisdrift og organisering var *Petsamon uutiset*, som kom ut i Kirkenes i 1929. Etter to numre ble redaktøren, som var finsk borger, utvist til Finland og avisa nedlagt. I mellomkrigstida forsøkte presten Beronka å få i gang kulturelt arbeid blant kvenene. Beronka ble, som tidligere nevnt, overflyttet til et presteembete i Sør-Norge.

Den første finskforeninga som ble stiftet i Norge var Vadsø finskforening i 1969. Foreninga hadde en meget nøytral formålsparagraf. Den hadde som formål å styrke forbindelsene mellom Norge og Finland. Foreninga arbeidet aktivt. Den fremmet forslag om finskundervisning i skolen og fikk gjennomslag for at finsk kunne tas som C-språk ved Vadsø gymnas. Den arrangerte møter og konferanser hvor tiltak for å styrke finsk ble drøftet. Utredning om norsk-finske kulturforhold må sies å ha kommet i gang på grunn av foreningas virksomhet, reisingen av kvenmonumentet i Vadsø likeså.

Etterhvert ble det stiftet norsk-finske foreninger på en rekke steder i Troms og Finnmark. I 1980 gikk finskforeningene sammen i Nordnorsk finskforbund, slik at man kunne stå sterkere. Forbundet har, i henhold til sine vedtekter, som formål "å utvikle og bistå virksomheten i medlemsforeningene, gagne finnenes stilling og kultur, ta opp aktuelle saker og drive informasjonsarbeid".

Finskforeningene og Nordnorsk finskforbund befant seg fra starten av i et politisk dilemma. Skulle man godta den offisielle norske politikken om at kvenene folkerettslig er å betrakte som innvandrere fra Finland, eller skulle man ta opp den tapte kampen fra før krigen om at kvenene er en gammel

minoritet, ikke en innvandrerguppe? Dette dilemma ble ytterligere komplisert ved at det sto finner født i Finland bak de fleste av finskforeningene.

Avveiningene når det gjalt politisk linje førte etterhvert til at miljøet ble splittet i to leire. Våren 1984 ble det stiftet en kvensk forening i Børselv, nemlig Ruijan Kväänit Pyssyjokilaiset. Foreninga startet et politisk arbeid for å få finsk inn i skolen. Arbeidet rettet seg både mot Stortinget og Regjeringen. Det tok utgangspunkt i at kvenene er en gammel minoritetsgruppe i Norge, og henviste til internasjonal minoritetsrett.

Høsten 1985 ble det stiftet en tilsvarende forening i Skibotn i Troms – Skibotn norskfinske forening/Yykeänperän suomalaisseura. Initiativtakere til denne foreninga, som også arbeidet på et minoritetspolitisk grunnlag, var Erik Lambela fra Skibotn og meg. Navnet "norskfinske" hadde stiftelssmøtet tatt fordi man ikke oppfattet seg selv som finner fra Finland, men som nordmenn med finsk etnisitet.

5. desember 1987 ble Norske Kveners Forbund stiftet. Ved oppstarten besto forbundet av Ruijan Kväänit Pyssyjokilaiset og Yykeänperän suomalaisseura/Skibotn norskfinske forening. I tillegg hadde forbundet ca. 60 enkeltmedlemmer rundt om i landet som var direkte tilknyttet organisasjonen. I dag, i 1996, har forbundet ca. 800 registrerte medlemmer. Nordnorsk finskforbund er noe større, med ca. 1000 medlemmer.

Arbeidet i Norske Kveners Forbund ble fra starten av rettet mot det standpunktet Stortinget tok i 1936 og i 1963. Forbundets program var minoritetspolitisk, og man tok tak i arbeidet med å vinne forståelse for at kvenene folkerettslig er å betrakte som minoritet.

I de første vedtektene som ble fastsatt av stiftelsesmøtet ble det historiske aspektet bakt inn. Det het seg i vedtektenes pkt. 2:

"Så langt tilbake vi kjenner norsk historie, har det vært finske minoriteter i Norge. Kareler, kvener, finnene på Finnskogen og andre finske grupper har til forskjellige tider preget ulike deler av landet. Sammen med senere innvandrede finner utgjør etterkommerne av disse gruppene de finske minoritetene i Norge." (Norske Kveners Forbund 1992: 40.)

Det heter seg videre at Norske Kveners Forbund har som formål:

- "å arbeide for å bedre de finskættedes stilling sosialt, kulturelt og økonomisk.
  - å arbeide for at nyhetsformidling, undervisning og informasjon gis på minoritetenes egne premisser.
  - å arbeide for at kvener og andre finskættede vedkjenner seg sin tilhørighet, styrke deres identitet og selvfølelse.
  - å arbeide for at kvenbegrepet får en mer positiv betydning."
- (Norske Kveners Forbund 1992: 40.)

Kvenforbundets arbeid er videre bygget på FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter som er fra 1966. Der står det i artikkel 27:

"I de stater hvor det består etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter, ikke berøves retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne og praktisere sin religion, eller bruke sitt eget språk." (NOU 1984:18: 264.)

I den største utredninga om minoritetspolitikken den norske stat har foretatt, *NOU 1984:18 Om samenes rettsstilling*, er forhold som gjelder den samiske minoriteten i Norge grundig behandlet. Utredninga går imidlertid også inn på minoritetsvern generelt og inn på kvenenes situasjon spesielt. I pkt. 6.5.5. pekes det bl.a. på at kravene i folkeretten er vesentlig skjerpet etter 1966, og det sies i utredninga:

"Minoritetsvern er ikke først og fremst et spørsmål om å gi minoriteten en levestandard på linje med majoritetesbefolkninga. Kjernen i et minoritetsvern er et kulturvern. Minoriteten må få de nødvendige virkemidler til å opprettholde og videreføre sin kultur. Det er ikke nok at minoritetenes medlemmer som individer får en god levestandard økonomisk sett. Går deres særegne kultur til grunne, opphører de å være et folk." (NOU 1984:18: 243.)

Dette punktet har vært vesentlig i Kvenforbundets arbeid. Det er ofte blitt sitert i de ønskemålene som har vært fremmet av forbundet om politiske tiltak overfor den kvenske befolkninga. I landsmøtedokumentet i 1992 blir dette punktet i samerettsutvalgets utredning sitert på nytt, og fulgt opp med følgende:

"Norske Kveners Forbund vil peke på at norske myndigheter hele etterkrigstiden, også etter 1966, har ført en politikk overfor den kvenske befolkninga som er i sterk utakt med kravene i folkeretten.

Den til enhver tid sittende norske regjering er ansvarlig for denne politikken. Man sier gjerne at kvener har full rett til å dyrke sin kultur og sitt språk. Samtidig opprettholder man et regelverk som utelukker kvener og kvensk kultur fra skole, kultur og samfunnsliv." (Norske Kveners Forbund 1992: 10.)

Etter at man fikk Norske Kveners Forbund i 1987, fikk arbeidet omkring den kvenske kulturreisinga et klart etnopolitisk preg. I tillegg til arbeidet med å få kvenene anerkjent som minoritet, ble arbeidet rundt finsk i skolen et sentralt punkt for forbundet. Arbeidet ble knyttet til spørsmålet om status som minoritet

og rett til undervisning. Forbundet ønsket å få lovfestet rett til undervisning og likestilling med samisk, slik man hadde hatt før krigen.

8. ARBEID FOR FORBEDRET FINSKUNDERVISNING

8.1 Fra miljøet i Børselv – finsk som sidemål

Erfaringene fra finsk som valgfag viste fort at dette ikke kunne bli et tilbud som elevene ville velge. Samiskundervisninga var organisert som sidemål og denne fungerte. Det ble derfor snart reist forslag om at finskundervisninga også skulle organiseres på samme måte. Siden samisk og finsk – under navnet kvensk – hadde vært likestilt i skolen helt fram til 1936, var det naturlig for kvenske miljøer å reise krav om at deres språk måtte få tilbake sin gamle status – likestilling med samisk – om en ikke på alle samfunnsområder, så i alle fall i skoleverket.

Først ute var Porsanger kommune. I 1977 søkte Porsanger skolestyre om å få sette i gang undervisning i finsk som sidemål ved ungdomsskolen i Børselv. Bak søknaden lå en henvendelse fra foreldre i Børselv krets av 21. januar 1977 om finsk som sidemål ved Børselv skole på samme måte som samisk sidemål. I sak 65/77 den 3. mai 1977 gjorde Skolestyret i Porsanger følgende vedtak:

"Porsanger skolestyre vil understreke nødvendigheten av at finsk må likestilles med samisk når det gjelder opplæring i grunnskolen. Skolestyret viser til skolesjefens saksopplegg og vil henstille til det ærede departement å ta initiativ til å få vedtatt endringer i grunnskoleloven pgf 40.7 som gjør det mulig å sidestille samisk og finsk i språkblandede distrikter." (Dok 40.)

Det var ikke lovhjemmel for finsk som sidemål. Skoledirektøren har bl.a. som oppgave å drive legalitetskontroll av vedtak som kommunene gjør. Dette vedtaket var ulovlig, og skoledirektøren gjorde oppmerksom på det. Skolesjef Helmer Mikkelsen anket saka inn for departementet som i brev av 12. august 1977 svarte slik:

"Departementet har vurdert søknaden fra Porsanger skolestyre om adgangen til å kreve opplæring i finstalede distrikter. Vår konklusjon faller sammen med skoledirektørens standpunkt i saka. Vi har ikke lovhjemmel for å likestille finsk med samisk når det gjelder opplæring i grunnskolen." (Dok 41.)

Daværende skolesjef i Porsanger, Helmer Mikkelsen, var også fylkesordfører i Finnmark. Han engasjerte seg videre i saka og tok den opp bl.a i

fylkeetinget i Finnmark. Finnmark fylkeeting vedtok en uttalelse om finsk i skolen til støtte for saka den 5. desember 1978 i sak 63/78, pkt 2, som lyder slik:

"Finnmark fylkeeting har i forbindelse med behandling av skoledirektørens årsmelding for 1977/78 registrert at undervisning i samisk etterhvert har fått en utvikling som på en bedre måte enn tidligere ivaretar interessene til en minoritetsgruppe. Fylkeetinget har også registrert at det innenfor den andre minoritetsgruppa – den finsttalende delen av befolkningen – er kommet i gang spredte tilbud i undervisning i finsk. Etter fylkeetingets oppfatning bør grunnskolelovens regler endres dithen at den finsttalende delen kan gis de samme muligheter som grunnskolelovens § 40 pkt. gir samisk. Fylkeetinget ber derfor om at grunnskolelovens regler endres slik at det skal være mulig å gi både begynneropplæring i finsk, finsk som fag på barnetrinnet og finsk som sidemål på ungdomstrinnet." (Dok 42.)

Med støtte i denne uttalelsen arbeidet Helmer Mikkelsen videre. Etter tre år kunne Finnmark fylkeeting og Børselv skole hale seieren i land. Departementet ga etter og ga tillatelse til at det ble satt i gang et forsøksprosjekt med finsk som sidemål ved Børselv skole fra høsten 1980. Prosjektet ble formelt tilknyttet Forsøksrådet for skoleverket.

Eksemplet fra Børselv viser med all tydelighet hvilken betydning vedtaket i 1936 hadde. Om samisk og kvensk hadde fulgtes ad i skoleloven slik som fram til 1936, ville Børselv skole kunnet satt i gang undervisning på samme måte som det ble gitt undervisning i samisk, uten en forutgående søknadsrunde på tre år.

Den tillatelsen som ble gitt til Børselv skole gjalt imidlertid kun én skole. Andre skoler som måtte ønske å begynne med finsk, måtte vente til forsøket i Børselv var ferdig og man hadde samlet erfaring med det. Prosjektet ble avsluttet med prosjektrapport i 1983. Denne ble sendt departementet for vurdering. Det kom imidlertid aldri noen vurdering av forsøket i Børselv fra forsøksrådets eller departementets side. (Kilde: Intervju med Terje Aronsen.) Et slags svar fikk man da departementet i 1985 ga ut ny mønsterplan for grunnskolen. I den fikk finsk fortsatt status som valgfag. Arbeidet med finsk som sidemål ble ikke nevnt, hverken i forarbeidet til planen eller under Stortingets behandling av den.

I Børselv fortsatte man med undervisning i finsk som sidemål også etter at forsøksordninga gikk ut i 1983. Ordninga manglet imidlertid offentlig godkjenning, og elever som gikk ut av skolen uten norsk sidemål, måtte ta opp igjen dette faget dersom de skulle fortsette i videregående skole. Man kan således si at det foregikk sidemålsundervisning i finsk i Børselv på hele 1980-tallet. Ordninga var imidlertid ikke godkjent og må nærmest oppfattes som

en form for sivil ulydighet, godkjent av daværende skolesjef i Porsanger, Helmer Mikkelsen.

8.2 Stortingsdebatten i 1985 – Stortinget positiv

Den første debatten om kvenene i Stortinget etter krigen fikk vi i 1985. Før denne debatten hadde Kirke- og undervisningskomitéen i Stortinget behandlet et innspill fra miljøet i Børselv om at finsk og samisk måtte likestilles i skolen. Innspillet derfra kom i forbindelse med at komitéen drøftet forslag til endringer i grunnskoleloven og i lov om videregående opplæring. Komitéen drøftet muligheten for å ta rett til undervisning i kvensk inn i grunnskoleloven, men endte på følgende formulering i *Innst. S. nr. 84. (1984–85)*:

"Flertallet, medlemmene fra Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet ville se det som ønskelig om den kvensk befolkning kunne få undervisning i – og om mulig på sitt morsmål.

Flertallet ber departementet legge fram en vurdering av dette spørsmålet.

Komitéens mindretall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, mener at det må legges til rette for at den kvenske befolkning kan få opplæring både i og på sitt morsmål.

Mindretallet ber departementet legge fram en vurdering av hvordan og hvor raskt dette kan skje." (Innst. O. nr.84–1984–85: 5.)

I debatten i Stortinget viste det seg at det var enighet blant representantene om at det måtte settes i gang med undervisning i finsk så snart som mulig. Utdrag av denne debatten følger med som vedlegg til denne framstillinga. (Vedlegg 4.) Uenigheten gikk på om det også skulle settes i gang undervisning på finsk, ikke bare i finsk. Der mente flertallet at man ville avvente departementets vurdering av saka. Ved voteringen fikk komitéens innstilling enstemmig bifall.

Stortingskomitéen fulgte opp sitt vedtak da de på høsten samme år behandlet meldinga om *Statsbusjettet for 1986* i meldinga S-12-1986. I den sa komitéen:

"Komitéen mener forholdene må legges til rette for at den kvensk/finske befolkning i Finnmark og Nord-Troms kan få undervisning på sitt morsmål, og at det stilles ressurser til rådighet slik at det kan utvikles lærebøker og læremidler for dette." (Dok 42.)

I forkant av debatten i Stortinget i 1984 hadde Skoledirektøren i Finnmark arbeidet systematisk med saken. Konsulent Isak Aleksandersen hadde ledet dette arbeidet. Man hadde tatt utgangspunkt i forsøket med finsk som sidemål i Børselv og de erfaringene man hadde derfra. Aleksandersen hadde sammen

med miljøet i Porsanger, representert ved Helmer Mikkelsen og Terje Aronsen, hatt et møte med komitéen. Saka ble lagt fram for en samlet komité, hvor man forsøkte å oppnå en bedre plass for finsk i mønsterplanen og i grunnskoleloven.

I arbeidet rundt skoledirektøren i Finnmark i 1980–1985, og til støtte for arbeidet, ble det etablert en egen styringsgruppe som besto av Terje Aronsen, Olav Beddari, Asveig Hasselberg, Eira Söderholm og Isak Aleksandersen. (Dok 8) Gruppen hadde hatt møter og kommet med uttalelse om bl.a. mønsterplanen for grunnskolen 1985 og andre forhold som gjalt finsk i skolen. I debatten i Stortinget viste Ranja Haugli til denne gruppa i sitt innlegg og foreslo at det måtte opprettes et kvensk/finsk utdanningsråd, jf. Vedlegg 3.

Skoledirektørembedet i Finnmarks arbeid med finsk i skolen ble trappet kraftig ned da Randi Norbakk Madsen overtok som skoledirektør i 1986. Isak Aleksandersen, som også hadde vært søker til skoledirektørembedet, sluttet samtidig i skoleverket.

8.3 Motstand i departementet og regjeringen

Etter at Stortinget gjennom debatten og vedtaket den 23. mai 1985 hadde signalisert en sterk vilje til å gi den kvenske befolkninga et undervisningstilbud "og om mulig også på finsk" skulle en tro at det var klart for en positiv utvikling for finskundervisninga. I stedet opplevde en at motstanderne av finskundervisninga kom sterkt på banen.

Ved Børselv skole hadde man fortsatt undervisninga i finsk som sidemål etter at det offisielle forsøket tok slutt i 1983. Nå ventet man på at den skulle bli formalisert slik at elevene kunne få godkjente vitnemål. Ruijan Kväänit Pyssyjokilaiset fulgte opp saka med et skriv direkte til Kirke- og undervisningsministeren sommeren 1985. 30. oktober 1985 kom følgende svar, direkte fra Statsråd Kjell Magne Bondevik:

"Kirke- og undervisningskomitéen har, som De sikkert kjenner til, i Innst. S. nr. 84 (1984–85) i forbindelse med endring av grunnskoleloven, uttalt at de "ville se det som ønskelig om den kvenske befolkning kunne få undervisning i – og om mulig på – sitt morsmål." Flertallet i komitéen ber departementet legge fram en vurdering av dette spørsmålet.

Departementet vil selvsagt følge opp denne anmodningen og vurdere hvilken plass kvensk/finsk bør ha i lovverk og læreplaner.

Etter min mening er tiden ennå ikke inne til å kunne programfeste egne regionale og lokale læreplaner, eget kvensk/finsk utdanningsråd etc. Spørsmålet om full likestilling mellom kvensk/finsk og samisk og lovendring med hensyn til kvensk/finsk undervisning, gjør det nødvendig med en nærmere avklaring av en rekke spørsmål.

Skoledirektøren i Finnmark har for tiden en undersøkelse i gang i Finnmark om bruken av 1100-timers rammen som er gitt i språkblandingsdistrikter. Når resultatene av denne undersøkelsen foreligger og etter at departementet har avklart en del spørsmål som gjelder elevpotensiale, lærerdekning, kostnader etc., vil departementet ta sikte på en konferanse med de berørte parter hvor Deres forening også bør være representert." (Dok 43.)

Dette svaret viser at departementet ikke hadde til hensikt å følge opp Stortingets vedtak umiddelbart. Man oppgir at man vil gå inn i en runde med utredninger først. Senere viste det seg at heller ikke dette var riktig, for Stortingets vedtak ble ikke fulgt opp. Vurderingen som Stortinget hadde bedt om ble ikke laget. Møtet med de berørte parter som statsråd Bondevik bebudet i skriv av 30. oktober 1985 ble aldri holdt.

I stedet fremmet regjeringen et forslag om at finsk skulle utgå som kompetansegivende fag for lærere. Dette fikk miljøene i Nord-Norge til å reagere, og den 20. november 1985 stilte Karl Eirik Schjøtt Pedersen følgende spørsmål til kirke- og undervisningsministeren:

"Det finske språket har en særstilling i Nord-Norge. Språket er fortsatt morsmål for mange nordmenn med kvænsk/finsk bakgrunn, og preger kulturen i enkelte bygder. Handels- og kulturforbindelsene mellom våre to land blir stadig viktigere. Finlendere er den største innvandrergruppe i Nord-Norge. Synes statsråden på denne bakgrunn at det er rimelig at finske språkstudier er planlagt unntatt fra fag som gir undervisningskompetanse i grunnskolen? (Dok 44.)

Statsråd Kjell Magne Bondevik svarte slik:

"Departementet har sendt utkast til forskrift om lærer-, adjunkt- og lektorutdanning for lærere i grunnskolen, videregående skole og folkehøgskolen til høring. Høringsfristen gikk ut 15. september d.å. Departementet vurderer nå de uttalelser som er kommet inn. Etter utkastet vil finsk fortsatt bli godkjent for arbeid i grunnskolen. Årsenhet i finsk vil således fortsatt bli godkjent som en videreutdanningsenhet for opprykk fra lærer til adjunkt – og fra adjunkt til adjunkt med opprykk – for lærere i grunnskolen.

Listen over fag som en cand.mag. må ha minst to fag fra for å bli adjunkt, er i dag felles for grunnskolen, videregående skole og folkehøgskolen. Dette medfører at en cand.mag. kan bli adjunkt med en fagkrets som ikke alltid er så godt egnet for grunnskolen i utkastet til ny forskrift har en derfor laget en egen liste for cand.mag'er som ønsker tilsetning i grunnskolen med sikte på at lærerne skal få en fagkrets som passer for dette skoleslaget. Flere fag, deriblant finsk, som i dag kan gå inn i den obligatoriske fagkrets for cand.mag'er, er i grunnskolen derfor ikke tatt med i utkastet til ny liste over slike fag.

Samisk, derimot, er med også på den nye listen. Dersom også finsk skulle være med, ville en kunne få adjunkter i grunnskolen med finsk og samisk som de to obligatoriske fagene. En har antatt at en slik fagkrets vil være lite egnet for en lærer i grunnskolen i de fleste strøk av landet, mens det i andre strøk, som i deler av Nord-Norge, kan være en god kombinasjon. Det har kommet reaksjoner på dette og enkelte andre forslag i høringsutkastet. Departementet vurderer nå disse innvendingene. Blant de alternativer vi overveier, er en forenkling i regelverket som i tilfelle i større grad vil overlate til de lokale tilsettingsmyndigheter å vurdere søkernes undervisningskompetanse bl.a. ut fra lokale forhold. (Dok 44.)

Karl Eirik Schjøtt Pedersen:

"Jeg takker statsråden for svaret. Jeg understreker igjen at det finske språket er i en særstilling i forhold til andre fag som nå er foreslått unntatt fra listen over fag som gir undervisningskompetanse i grunnskolen. Statsråden uttalte at departementet nå vurderer de innvendinger som er kommet mot forslaget om at finsk skal unntas fra denne listen, og at det bl.a. vurderes ulike lokale løsninger. Kan jeg etter dette forstå statsråden slik at finsk fortsatt skal gi undervisningskompetanse i de områder hvor en ønsker at finsk skal ha en slik stilling i skolen, bl.a. i Nord-Norge?". (Dok 44.)

Statsråd Kjell Magne Bondevik:

"Som det framgikk av mitt første svar, har departementet ennå ikke sluttbehandlet denne saka ut fra de høringsuttalelser vi har fått inn. Jeg kan derfor ikke gi noe endelig og bekreftende svar nå. Men jeg kan si så mye som at jeg har stor forståelse for at en må kunne finne løsninger som imøtekommer de lokale variasjonene vi har på dette felt, og da ser jeg godt at det å ha finsk som fag for en cand.mag. er et godt grunnlag for undervisning i store deler av Nord-Norge." (Dok 44.)

Finsk ble ikke unntatt fra lista for kompetansegivende fag, men mønsterplanen som ble laget året etterpå endte med at finsk ble valgfag slik departementet opprinnelig hadde foreslått.

Jeg vil peke på at alle de svarene Statsråd Bondevik ga var utsettende svar. De danner mønster for de svar departementet og senere statsråder gir i en tiårsperiode framover. Man sier at saka er under vurdering, under utredning, vil bli vurdert, vil bli undersøkt, eller lignende utsettende svar. Med slike utsettende og uforpliktende svar kan departementet ikke kritiseres for å være negativ til saka. Samtidig kan de kvenske miljøene vanskelig arbeide videre med den overfor opinionen, for myndighetene har svart at de vil se på saka.

Det ser imidlertid ut som om svarene er talemåter for å vinne tid, og at departementet håper på at kravet om finsk med tiden vil gi seg. I materialet, som også inneholder korrespondanse mellom departementet og skoledirektørene i Troms og Finnmark, finnes det ikke noe som tyder på at det foregår undersøkelser, vurderinger eller utredninger av finskundervisninga. Det er heller ikke noen i de finske fagmiljøene ved universitetene som er involvert i slikt arbeid, eller har hørt om at slikt arbeid foregår.

8.4 Mønsterplanen av 1987 – Stortinget neglisjert

Mønsterplanen som ble laget i 1985 var en forsøksplan. Den inneholdt altså ikke, slik de kvenske miljøene hadde håpet, en styrking av finskundervisninga, og utviding til finsk som sidemål. Riktignok fikk vi et større avsnitt om kvensk- og finsttalende elever, men trass Stortingets vedtak, opprettholdt departementet sitt tidligere standpunkt,. Finsk skal være valgfag. *Mønsterplanen av 1985* sa dette om finsk:

"Fra begynnelsen av 1600-tallet fant det sted en betydelig innvandring fra Finland til våre nordligste fylker, spesielt Finnmark. Innvandrerne ble kalt kvener, og denne betegnelsen brukes i dag i forskjellige sammenhenger som en betegnelse på etterkommerne. Omkring 1860 utgjorde de finske innvandrerne to tredeler av befolkningen i Vadsø, og i Finnmark som helhet en firedel. Dette har satt sitt preg på befolkningsutviklingen, både sosialt og kulturelt helt fram til i dag.

På noen steder er innvandrernes språk – kvensk – bevart helt til nå, også i deler av den yngre befolkning. Likeså er spesielle kulturtradisjoner tatt vare på og er fortsatt levende, blant annet har læstadianismen som religiøs bevegelse stor plass i flere lokalsamfunn med kvensk befolkning.

Som følge av ny finsk innvandring og av det utvidede samarbeidet på Nordkalotten, har interessen for finsk språk igjen vært økende. Både som innvandrerspråk og som nabolandsspråk er finsk igjen blitt mer aktuelt.

Det må være en oppgave for skolen å ta vare på det særpregede i de kulturelle tradisjonene som lever i den kvenske og finske befolkningen. Undervisningen må derfor ta utgangspunkt i elevenes hjemmemiljø og ta sikte på å ivareta det spesielle i den kvenske og finske kulturen.

Elevene bør gis tilbud om finsk som valgfag. Kvensk trekkes inn i undervisningen i den grad det er naturlig.

Finske innvandrerelever får opplæring i morsmål og norsk etter de retningslinjene som gjelder for språklige minoriteter." (*Mønsterplan for grunnskolen 1985: 36–37.*)

I *Mønsterplanen av 1985* kom undervisning i finsk offisielt inn igjen i skolens læreplaner for første gang etter krigen. Plasseringen som valgfag pekte imidlertid i retning av at departementet anså at finsk ikke burde ha annen status en et vanlig fremmedspråk i grunnskolen. Mønsterplanen av 1985 representerte likevel en ny linje vedrørende undervisningstilbudet til barn fra kvensk og finsk miljø. Det er første gang en snakker om å ta vare på de kulturelle tradisjonene i disse miljøene.

At finsk ikke fikk større plass enn valgfag i Mønsterplanen av 1985 skapte reaksjoner. Men slaget var ikke helt tapt. Det ville komme en revidert utgave av den nye planen i 1987. Denne var nå under utarbeiding i departementet. Fra miljøet i Finnmark satte man sammen en delegasjon som reiste til Oslo og tok opp saka. Delegasjonen besto av Fylkesmann Anders Aune, og konsulent hos fylkesmannen Brynly Ballari, Skoledirektør Kristian Berg Nilsen og hans konsulent Isak Aleksandersen samt Terje Aronsen fra det kvenske miljøet i Børselv. Delegasjonen fikk møte ekspedisjonssjef Tor Holtan-Hartwig, og fikk lagt fram ønsket om å få finsk som sidemål inn i den nye mønsterplanen. I følge det notatet Terje Aronsen gjorde etter møtet svarte Tor Holtan-Harwig: "Dersom noe nytt skal inn i mønsterplanen, må det være viktig!" Departementet skulle imidlertid se på saka på nytt. (Intervju med Terje Aronsen, Børselv.)

Mønsterplanen som kom i 1987 hadde likevel ikke med noe om finsk sidemål. Resultatet av kvenmiljøenes systematiske arbeid og Stortingets positive holdning til utvidet finskundervisning ble således at finsk kun fikk status som valgfag. Russisk hadde hatt valgfagstatus fra 1971. I mønsterplanen av 1985 gikk russisk ut og finsk ble tatt inn. For det kvenske miljøet ble det en skuffelse at finsk ikke ble sidemål hverken i 1985 eller 1987.

8.5 Finnmark som egen utdanningsregion.

Kravene om utvidet finskundervisning fortsatte fra nye hold. Da den nye Kirke- og undervisningsministeren, Kirsti Kolle Grøndahl, året etter besøkte Finnmark i forbindelse med stortingsproposisjonen om *Finnmark som egen utdanningsregion*, hadde hun den 22.8.1986 møte i Alta med en del lærere som arbeider med finsk i skolen. Samtalene fikk som utfall at ministeren skulle vurdere saka i forbindelse med proposisjonen.

Senere samme år, 30.12.87, skrev Skibotn norskfinske forening, hvor jeg dengang var leder, til Statsråd Kirsti Kolle Grøndahl og minte henne om saka. I brev av 3.2.87 til Skibotn norskfinske forening svarte hun:

"Spørsmål som angår den kvenske befolkning og finske nyinnvandrere vil bli vurdert i forbindelse med utformingen av ny mønsterplan for grunnskolen og proposisjonen om Finnmark som egen utdanningsregion.

Jeg har merket meg synspunktene om rett til å ta finsk som sidemål, og vil ta dette med i våre videre vurderinger." (Dok 45.)

Det viste seg at også dette et var et utsettende svar som tok sikte på å vinne tid. For proposisjonen om *Finnmark som egen utdanningsregion* hadde ikke med noe om finsk som sidemål og åpnet heller ikke for utvidet finskundervisning. Den hadde i stedet med følgende formulering om temaet:

"Etterkommerne av de finske innvandrerne som hovedsakelig på 1800-tallet kom til Nord-Norge er bosatt i landsdelen, spesielt i Finnmark. Innvandrerne ble kalt kvener. Denne betegnelse brukes for en del også i dag i forskjellige sammenhenger som en betegnelse på etterkommerne.

De aller fleste er nå fullt ut integrert i det norske samfunn, og for disse blir forholdet til finsk språk og kultur mer fjernt.

På noen steder, som helt opp til etterkrigstiden kommunikasjonsmessig har vært isolert, eller i grupper der slektsbånd og identitetsfølelse har vært en stor styrke, er innvandrems språk, dialekten kvensk, og kulturtradisjoner tatt vare på – også i deler av den yngre befolkning.

Som følge av ny finsk innvandring, særlig kvinner som har tatt arbeid i fiskeindustrien, men også på grunn av det utvidede samarbeid på Nordkalotten, har interessen for finsk språk i de senere år vært økende. Både som innvandrerspråk og som nabolandsspråk er finsk blitt mer aktuelt.

Departementet vil søke å kartlegge behovet for språklige særtiltak for finstalende grupper, og på grunnlag av en slik undersøkelse vurdere det finske språks plass i grunnskolen – herunder spørsmål om fagplaner og læremidler.

I den aktuelle situasjon får finske innvandrerelever opplæring i morsmål og norsk etter de retningslinjene som gjelder for fremmedspråklige elever.

Til språklige styrkingstiltak for kvenske etterkommere vil ressurser til ekstraordinære tiltak i språkblandingsdistrikter bli brukt som hittil. (Jf. avsnitt 2.2.2.1.)

Det enkelte skolestyre kan ellers avgjøre om finsk skal tilbys som valgfag dersom elever og foreldre ønsker det.

Den undervisning som skal gis disse elever må, slik mønsterplanen forutsetter, ha sitt utgangspunkt i elevenes hjemmemiljø, og ta sikte på å ivareta den spesielle kultur og det språk som dette miljøet har sitt utspring i." (St. prp. nr. 103 (1986–87): 26.)

Denne meldinga viser at departementet hadde endret holdning til kvenene. Mønsterplanen av 1985 snakker om kvensk "innvandring fra begynnelsen av 1600-tallet". I denne meldinga, som skrives ett år senere, snakkes det om "innvandrere som hovedsakelig på 1800-tallet kom til Nord-Norge".

Likeledes framheves det i denne meldinga at "de aller fleste er nå fullt ut integrert i det norske samfunn, og for disse blir forholdet til finsk språk og kultur mer fjernt." Jeg finner det naturlig å se denne endringen i formulering som et resultat av at en holdningsendring er i ferd med å skje i departementet. Departementet hevder nå at kvenene er innvandrere, hovedsakelig fra 1800-tallet. Denne formuleringen har fulgt alle utsagn om finsk i skolen fra departementets og regjeringens side helt fram til i dag.

8.6 Fra miljøet i Skibotn – finsk som andrespråk.

I det kvenske miljøet i Skibotn ble spørsmålet om undervisning i finsk først tatt opp på et foreldremøte høsten 1982. Jeg hadde selv barn på Skibotn skole og reiste saka i egenskap av forelder. Jeg fulgte saka opp ved korrespondanse med skolekontor og skoledirektør, og besøkte også Skoledirektøren i Troms i sakas anledning i 1983. Etter at saka hadde vært grundig behandlet i de kommunale organer og skoledirektøren hadde godkjent ordninga, ble det gjort forsøk med finskundervisning som valgfag ved barneskolen i Skibotn høsten 1985.

Også i Skibotn oppdaget vi fort at det ikke lot seg realisere å tilby finsk som valgfag i ungdomsskolen. Oppmerksomheten ble derfor rettet mot finsk som andrespråk. På kvensemiaaret i Nordreisa høsten 1985 fikk jeg kjennskap til at man hadde gjort forsøk med finsk som sidemål i Børselv. At det nå heter andrespråk og ikke sidemål slik som i Børselv, hang sammen med at Mønsterplanen av 1985 erstattet begrepet *sidemål* med begrepet *andrespråk*.

Som medlem av Storfjord kommunestyre fremmet jeg forslag til uttalelse til støtte for saka. Storfjord kommunestyre vedtok under sak 312/85 den 30. oktober 1985 følgende uttalelse:

"I Storfjord kommune, i likhet med de fleste kommuner i Nord-Troms og Finnmark har finsk og samisk språk en flere hundreårig tradisjon. I dag lever disse side om side med norsk i kommunen.

Vi har med tilfredshet registrert at det etterhvert er blitt mulig for de samiskættede å få undervisning på sitt eget språk. Vi mener at denne mulighet også må åpnes for de finskættede. Storfjord kommunestyre er kjent med at Mønsterplanen for grunnskolen er under revidering. Vi ber den Norske Regjering og Det Norske Storting endre grunnskolelovens regler slik at samisk og finsk likestilles. På samme måte som for samisk må det bli mulig for skolen å gi begynneropplæring på finsk, finsk som fag på barnetrinnet og finsk som sidemål på ungdomstrinnet.

Storfjord kommunestyre ser på styrking av finsk språk som en viktig forutsetning for utviklinga av det økonomiske samarbeidet på Nordkalotten." (Dok 35.)

Kommunen mottok en tilbakemelding på sitt vedtak. I skriv av 25. november 1985 ble det fra Stortingets kontor svart:

"Til underretning meddeles at Deres henvendelse til Stortinget vedrørende vedtak i kommunestyret den 30. oktober 1985 om uttalelse om språksituasjonen for finskættede ble referert i Stortingets møte i dag og besluttet vedlagt protokollen. Kopi av henvendelse er sendt kirke- og undervisningskomitéen til orientering." (Dok 9.)

Under prosessen med å få etablert finsk som sidemål i Storfjord ble, som tidligere nevnt, Skibotn norskfinske forening/Yykeänperän suomalaisseura, stiftet. Gjennom denne ble så arbeidet til støtte for saka drevet. Elevene fra Skibotn gikk ungdomsskolen ved Hatteng skole. Gruppa som startet i Skibotn i 1985 ønsket å fortsette med finsk som andrespråk ved Hatteng skole. Undervisninga kom i gang, men den formelle godkjenninga manglet. Yykeänperän suomalaisseura tok kontakt med stortingsrepresentant Tora Aasland Houg som tok saka opp i Stortinget med følgende spørsmål den 13. januar 1988:

"Jeg vil få stille følgende spørsmål til Kirke- og undervisningsministeren: Ved Hatteng skole i Storfjord ønsker en gruppe elever å få undervisning i finsk i stedet for norsk sidemål. Skolestyret ser positivt på saka, men kan ikke gi fullverdig vitnemål fra grunnskolen før ordninga er godkjent, eventuelt som prøveordning fra departementet. Hva vil departementet gjøre? (Dok 60.)
Statsråd Kirsti Kalle Grøndahl svarte:

"Storfjord skolestyre har søkt om adgang til å gi opplæring i finsk i stedet for norsk sidemål. Søknaden gjelder dispensasjon for én elev, men departementet er kjent med at flere elever kan være interessert i en slik ordning.

Departementet har nylig fått saka oversendt fra skoledirektøren i Troms. Skoledirektøren sier i sitt følgeskriv at han ser positivt på at det settes i gang en prøveordning ved Hatteng skole, men peker på visse prinsipielle og praktiske sider som må avklares. Det gjelder bl.a. spørsmål omkring karaktersetting, eksamen og inntak til videregående skolegang.

Ved Børselv skole i Porsanger kommune i Finnmark har det vært drevet forsøk med finsk i stedet for sidemål. Forsøket gikk over fire år og ble avsluttet skoleåret 1983–84.

På den bakgrunn har Porsanger skolestyre i 1987 søkt departementet om å få adgang til å gi opplæring i finsk i stedet for norsk sidemål som en permanent ordning, alternativt om å gå inn i en ny prøveperiode. I forbindelse med den saka har departementet bedt skoledirektøren i Finnmark om en vurdering av de erfaringene som er gjort, og en redegjørelse for aktuelle

problemstillinger f. eks. spørsmål knyttet til overgang til videregående skole for de elevene som var med i forsøket.

Departementet mener at saka fra Storfjord på vesentlige punkter kan sammenliknes med saka fra Porsanger. Derfor vil departementet ta stilling til søknaden fra Storfjord skolestyre når vi har tatt standpunkt til søknaden fra Porsanger." (Dok 60.)

Tora Aasland Houg:

"Jeg takker statsråden for svaret og oppfatter det som positivt i forhold til den problemstillingen jeg har reist.

Mitt enkle tillegsspørsmål er derfor: Kan statsråden si noe om tidsperspektivet for departementets beslutning i forhold til de søknadene som foreligger? Det er viktig at det ikke går for lang tid her." (Dok 60.)

Statsråd Kirsti Kolle Grøndahl:

"Det er vanskelig å si noe om tidsperspektivet, fordi de høringsinstansene vi har for dette spørsmålet ikke har fått noen tidsgrense. Men vi har altså bedt skoledirektøren i Finnmark om et svar. Vi vil også be Rådet for videregående opplæring om å gi en redegjørelse for denne overgangen til videregående skole. Dessuten vil vi gjøre en spesiell henvendelse til Finnmark som utdanningsregion fordi den også har ansvaret for sammenheng mellom utdannelsesnivåene. Jeg regner med at i løpet av våren skal dette være klart, slik at en eventuell ordning kan settes i gang fra neste skoleår av." (Dok 60.)

Men Kolle Grøndahls forsikring i Stortinget om at det ville skje en avklaring innen neste år var ikke sann. Allerede fem uker senere, den 25.4.88, sendte Kirke- og undervisningsdepartementet ved Harald Riesto og Johan Sæbø melding til foreldrene i Storfjord om at spørsmålet om finskundervisninga ikke ville bli avklart med det første. Departementet følte seg kanskje på usikker grunn i denne saka siden den var tatt opp i Stortinget, og hadde for anledningen innhentet faglig ekspertise hos skoledirektøren i Finnmark. Det ble således konsulent Harald Riesto ved Skoledirektørembedet i Finnmark som fikk i oppdrag å formulere svaret til foreldrene i Storfjord. Der sto følgende:

"Departementet vil på grunnlag av rapporter om tidligere forsøk med finskundervisning i grunnskolen i Finnmark vurdere spørsmålet om eventuell finskundervisning i andre strøk av landet. Dette arbeidet vil måtte ta noe tid, og spørsmålet om slik undervisning vil derfor ikke under noen omstendigheter bli avklart inneværende skoleår." (Dok 10.)

Etter dette skrivet til foreldrene i Storfjord var det klart at det ikke ville bli aktuelt med finsk som sidemål for den gruppa en for øyeblikket hadde. Avgjørelsen om finsk eller norsk som andrespråk må tas i 8 klasse, og foreldrene innså at elevene måtte avslutte finskundervisninga og gå over til norsk som sidemål, ellers ville de ikke få grunnskoleeksamen og adgang til videregående skole. Finskgruppa på Hatteng skole ble lagt ned, og elevene byttet tilbake til norsk som andrespråk. Foreldrenes reaksjon på skrivet fra departementet av 24.4.88 med å flytte elevene tilbake til norsk sidemål var et mer fornuftig standpunkt en man i første omgang forsto. Det kom nemlig ikke svar fra departementet på denne saka i årene som fulgte heller. Alt tyder på at departementet anså saka som løst. For foreldrene ved Hatteng skole ble departementets holdning et tilbakeslag. Det har ikke kommet i gang nye finskgrupper ved Hatteng skole siden den tid.

Men de som hadde regnet med at saka nå var løst tok feil. Noen uker senere ble det skifte av statsråd, og Norske Kveners Forbund skrev 20.06.88 til den nye statsråden Mary Kvidal og ba om at samisk og kvensk/finsk måtte likestilles i grunnskoleloven. (Dok 11.) Mary Kvidal svarte i skriv av 20.09.88 til NKF som følger:

"Det er flere prinsipielle og praktiske spørsmål som må utredes nærmere før departementet kan ta stilling til ønsket om å få en tilsvarende hjemmel i grunnskoleloven som for samisk.

Vi vil ta kontakt med bl.a. skoledirektørene i Troms og Finnmark om dette. Det kan også bli aktuelt å be om assistanse fra Norske Kveners Forbund, bl.a. når det gjelder å kartlegge hvor slik undervisning kan være aktuelt og hvor mange elever det dreier seg om. Forholdet mellom riksfinsk og kvensk i undervisningen må klarlegges. Vi vil holde kontakt med forbundet i det videre arbeid med saka." (Dok 37.)

Men forbundet mottok ikke noe om saka. Dette forsterker det inntrykket vi tidligere har hatt at det ser ut som om departementets formuleringer om at man vil "holde kontakt", "ta synspunktene med i våre videre vurderinger", "vi tar sikte på en konferanse med de berørte parter" er talemåter for å vinne tid, kanskje også for å forebygge aksjoner i lokalmiljøene. Det er ikke foretatt noen av de undersøkelserne, klargjøringene og kartleggingene man opp gjennom årene har bebudet.

Året etter, høsten 1989, tok imidlertid saka ei ny vending. Det ble regjeringsskifte. Einar Stensnæs ble ny minister og Vidar Skogan fra Balsfjord i Troms ble hans sekretær. Skogan hadde røtter i Troms og var godt kjent med problematikken omkring kvensk. Norske Kveners Forbund, representert av Terje Aronsen og meg selv, tok kontakt med ham like etter at han var utnevnt, og fikk i stand et møte på statsrådets kontor. Dette møtet ble avholdt 11.

november 1989 og fikk som følge at Regjeringen åpnet for forsøk med finsk som andrespråk fra høsten 1990.

Skibotn skole, Storfjord kommune og det arbeidet som var blitt gjort i miljøet i Skibotn, lå under Skoledirektøren i Troms. Skoledirektør Harry Kvalvik i Troms var den som hadde formidlet henvendelsene mellom departement og lokalmiljø, og han hadde vært en god pådriver for saka. Det ble nå han som fikk i oppdrag føre saka videre. Den 17. januar 1990 skrev KUF til Skoledirektøren i Troms og ba om at det ble utarbeidet en fagplan for undervisning i finsk som andrespråk. Fagplanen ble utarbeidet våren 1990 og godkjent av departementet ved skriv 2.07.90 til Grunnskolerådet. Etter dette ble forsøk med finsk som andrespråk igangsatt fra skoleåret 1990/91. Skoledirektøren i Troms ble bedt om å lede forsøket og ta hånd om de praktiske sidene ved det. Det ble først Rolv Jørgensen, så Laila Jernsletten og til sist Liv Movik hos Skoledirektøren som var ansvarlig for gjennomføringen av forsøket. Fra 1.8.94 fulgte jeg forsøket som konsulent i delstilling.

Forsøket fikk syv deltagende skoler. Opprinnelig hadde man planlagt en forsøksperiode på tre år. Da prosjektperioden var over våren 1993 ga departementet uttrykk for at man hadde for lite grunnlagsmateriale til å ta en avgjørelse. Forsøket ble derfor forlenget for skoleåret 1993/94 og på ny forlenget for skoleåret 1994/95. I forsøksperioden spredte undervisning i finsk som andrespråk seg til andre skoler i området. Da jeg i 1994 foretok en undersøkelse av omfanget på finskundervisninga, ble det undervist i finsk som andrespråk for 251 elever ved 25 skoler. Jeg viser til Vedlegg 4 hvor undersøkelsen er gjengitt.

Det formelle ansvaret for forsøket lå hos Grunnskolerådet. Bjarne Myhre, som da var nestdirektør i Grunnskolerådet, var ansvarlig for og pådriver i arbeidet med finsk og utarbeiding av den første fagplanen for finsk som andrespråk i 1990. Konsulentene Bjarne Dahl, Gro Standnes og Randi Natvig hadde arbeidet med finsk som deler av sitt område.

Da Grunnskolerådet ble lagt ned i 1992, ble ansvaret for prosjektet overført til departementet. Statens Utdanningskontor i Troms hadde hele tiden ledetprosjektet, men arbeidet er blitt utført i nært samarbeid med Utdanningsdirektøren i Finnmark, hvor konsulentene Harald Riesto, og senere Arild Rusfeldt har arbeidet med saka. Etter at Trygg Jakola ble nestleder ved Statens utdanningskontor i Finnmark, har han deltatt aktivt for å føre forsøket fram. Forsøket ble avsluttet med en forsøksrapport våren 1995. Forsøksrapporten dannet grunnlag for Stortingets behandling av forhold som gjalt finsk i reform '97.

9. ELEVTLGANGEN TIL FINSKFAGET

I dette kapitlet vil jeg gå gjennom tallene for finskspråklige barn som ble registrert fra 1936 fram til i dag. I første del av perioden, fram mot 1960, fikk vi et fall i antall barn som kunne finsk. Jeg vil beskrive denne tilbakegangen med de tallene som foreligger i mitt materiale. Samtidig vil jeg forsøke å belyse dette fenomenet med en del forklaringer som er knyttet til endringer i det internasjonale samfunnet generelt. Årsaksfaktorer som etter mitt skjønn er knyttet til nasjonalismen i etterkrigstida, vil jeg drøfte under et eget kapittel om den norske nasjonalismen. (Jf. sidene 86–89 og side 33.)

9.1 Kunnskaper i finsk blant barn i perioden 1936 til 1960

Vedleggene til forarbeidet til skoleloven i 1936 viste at 245 barn i Finnmark og 23 barn i Troms hadde finsk som hjelpespråk. Detaljene i denne undersøkelsen er omtalt tidligere i denne framstillinga under kapitlet om stortingsvedtaket i 1936, se sidene 29–32. Undersøkelsen i 1936 var mangelfull. Store kvenområder var holdt utenfor, deriblant Vadsø, Alta og Nordreisa. I tillegg må en anta at barn som kunne hatt behov for å bruke finsk som hjelpespråk ikke har fått det pga. lokal motstand. Se nærmere om denne undersøkelsen på side 31.

Den første undersøkelsen av språkforholdene blant kvenske barn i etterkrigstida ble foretatt i 1960. Den viste at ca. 120 barn i Finnmark hadde finsk som morsmål. Undersøkelsen ble gjort i forbindelse med Stortingsmelding nr. 21 for 1992–1963 *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig betydning for den samiske befolkning*, og ble omtalt tidligere i denne framstillinga under kapitlet om stortingsdebatten i 1963 (jf. side 36.). Undersøkelsen gjalt to årstrinn i grunnskolene i Finnmark, nemlig 4. og 5. klasse. På disse to klassetrinnene var det 27 barn som brukte finsk. Tallet ca. 120 framkommer ved at jeg har beregnet antall finskspråklige barn ut fra et gjennomsnitt på 13,5 barn pr. klasse, og multiplisert med 9 siden det er 9 klassertinn på skolen.

Innstilling om norsk-finske kulturforhold viser til en undersøkelse blant barn ved skolestart i Porsanger foretatt i årene 1965, 1966 og 1967. Da hadde 2,2 prosent av førsteklassingene finsk som morsmål. I tillegg kunne 19,1 prosent både norsk og finsk. (Norsk Kulturråd 1976: 36.) Denne undersøkelsen har ikke nominelle tall, og gjelder kun én enkelt kommune.

9.2 Økning i antall barn som kan finsk i perioden 1960 til 1995

Den neste registreringen av finskkunnskaper blant skolebarn i Finnmark var da Skoledirektøren i Finnmark, ved konsulent Odd Maths Hætta, i forbindelse med tiltakene i språkblandingsdistriktene, gjennomførte en undersøkelse av

språkforholdene i fylket i 1973. I denne oppga 170 barn at de hadde finsk eller finsk/norsk som hjemmespråk. (Dok 15.) Hætta framhevet at det dreide seg om mininumstall i sin rapport til departementet.

Arbeidsutvalget for *Innstilling om norsk-finske kulturforhold* foretok en spørreundersøkelse blant ungdomsskoleelever i Nord-Troms og Finnmark i 1974 som tok sikte på å kartlegge elevenes kunnskaper i finsk.

I Troms svarte 450 elever på undersøkelsen. Av disse svarte 19 elever at de kunne finsk, i tillegg svarte 84 elever at de kunne noe finsk. Tilsammen kunne 103 elever i Troms finsk i mer eller mindre grad.

I Finnmark svarte 1281 elever på spørreskjemaet. Av disse svarte 43 elever at de kunne finsk og 226 elever svarte at de kunne noe finsk. Tilsammen 269 elever i Finnmark svarte at de kunne finsk i mer eller mindre grad. (Norsk Kulturråd 1976: 34–61.)

På oppdrag fra Forskøksrådet for skoleverket gjennomførte Anna-Riitta Lindgren og Marjut Aikio i 1983 en undersøkelse av skolebarns bruk av finsk. Dette er den største undersøkelsen av bruken av finsk i familieintern kommunikasjon som er gjort etter krigen. Denne undersøkelsen viser at 248 barn har kontakt med finsk og bruker finsk i en eller annen sammenheng. (Lindgren og Aikio 1983: 38.)

9.3 Antall barn med finskundervisning i 1995

Det manglet en undersøkelse som tok utgangspunkt i hvor mange elever som velger finsk som fag i grunnskolen. For å få en oversikt over dette, gjennomførte jeg en egen undersøkelse rundt finskundervisninga i Troms og Finnmark høsten 1994 for Statens Utdanningskontor i Troms. Undersøkelsen ble gjort som intervjuundersøkelse hos rektorene og skolekontorene i kommunene. Ved å gå ut fra lista over kommuner som hadde søkt særtilskott til undervisning i finsk, fant jeg fram til hvilke kommuner som skulle spørres.

Undersøkelsen hadde også som formål å finne ut hvordan utviklingen i elevtallet var. Da forsøket startet opp i 1990 var det tre deltagende skoler. Disse hadde tilsammen 51 elever som deltok i undervisning i finsk etter fagplan for finsk som andrespråk. Ut over i forsøksperioden skjedde det en stigning i såvel antall skoler som antall elever. Kommuner som ikke hadde formell tillatelse til å delta i forsøket, tok fagplanen i bruk og satte i gang med undervisning. Nærmest som en aksjon med sivil ulydighet. For fullstendig oversikt over antall elever med undervisning i finsk vises det til eget vedlegg. Oppsummering av elevtall og elevtallsutvikling i perioden viser disse tallene:

- Finsk andrespråk   251 elever
- Valgfag i barneskolen   31 elever
- Finsk som morsmål   51 elever

Samlet hadde 333 grunnskoleelever undervisning i finsk skoleåret 1994/95.

Utviklingen i antall skoler og elevtall totalt pr. år kommer fram på følgende oversikt:

	Skoler	Elever	Elever u. tr.
• 1990/91	3	51	
• 1991/92	7	103	12
• 1994/95	25	251	39

Antallet elever som har valgt finsk som andrespråk har således økt fra 51 elever i 1990 til 251 elever i 1994. Antallet skoler økte fra 3 til 25 i samme periode.

Denne undersøkelsen gir imidlertid ikke informasjon om elevenes språkbeherskelse, kun hvor mange elever som har valgt finsk. Selv om 51 av elevene har valgt finsk som morsmål, kan man ikke av dette materialet trekke absolutte konklusjoner om hvor mange som er finskspråklige. En del av elevene som har finsk som morsmål, velger undervisning i finsk som andrespråk.

9.4 Årsaker til økning i antall barn med finskkunnskaper

På et møte i Alta våren 1995, vurderte lærerne ved prosjektskolene for forsøk med finsk som andrespråk situasjonen dithen at det i de kvenske miljøene i dag er flere personer under 20 år som kan finsk enn i gruppa 20–40 år.

Fra 1970-tallet har det vært en generell økende interesse for egen bakgrunn og kulturell identitet i alle minoritetsgrupper i Europa og verden forøvrig. Dette har også gitt seg utslag i de kvenske miljøene i Nord-Norge. Først ved at vi fikk en økende interesse for forskning omkring egen kultur og historie, deretter ved at miljøene begynte å organisere seg, og til sist ved at undervisninga i finsk i skolene kom i gang.

En annen grunn til at kunnskapene i finsk har holdt seg, er nærheten til Finland, med flere ekteskap over grensen, og derigjennom innflytting av nye språkbrukere. I tillegg bidro også de mange gjestearbeiderne i fiskeindustrien på 1970- og 1980-tallet til en revitalisering av bruken av finsk. At folk reiste mer, ga, som jeg tidligere har vært inne på, også muligheter for mer språkkontakt.

Et tredje forhold som etter mitt syn virker inn på interessen for å vedlikeholde finskkunnskapene, er at samtidig som internasjonaliseringa i samfunnet har økt, har også nytteverdien av å kunne flere språk økt. Mens man for 20 år siden ikke så noen verdi i å lære barn finsk, er det i dag oppfattet som verdifult dersom foreldre og/eller besteforeldre kan tilføre barnet et språk ekstra. Man sier gjerne at barna derved får et språk "gratis". Dette forholdet

bør også tillegges vekt når man skal forklare årsaka til at finsk holder seg i landsdelen.

10. REFORM 97 – STRID OM FINSKUNDERVISNINGA

10.1 Forslag om nedlegging av finsk som andrespråk

Mønsterplanen og grunnskoleloven revideres med jevne mellomrom. Vi fikk en ny plan i 1974 og en i 1987. Det planlegges nå ny skolelov og ny mønsterplan som skal gjelde fra 1997. For det kvenske miljøet var det knyttet stor spenning til denne revisjonen av lov- og regelverk for grunnskolen. Man hadde arbeidet med å få finsk inn i grunnskolen igjen i nær 30 år uten at det hadde gitt resultater. Det hadde vært drevet forsøk med finskundervisning, oppslutningen fra elever og foreldre hadde vært god, alt lå til rette for at finskundervisninga kunne få en fast forankring. Det viste seg imidlertid at departementet sto på det gamle standpunktet om at finsk skulle være valgfag. Dette førte til en åpen strid om finskundervisninga mellom departementet og regjeringen på den ene siden, og det kvenske miljøet med støtte av skolene, lærerorganisasjoner, kommunestyrene og Stortinget på den andre. Denne striden pågår fortsatt. De siste biter i grunnskolereformen faller på plass først våren 1997 når den nye skoleloven skal vedtas. Da vil vi få den endelige rammen for finskundervisninga i årene framover. Siden det ikke er mulig å si noe om hvilken utvikling vi vil få framover, vil jeg i dette kapitlet nøye meg med å dra fram hovedmomentene i den debatten som har pågått og prøve å belyse de sentrale problemstillingene i den.

I høringsutkastet til ny mønsterplan for 10-årig grunnskole i 1994 hadde departementet foreslått følgende formulering under avsnittet *Finsk-etniske elever*:

"Norge har en minoritet som særlig er knyttet til gammel bosetning i Nord-Norge, den finsk-etniske. I områder med finsk-etniske elever skal skolen formidle kjennskap til denne folkegruppas historie og kultur. Der det er ønsket, kan skolen gi tilbud om opplæring i finsk som tilvalgsspråk." (Dok 28.)

Dette bekreftet det man hele tiden hadde hatt en følelse av i de kvenske miljøene, nemlig at departementet ikke ønsker innført utvidet mulighet for finskundervisning.

10.2 Protester fra kvenmiljøet

Da forslaget ble sendt ut til landets kommuner, institusjoner og organisasjoner til uttalelse, reagerte en rekke kommuner og instanser på den delen av forslaget som gjalt finsk. Jeg har samlet alle kommentarene fra kommunene som gjalt finsk og latt dem følge med denne framstillinga som vedlegg. (Vedlegg 5.)

Felles for alle uttalelsene er at de signaliserer et ønske om generell styrking av finsk. Denne konklusjonen kan man trekke ut fra det faktum at kommunene på eget initiativ har tatt opp saka. Kommunene nevner likestilling med samisk. De peker på at finsk blir svekket og at finsk som tilvalgsfag "neppe er tilstrekkelig". Det forholdet at kommunene som har reagert utgjør kjerneområdet for hvor finskundervisning er aktuelt, tyder på at dette synet er allment blant politikere, lærere og foreldre i det kvenske miljøet.

De fleste av de som uttaler seg, nevner spesifikt at de ønsker en fortsettelse av ordninga med finsk som andrespråk. Flere ønsker likestilling med samisk, og de ønsker finsk som alternativ til norsk sidemål. Noen nevner også utbygging av finsk til også å gjelde førstespråksundervisning.

Det var imidlertid ikke bare i kommunene at departementets holding til finsk vakte oppmerksomhet. Kari Meløy (SV) stilte dette spørsmålet i Stortingets spørretime 22. mars på vegne av Reidar Johansen (SV):

"Undervisning i finsk som andrespråk har vært en forsøksordning for elever med kvensk bakgrunn i grunnskolen i Troms og Finnmark siden 1990. Hvilke tilbud vil departementet i framtida gi til elever med kvensk bakgrunn for å styrke kvenenes språk og kultur?" (Dok 59.)

Statsråd Hernes svarte:

"Det vises her til et forsøk med finsk som andrespråk for elever med finsk bakgrunn som er satt i gang i grunnskolen i Finnmark og Troms. Forsøket beregnes avsluttet våren 1995. Statens utdanningskontor i Troms har fått i oppgave å evaluere forsøket.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet har i *Prinsipper og retningslinjer for den 10-årige grunnskolens oppbygning, organisering og innhold* foreslått at finsk skal bli et alternativt tilvalgsspråk i grunnskolen.

Prinsipper og retningslinjer for den 10-årige grunnskolens oppbygning, organisering og innhold har vært ute på høring. Jeg er kjent med at det er kommet ulike uttalelser om forslaget om finsk som alternativt tilvalgsspråk i grunnskolen. Høringsuttalelsene er nå til gjennomgang og vurdering i departementet.

Jeg finner det riktig å vurdere resultatet av høringsuttalelsene og evalueringsresultatet fra forsøket med finsk som andrespråk, før jeg tar endelig stilling til spørsmålet.

Representanten Johansens spørsmål er knyttet til grunnskolereformen. Prinsipper og retningslinjer for den 10-årige grunnskolens oppbygning, organisering og innhold vil bli lagt fram for Stortinget i egen melding. I denne vil også undervisning i finsk bli omtalt." (Dok 59.)

10.3 Departementet foreslår finsk redusert til tilvalgsfag

Man skulle tro at etter denne bastante negative tilbakemeldinga ville departementet trekke tilbake sin opprinnelige innstilling til saka og foreslå finsk som andrespråk. Slik gikk det ikke. Uttalelsene fra miljøet ble samlet sammen og forelagt Stortinget i *St. meld. 29. (1994–95) Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole – ny læreplan*. Meldingen ble godkjent i Statsråd 12. mai 1995. I den gikk departementet og regjeringen inn for at finsk fortsatt skulle være tilvalgsfag. (Vedlegg 6.) I ettertid er det blitt spekulert på om ikke meldinga var skrevet før Kirke- og undervisningsminister Hernes den 22. mars sto på Stortingets talerstol og forsikret at han ennå ikke hadde tatt stilling til hvilken status finsk skulle få i grunnskolereformen.

Et interessant trekk ved denne meldinga er departementets omtale av de som har protestert mot at finsk som andrespråk ikke skal være med på listen over skolens fag. I realiteten representerer uttalelsene hele det kvenske og finske miljøet i Norge. I meldinga omtales de imidlertid som "i hovedsak finske foreninger i Norge, de skolene og kommunene som er med i forsøket med finsk som andrespråk, og finske fagmiljøer ved universiteter og høyskoler". (Vedlegg 6.) Jf. meldingen ovenfor. Man kan vanskelig oppfatte dette som noe annet enn et forsøk på å bagatellisere interessen for finsk. I så måte representerer dette en stillingstagen som er kjent i kvenpolitikken fra tidligere. Samtidig kommer de formynderholdningene som har preget den norske politikken overfor kvenene klart fram i stortingsmelding 29 (1994–1995.). Det forholdet at kvenene selv ønsker finsk som andrespråk feies til side, til fordel for det ønsket de norske miljøene har. En annen forskjell fra omtalen av kvenene i møsterplanen i 1985 og innstillingen om Finnmark som egen utdanningsregion i 1986 er at departementet nå hevder at finsk som talemål har hatt lange tradisjoner i deler av Nord-Norge. "Bruken av finsk som hjemmespråk er imidlertid gått sterkt tilbake de siste ti-årene", sies det i meldinga, mens min undersøkelse viser en svak stigning de siste ti-årene.

10.4 Stortinget støtter kvenske krav om finskundervisning

At departementet ikke ønsket å ta hensyn til hva kommunene og fagmiljøene hadde sagt om finsk i skolen vakte oppsikt, både i pressen og blant stortingsrepresentantene. Da saka skulle behandles i Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen, var komitéen fullt oppmerksom på at det var strid omkring den.

Komitéen avga en innstilling til Stortinget som gikk på tvers av departementets forslag. I innst. S. nr. 15 (1995–96) avviste komitéen departementets forslag, og foreslo "at finsk får status som andrespråk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning. Dette medfører en mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål der dette er ønskelig". (Dok 26.) Komitéen viste til at finsk, til tross for en lang fornorskingsprosess, fortsatt er et levende språk blant voksne og eldre i de fleste kvenske bygder. Utdrag av innstillingen, de punktene som gjelder finsk, følger denne framstillingen som vedlegg. (Vedlegg 7.)

Innstillingen ble behandlet i Stortinget 30. oktober 1995. Under debatten kommenterte Rita Roaldsen (SP) finsk på følgende måte:

"Jeg er svært glad for at flertallet går imot departementets forslag om å fjerne finsk som andrespråk. Forsøk med finsk som andrespråk i Nord-

Troms og Finnmark viser at det har vært en økende interesse for å lære finsk. I finsk-kvenske områder er finsk fortsatt et levende språk. Det må også være en ressurs for Norge at innbyggerne behersker flere ulike språk." (Dok 27.)

Departementets forsøk på å fjerne finsk som andrespråk og fortsatt gi finsk status som tilvalgsfag var derved avvist av Stortinget.

10.5 Finskundervisninga foreslås lagt utenom skoletid

Departementet ville imidlertid ikke gi seg i saka. De var i full gang med å forberede neste sak for Stortinget, nemlig *St. meld. nr. 15 (1995–1996 Fag- og timefordelingen i den 10-årige grunnskolen* som skulle behandles som egen sak. I forbindelse med den, tok departementet på nytt opp spørsmålet om finsk som fag i skolen. Denne gangen gikk departementet inn med en omfattende argumentasjon mot at finsk skulle få styrket sin status. Departementet hevdet at "den befolkning som i dag benevner seg som finner/kvener, er alle etterkommere av tidligere innvandring fra Finland til Norge". Det ble videre nevnt at finsk som andrespråk kunne danne presidens for andre minoritetsspråk og man viste til at finsk ikke uten videre kunne sammenlignes med samisk. "Samisk er likestilt med norsk, og som urfolksspråk har det spesiell beskyttelse, jf. Grunnlovens § 110a". Endelig hevder departementet at man tenker på de

kvenske barnas beste. Uten sidemål kunne de få problemer med å få jobb, dessuten var sidemålet pålagt i loven. (Vedlegg 8.)

I tråd med denne argumentasjonen fremmet departementet forslag om at finskundervisninga skulle legges utenom skoletid, og at det ikke skulle gis fritak for sidemål eller noe annet obligatorisk fag for å lese finsk. Finskundervisninga ville etter dette forslaget komme i tillegg til andre fag, og ikke i stedet for et fag, norsk sidemål, slik de kvenske miljøene hadde foreslått. Plassering utenfor skoletid, ville i de fleste områdene medføre så store vanskeligheter med skyss at undervisning i finsk etter skoletid ikke kunne blitt realisert. I distriktsnorge går det som regel bare én buss om dagen. Ruten er lagt slik opp at den fører elevene til skolen om morgenen og deretter hjem igjen like etter skoletid.

I tillegg fremmet departementet forslag om at det måtte være et minstetall på tre elever ved en skole før finskundervisninga kunne settes i gang. Dette ville også fått store negative konsekvenser. Kvensk kultur lever mest på små steder i utkanter hvor det er små skoler og små grupper. Av 39 skoler som har finskundervisning i dag ville 16 falt ut etter dette forslaget.

10.6 Stortinget vedtar prinsipp om finsk som andrespråk

Stortingskomitéen og Stortinget godtok imidlertid ikke departementets forslag om at finsk skulle komme i tillegg til øvrig undervisning. I innstilling S. nr. 105 gitt av Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen den 18. desember 1995 bemerket komitéen at departementet ikke hadde fulgt opp det forrige vedtaket. Komitéen fastholdt at finsk skulle ha status som andrespråk med mulighet til fritak for norsk sidemål. Konsekvenser og løsninger for disse elevene i forhold til høyere utdanning (lærerutdanningen) skulle bli klargjort i forbindelse med proposisjonen om opplæringslovene. (Vedlegg 9.)

Saka kom opp i Stortinget den 11. januar 1996. Utdrag av det som ble sagt om finsk på Stortinget i denne debatten er lagt ved denne framstillinga. (Vedlegg 10.) Debatten i Stortingskomitéen og i Stortinget viste at det på Stortinget, i dag som i 1985, er bred støtte for at det skal etableres et særskilt undervisningstilbud til den kvensk-finske befolkninga. Det er i departementet og muligens i regjeringen at det er motstand mot finskundervisninga. Det er forholdsvis sjelden i norsk politikk at departementet tar en konflikt med Stortinget. Framtidig forskning vil kunne bringe viten om hva denne motstanden mot etablering av finskundervisning bunner i.

10.7 Forslag til ny skolelov fra 1997

I samband med reform '97 er det også i gang reformer som gjelder skolelovgivningen i Norge. Et eget utvalg ble oppnevnt for å gå gjennom det eksisterende lovverket og komme med forslag til forbedringer. Norske

Kveners Forbund ba om et møte med utvalget og la der fram det gamle kravet om å få lovfestet rett til undervisning i finsk.

Da utvalget la fram sin innstilling, *NOU 1995: Ny lovgivning om opplæring*, hadde man tatt med et avsnitt om finskopplæring i den generelle delen med følgende ordlyd:

"Gjennom lang tid har det vært innvandring fra Finland til Norge med bosetting i ulike kommuner. Etterkommerne av disse innvandrerne omtales gjerne som kvener. For kvensk barn har det i varierende omfang vært gitt finskopplæring. Opplæring i finsk for denne gruppa vil derfor stå i en annen stilling enn opplæring i fremmedspråk.

Den hjemmelen utvalget foreslår i punkt 21.5.3.1. vil også omfatte forskrifter om opplæring i finsk. Dette innebærer en videreføring av gjeldende rett. Forslag om reformer på dette området har etter utvalgets oppfatning ligget utenfor dets mandat." (NOU 1995:18: 151.)

Utvalget fulgte imidlertid ikke opp med en lovparagraf som skulle sikre de kvensk-finske elevene rett til undervisning, slik Kvenforbundet hadde foreslått. Det ble med en kommentar i forarbeidet til loven. Ellers tok man sikte på en videreføring av gjeldende rett, som innebærer at kvenene ikke vil få lovfestet rett til opplæring i finsk.

Stortingets vedtak innebærer imidlertid at skoleloven må forandres slik at det kan bli adgang til å ta finsk som sidemål. Dette har vært et gammelt krav fra det kvenske miljøet. Kravet har vært fremmet en rekke ganger de siste 20 årene, både fra kvenske organisasjoner, kommuner i de kvenske områdene og Finnmark fylkeskommune. Hvordan departementet og regjeringen vil følge opp vedtaket i Stortinget i januar i år, er ennå ikke kjent. Forslaget til ny skolelov legges fram først våren 1997.

11. HVA PÅVIRKER DEN KVENSKE KULTURSITUASJONEN?

11.1 Debatten om kvenens status

11.1.1 Urbefolkning – minoritet – innvandrere

Etniske grupper som utgjør en mindretallsbefolkning i et land har ulik status avhengig av om gruppa oppfattes som innvandrere, minoritet eller urbefolkning. *NOU 1984:18 Om samenes rettsstilling* er den største utredningen omkring minoritetspolitiske forhold som er foretatt i Norge. Det jeg i det følgende skal si om rettigheter for minoriteter eller innvandrere, bygger i hovedsak på samerettsutvalgets utredning.

Som jeg tidligere har vært inne på, er kvenenes situasjon knyttet til debatten om de er innvandrere eller minoritet. Samene derimot er definert som urbefolkning. Urbefolkningsbegrepet er knyttet til *ILO-konvensjonen nr. 169 av 1989 Om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater*. I Norge har vi et regjeringsvedtak på at denne konvensjonen gjelder for samene. Artikkel 1 i konvensjonen lyder i kommunaldepartementets oversettelse:

Artikkel 1.

1. Denne konvensjonen gjelder for: stammefolk i selvstendige stater der sosiale, kulturelle og økonomiske forhold skiller dem fra andre deler av det nasjonale fellesskap og der deres status helt eller delvis er regulert av egne skikker, tradisjoner eller av særlige lover eller forskrifter;
2. folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet, eller en geografisk region som landet hører til, da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende grenser ble fastlagt, og som – uansett deres rettslige stilling – har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.
3. Egen-identifisering som urbefolkning eller stammefolk skal være et grunnleggende kriterium for å bestemme hvilke grupper bestemmelsene i denne konvensjonen skal gjelde for.
4. Bruken av begrepet "folk" i denne konvensjonen skal ikke ha noen innvirkning på de rettigheter som øvrig kan knyttes til begrepet i folkeretten.”
(Dok 57.)

Det har ikke vært aktuelt i Norge å diskutere om kvenene er urbefolkning. Det som er mer aktuelt for diskusjonen om kvenene, er hvilke forskjeller som er mellom innvandrere og minoriteter. Minoriteter er, slik dette i allminnelighet defineres og som samerettsutvalget har definert det, folkegrupper som er i mindretall i en statsdannelse. (NOU 1984:18: 228.)

Statene består av flere etniske grupper, og minoritetsretten bygger på internasjonale avtaler som skal sikre mindretallsgruppens rettigheter. Til vanlig har disse rettighetene bestått i at de skal ha rett til likebehandling, ikke-diskriminering og garanti av almenne menneskerettigheter. Herunder kommer retten til statsborgerskap og deltakelse i statens liv på like vilkår med majoritetsgruppene.

Innvandrere er grupper som er flyttet inn i staten, etter at den ble dannet. Det er ikke etablert en egen internasjonal innvandererrett, men innvandrere har som hovedregel rett til å vende tilbake til sine hjemland. Ofte kommer

bestemmelser om innvandrere til uttrykk i forbindelse med minoritetsretten. *European Charter for Regional or Minority Languages* som Europarådet har utarbeidet, og som Norge har sluttet seg til, sier i artikkel 1 at charteret ikke gjelder innvandrerspråk. (Dok 58.) Barn av innvandrere i Norge har rett til morsmålsundervisning etter rundskriv F-47/87. Det sies i dette at "departementet forutsetter at kommunene iverksetter morsmålsundervisning såfremt det er mulig å skaffe morsmåls lærer(e), eventuelt i samarbeid med andre kommuner". Videre er det bestemt at "kommunene kan fritas for å gi morsmålsundervisning for språkgrupper der deltakerantallet blir mindre enn 3". (Dok 1.)

Siden kvenene er en eksisterende gruppe i det samiske området, kom samerettsutvalget ved flere anledninger inn på forhold som gjalt kvenene. I sammenheng med denne oppgaven er det naturlig å referere de punktene i utredninga som har relevans for kvenene og for skoleverket. På side 292 i utredninga drøftet samerettsutvalget hvoviddt særrettigheter for samene ville rammes av bestemmelsen i Rasediskrimineringskonvensjonen, dersom særrettene blir sammenlignet med forholdene for nyere etniske minoriteter (innvandrede grupper)? I den forbindelsen sa samerettsutvalget:

"De områder hvor en særbehandling av den samiske minoritet i forhold til disse nyere etniske minoriteter i Norge muligens vil reise de største vanskeligheter i forbindelse med Rasediskrimineringskonvensjonen, er de tiltak som refererer seg til undervisning generelt og til språkopplæring spesielt, helse, arbeid, bolig, osv. Disse sosiale og økonomiske problemstillinger ligger imidlertid utenfor Samerettsutvalgets mandat og skal derfor ikke forfølges her. I forhold til en minoritetsgruppe spesielt vil imidlertid de spørsmål Samerettsutvalget er opptatt av kunne lede inn i vanskelige problemstillinger. Vi tenker her på kvenene. Det er på det rene at denne gruppa er av en annen etnisk opprinnelse enn samer og nordmenn. Det er også på det rene at kvenene er norske statsborgere slik at den spørsmålsstilling vi drøftet under 6.9.4 i alle fall ikke er av betydning her." (NOU 1984:18: 292.)

Da utvalget drøftet spørsmålet om eget grunnlovsværn for samene, gikk hensynet til den andre minoriteten i Nord-Norge, kvenene, som en rød tråd gjennom hele drøftinga. Et stort mindretall hadde betenkeligheter med å innføre et særskilt grunnlovsværn for samene, uten at tilsvarende vern ble gitt til andre minoriteter. Det ble i den forbindelse uttalt:

"I en viss forstand står derfor kvenkulturen i større fare for utslettelse enn samekulturen. Det vil derfor kunne oppfattes som urettferdig at ikke også kvenkulturen blir gitt grunnlovsværn, når spørsmålet om slikt vern først er brakt på bane." (NOU 1984:18: 447.)

Videre ble det drøftet alternativ til grunnlovsparagraf, hvor de andre minoritetene ble tatt med. Det ble foreslått en slik alternativ formulering:

"Det paaligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at enhver Folkegruppe i Riget, der er i Mindretal, kan sikre og udvikle sit sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv." (NOU 1984:18: 441.)

Striden delte samerettsutvalget i to. Da innstilling skulle gis, støttet ti av medlemmene i samerettsutvalget forslaget om egen grunnlovsparagraf for den samiske folkegruppen. Forslaget hadde slik ordlyd:

"Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv. (NOU 1984:18: 451.)

Et mindretall på syv medlemmer gikk imot særskilt grunnlovsparagraf om samisk kultur, og henviste til de betenkeligheter som tidligere var kommet fram omkring hensynet til kvenkulturen. Under drøftinga av rekkevidden av et eventuelt grunnlovsværn, kom mindretallet tilbake til denne saka og uttalte:

"Ut fra prinsippet om at alle minoritetskulturer er likeverdige, vil 6 medlemmer av dette mindretall (Johansen, Johnsen, Kristensen, Lundgren, Samuelsberg og Varsi) uttale at forslaget om egen grunnlovsbestemmelse for den samiske befolkning ikke må fremmes før spørsmålet om grunnlovsværn for de øvrige minoriteter er avklart." (NOU 1984:18: 442.)

I sin drøfting av FNs konvensjon av 1966 som gjelder bekjempelse av alle former for rasediskriminering, drøftet samerettsutvalget hvorvidt en særlov for samene kunne komme i konflikt med denne konvensjonen. En var enige om at positiv særbehandling av samene ikke kom i konflikt med Rasediskrimineringskonvensjonen sett i forhold til den norske befolkningen. Dette spørsmålet blir ikke aktuelt før særtiltak eventuelt har vart så lenge, at den norske befolkningen blir diskriminert. Men sett i forhold til kvenene, som også er en minoritet, blir forholdet mer komplisert. Utvalget sa imidlertid om dette forholdet:

"... Rasediskrimineringskonvensjonen ikke kan sies å hindre at særtiltak overfor en gruppe settes i gang. Det er bare opprettholdelsen av dem som kan komme i strid med konvensjonen. I dette synspunkt ligger altså en mulighet for at kvenenes situasjon må vurderes før eller senere." (NOU 1984:18: 292.)

Samerettsutvalget samlet seg så til slutt om en fellesuttalelse om kvenens situasjon:

"Det er som nevnt utvalgets grunnsyn at alle forskjellige etniske minoriteter i det norske samfunn må gis anledning til å yte sitt bidrag til landets kulturelle mangfold. Men utvalget mener at en eventuell innføring av grunnlovsvern også for andre minoriteter bør bygge på nærmere utredninger foretatt i samarbeid med representanter for disse minoriteter. Utvalget vil anbefale at regjeringen hvis den vil fremme forslag om et grunnlovsvern for samene tar skritt til å få de tilsvarende spørsmål vurdert også for andre minoriteter." (NOU 1984:18: 29.)

Selv om samerettsutvalget ga denne tilrådingen, fremmet regjeringen forslag om grunnlovsvern for samene uten å vurdere tilsvarende spørsmål for kvenene slik som forslått. Norske Kveners Forbund har senere tatt dette spørsmålet opp med kommunalministeren. I skriv av 27.01.95 til Norske Kveners Forbund, svarer kommunalminister Gunnar Berge, at han ikke ser "behov for å iverksette en særskilt offentlig utredning i regi av Regjeringen". (Dok 56.)

11.1.2 Er kvenene minoritet ut fra historie?

Begrepene innvandrere og minoritet har først fått aktualitet i vår moderne tid. I dag innebærer det et politisk standpunkt om man i forbindelse med omtale av kvenene snakker om innvandring eller bosetting. De som har tatt standpunkt i retning av at kvenene skal betraktes som en etnisk minoritet, snakker gjerne om den kvenske bosetningen i Norge, mens de som har tatt politisk standpunkt i retning av at kvenene er innvandrere å regne, snakker om den kvenske innvandringen.

Begge standpunktene er fullt ut mulige, fordi det i ulike perioder har skjedd innvandring av finskspråklige fra Nord-Sverige og Nord-Finland til Nord-Norge. Samtidig er det uomtvistelig at allerede før disse innvandringene fant sted, var en liten del av befolkninga i nord kvener. Det er derfor et personlig valg om man vil beskrive den kvenske bosetningen i Norge som resultat av innvandring eller som resultat av en historisk utvikling. (Jf. side 7–11.)

Det avgjørende for om en gruppe kan kalles minoritet, er om den er en folkegruppe som bebodde og brukte området før grensene ble trukket og staten dannet.

Siden innvanderbegrepet brukes som legitimering for en negativ politikk, har det vært viktig for kvenske organisasjoner å møte dette med historiske eksempler på at kvenene har vært her lenge, og er minoritet. Jeg skal i det følgende gå gjennom de viktigste historiske argumentene for

minoritetsstatus. Innvandringene av finner til Norge på 1700- og 1800-tallet er såpass grundig behandlet at jeg ikke finner grunn til å oppsummere alt dette materialet. Jeg nøyer meg med å henvide til spesiallitteratur om dette emnet.

De eldste bevarte dansk-norske listene over befolkninga i Nord-Norge er listen over tiende-penge-skatten i 1522. I denne nevnes Niels Qven på Årøya ved Skjærvøy. I skattelista fra 1567 nevnes Morten Qven på Haukøya og Anders Qven i Varanger. Ellers støter en ofte på tilnavnet *suensche* i skattelista fra 1567. Finland var en del av Sverige, og betegnelsen *suensche* betyde like gjerne svenske undersåtter, som kunne være kven. I Kiberg bodde Niels *suensche*. Interessant er det at Kiberg skrives Kybere i skattelista fra 1567. Det finske navnet på stedet er Kiiberi, så det kan se ut som om den danske kongens fogd har brukt det finske stedsnavnet i skattelista, slik at man må anta at dette navnet har vært brukt i kommunikasjonen mellom fogden og skattemannen. (Henninenen 1972: 11.)

Skattelisten viser således at det allerede den gang, bodde noen kvener på kysten av Troms og Finnmark. Har man med denne lista gitt oversikt over alle kvenene på kysten? Hadde myndighetene noen spesiell interesse av å registrere kvener, eller brukte de bare betegnelsen tilfeldig?

Det siste er trolig tilfellet. Fogden var ute for å registrere skattemenn, ikke for å registrere etniske grupper. Til visse tider må man også regne med at folk har ønsket å skjule en eventuell kvensk identitet. Kvenene hadde kontakt med sine frender i Sverige, en stat Danmark-Norge tidvis var i krig med. I krigstider må ønsket om å skjule sin identitet ha vært særlig framtreddende.

Det er bevart et dokument fra 1610 hvor birkarler klager over at fogden Niels Paalsen har revet ned og bortført "Bodar og Huuzs" i "Lingen" (Lyngen) som hadde stått der i mange fogders tid "obehindrat". (Lyngen bygdebok 1976: 62.) Det er ikke riktig å hevde at birkarlene var kvener, men de kom fra kvenske områder og kvener har trolig deltatt i deres virksomhet. Dokumentet fra 1610 forteller imidlertid med sikkerhet at det har vært konflikt mellom Danmark-Norge og Sverige her oppe. Grensene var ikke fastlagte, og området nord for Lyngen var felles skattedistrikt for Novgorod, Norge-Danmark og Sverige. Grensen mellom Sverige og Norge ble endelig fastlagt i 1751, og mellom Russland og Norge i 1826. (Groth 1994: 14.)

Et annet sentralt spørsmål i beskrivelsen av den nordnorske befolkningshistorien er spørsmål knyttet til differensiering mellom etnisitetene. Var det en lett iøynefallende ytre forskjell mellom samer og kvener når de levde i samme næringstilpasning? De gamle kildene nevner ofte "finner" når de omtaler befolkninga i nord i perioden fra år 1000 til 1500-tallet. Ofte har begrepet sjøfinner i de gamle skattelistene blitt erstattet med begrepet sjøsamer i vår tid. Jeg mener at det ikke kan være riktig å likestille de to begrepene. Selv om samer utgjorde en majoritet blant sjøfinnerne, hadde sjøfinnerne trolig innslag av andre finskugriske grupper også. Major Schnitler nevner kvenene i Nord-

Norge i sin protokoll fra 1743 og fører kvenene opp i listen over "Søefinner". Han grunngir dette med at "som de i Sprog og Sæder holde seg meget til de Norske Søe-Finner, så kan de følgelig til disse regnes". (1985: 57.) Dette tyder på at det ikke var så store forskjeller mellom sjøfinner og kvener for en observatør som kom utenfra. I oppgavene over sjøfinner kan det derfor ha skjult seg kvener, også før Schnitler bemerker dette.

Schnitler nevner en annen finnegruppe, som han kaller *Karlsgam-finner*. Han kom til den slutningen at de er etterkommere av karelere. (1985: 110.)

Andre bevarte dokumenter fra tidlig middelalder, tyder også på at sjøfinnene i de danske skattelister ikke bare var samer. Den eldste bevarte beretningen om en finne-befolkning i Nord-Norge er fra 1238, Håkon Håkonssons saga, kapittel 333:

"Han let gjera ei kyrke nord på Trums og kristna heile den kyrkesogni. Det kom til honom mange bjarmar som hadde flytt austan for ufred frå tartarane, og han kristna deim og let deim få ein fjord som heiter Malanger". (Tordarson, i oversetting fra 1928: 352.)

Martti Haavio framholder i sin bok, *Bjarmien vallan kukoistus ja tuho*, at bjarmene hørte til vepserne, og bodde i Kvitsjøområdet og ned mot Ladogasjøen. Bjarmere var således en finsk-ugrisk gruppe, som var nabogruppe til kvenene. Ennå på slutten av 1500-tallet finner vi beretninger i norske kilder om bjarmene. Lagman Peder Larsen fra Steigen skrev i 1596 en beretning, hvor han fortalte at det bor bjarmere i Tysfjord. De hadde fått lov av kong Håkon til å slå seg ned i Malangen. Så hadde de flyttet fra en fjord til en annen, og var blitt så tallrike, at det fantes vel mer en et halvt tusen av dem, med kvinner og barn, i en fjord i Salten som heter Tysfjord:

"... Haffer dij hafft vdi Konning Hagens Thiidt en Preuelege, som de dennom fra kommett, Liudenis Att for:ne Konng Hagen haffuer giffuet dennom en Stoer fiordt, Att bygge og besidde som kallis MaalAhnger Ligendis Jmellom Thrumsundt og Sænen Leenn Och siiden haffuer dij dragett Aff enn fiordt och thill enn Annden, Och er bleffuen saa Mannfoldig, Att der er well meere end 1/2 M (et halvt tusen) Medh dieris qinder och Børn, Vdj enn fiordt Liggendis vdi Saltenn Wiid Naffnn Tydzfiordt, Och Er dett itt Armt Barbariske och itt øslitt folck ...". (Dokumenter angaaende flyttlapperne: 277–278 og 284.)

Siden Håkon Håkonssons saga oppga at bjarmene hadde slått seg ned i Malangen, studerte jeg folketellingslista for Lenvik for 1865, for å se om man kunne finne merknader som viste til bjarmene. Folketellingen for 1865 var den første telling, som hadde med opplysninger om etnisitet. Jeg fant at deler av Malangen, Rossfjordstraumen og Sultinvik, bar preg av å være et kvensk

samfunn inne i et språkskifte. På en del gårder oppføres alle voksne som kvener, på andre er det bare kårkallen, eller én av foreldrene, som er kven. Alle barna er imidlertid registrerte som norske. Tilsammen fant jeg 323 personer som var kvener eller barn av kvener i folketellinga for Lenvik for 1865.

I de omkringliggende bygdene, fant jeg at det dreide seg om samiske samfunn i språkskifte. Der ble foreldregenerasjonen plassert under rubrikken lapper.

Ved Lenvik bygdemuseum opplyste man, at i de kildene museet har, er alle områdene, inklusiv Rossfjordstraumen og Sultinvik, sjøfinnebygder. Museet kjente ikke til kvensk innvandring til dette området. (Intervju med museumsbestyrer Kåre Rauø.)

Dette kan peke i retning av at ulike sjøfinnebygder, har hatt ulik befolkning, slik at folketelleren i 1865, har oppfattet at de gamle i dette området snakket to forskjellige språk, og klassifisert dem under rubrikkene *lappisk* og *kvænsk*. Dette er imidlertid kun en teori, som måtte kunne bli gjenstand for videre forskning.

Dersom teorien om at sjøfinnene besto av flere etniske finsk-ugriske grupper er riktig, er en annen mulig teori at en del områder med bjarmisk befolkning har opprettholdt kontakt med kareler og kvener opp gjennom middelalderen, og at språket i disse sjøfinnebygdene har nærmet seg kvensk, mens språket i andre sjøfinnebygder, gjennom kontakter og inngifte, har hatt en utvikling i retning av samisk. Disse spørsmålene er imidlertid teorier. Bare videre forskning kan gi svar på om de har noe for seg.

En annen teori, som også kan utledes av dette historiske materialet, er at dersom sjøfinnene var sammensatt av flere etniske grupper, kunne dette få betydning for hvor de personene som utvandret fra Finland og Sverige på 1600- og 1700-tallet slo seg ned. Vi vet at en god del av de som utvandret til Norge var samer. I en del tilfeller kan det ha vært slik at de samisktalende innvandrerne til Norge har foretrukket å slå seg ned i naboskap med samisktalende sjøfinner, mens de kvensktalende har fortrukket naboskap med bjarmere og karelere.

Et tredje spørsmål som kompliserer spørsmålet om den etniske sammensetningen av befolkninga i Nord-Norge i middelalderen, er i hvor stor grad befolkninga var bofaste på den tiden. Man kan tenke seg at deler av befolkninga på Nordkalotten drev næring på kysten i deler av året, og oppholdt seg på innlandet andre årstider. I Tornedalens historie er det beskrevet hvordan bønder derfra drev fiske på kysten om våren som en del av sin næringstilpasning i senmiddelalderen. (1991: 287.)

Som jeg har vist i dette kapitlet, er den eldste registreringen av skattemenn i Norge med tilnavnet *kven* foretatt i 1521. Vi kan derfor si at *den kvenske innvandringen* har startet i på begynnelsen av 1500-tallet. Skattelista fra 1521 er imidlertid den eldste skattelista som er bevart. Med de

fortellingene vi kjenner fra sagalitteraturen om et Kvenland med senter rundt Bottenvika, og med handels-, jakt- og fiskeferder nordover, må vi spørre oss om det egentlig er rimelig å forestille seg at de første kvenene ble bofaste på begynnelsen av 1500-tallet? Er det ikke mer rimelig å tenke seg at grunnen til at de ikke er registrert før er at det ikke er bevart skattelister som er eldre? Videre forskning må kunne gi svar på disse spørsmålene.

11.1.3 Kvenene blir gjort til innvandrere

Jeg skal i det følgende gå nærmere inn på debatten om hvorvidt kvenene er minoritet eller innvandrer, se litt på hvordan debatten startet, og forsøke å vise hvordan denne debatten har virket inn på kvenenes rettsstilling. I framstillinger fra 1700- og tidlig på 1800-tallet vektlegges ikke innvandrerbegrepet. Det drøftes ikke hvorvidt kvenene er innvandrere eller ei. Debatten går på om det skal brukes bare norsk, eller om kvener og samer skal få undervisning og sakramentet på sine egne språk.

Debatten om hvem som er innvandrer eller minoritet vokser fram samtidig som den norske nasjonalismen vokser ut over 1800-tallet. Det framkommer ønsker om at den kvenske delen av befolkninga skal ha svakere rettigheter enn den øvrige befolkninga, og dette begrunnes med at de er innvandrere fra Finland.

Det eldste dokumentet i mitt materiale hvor dette argumentet framføres, er i forbindelse med at kvenene ved Kåfjord kopperverk hadde startet sin egen skole. Verket hadde bare råd til å lønne én lærer, og det var en norsk lærer. En artikkel i Tromsø stiftstidende for 1840, No 41, 42., fra "nogle Almuesmenn", framfører anonyme klager på kvenene. Disse klagene går på at de arbeider for lavere lønn og fortrenger nordmenn fra arbeidsplassene, de flekker bark og bryter kvister av trærne, og de stjeler. Lettest kan man sammenfatte klagene ved å vise til at de beskriver kvenene med de alle de negative egenskapene vi kjenner fra senere tiders fordommer overfor fremmede folkeslag –fordommer vi i dag klassifiserer som rasistiske og diskriminerende. Klagemålene viser videre til at kvenene utgjør en fremmed nasjon. Dersom deres språk skal brukes i skole og kirke, ville det være "en Krenkelse av de Norskes ubestridelige Ret til i norsk Kirke at høre norsk Prædiken." (Stocfledt 1848: 5–7.)

Engelskmannen Crowe, som var direktør for Kåfjord kobberverk hvor en stor del av arbeiderne var kvener, forsvarte kvenene og pekte på at de fleste av dem var født i Norge. Han skrev i desember 1843: "Den større Del er dog født i Alten og i forskjellige Egne i Finnmarken, hvor deres folk gjennom slekter have boet." (Stockfledt 1848: 15.) Han viste videre til at "de selv lønner den lærer som underviser deres barn", og at "aldrig nogen norsk Prædiken har vært forsømt", og at kirken vel ikke "vanhelliges" selv om det "af og til" holdes en preken på "qvænsk Tungemål". (Stocfledt 1848: 16–17.)

Crowe har trolig gjennom sin nære kontakt med kvenene oppdaget at saka om kvenenes status hadde to sider. En del av kvenene ved verket var riktignok kommet fra Finland, men størstedelen av dem var norske kvener. Forholdene ved Kobberverket var ellers slik at en stor del av den finske arbeidsstokken dro hjem til Finland i vinterhalvåret. Dette fordi det var mindre drift ved verket om vinteren. (Ofstad 1979: 13.) Disse opplysningene fra kobberverket i Kåfjord i forrige århundre gir et sluttbilde som er ganske likt det vi kjenner fra fiskeindustrien i Finnmark på 1970-tallet: stor tilstrømning av sesongarbeidskraft fra Finland, mens en del av den bofaste "norske" arbeidsstokken også var kvener, i 1843 som på 1970-tallet. Forskjellen går mer på at de kvenene som i dag bor i Norge er fornorsket, og således skiller seg språklig ut fra ny arbeidskraft som kommer fra Finland.

Allerede på 1800-tallet fantes det kretser i Norge som hevdet at kvener er noe annet enn finner. I Horns lærebok i Geografi for folkeskolen fra 1887 skrives det følgende i kapitlet om Finland: "...folket taler svensk på kysten. Hovedbefolkningen er derimod finner, et folk, der er nær beslægtet med våre kvæner." (Horn 1897: 31.)

Populærframstillinger av den kvenske innvandringen til Norge forteller ofte om flokker av kvener som kom over fjellene på flukt fra fattigdom og sult. Ved nærstudium av Geir Haukedals hovedfagsoppgave i historie fra 1980, blir det mulig å få et annet bilde av hvordan kveninnvandringa har foregått, eller rettere sagt et bilde av hvordan de kvenske samfunnene har utviklet seg.

I Haukedals oppgave *Den kvenske innvandring til Nord-Troms og Finnmark*, ble innvandringen til Porsanger (Kistrand) i perioden 1765–1865 særskilt behandlet. År for år er det laget en statistikk over hvor mange kvener som flyttet inn til Porsanger. I løpet av disse hundre årene flyttet 23 familier og 44 enkeltpersoner, tilsammen 134 kvener til Porsanger, i gjennomsnitt 1,34 pr. år. (Haukedal 1980: 121.) Siden de fleste innflytterne var enslige, var giftemål med innbyggere i Kistrand en sannsynlig grunn til innflyttinga. Det er verdt å merke seg at dette gjelder innflyttere til sognet. Mange av tilflytterne kom fra de omliggende bygdene, Karasjok og Alta. Innflyttere fra Finland eller Sverige utgjør bare en liten del.

Ved videre studier av Haukedal, fant jeg at det ikke forekom noen store innvandringsbølger. Det kom én eller to personer pr. år. Enkelte år var det ikke innflytting til Kistrand i det hele tatt. Størst innvandring hadde Porsanger i 1768. Da kom hele seks familier. Disse utgjør grunnstammen i den kvenske befolkninga i Porsanger, for i årene som fulgte, ble det bare registrert enslige innvandrere. (1980: 121.) De seks familiene som innvandret til Porsanger i 1768 kom alle fra Karasjok. Det er således grunn til å reise spørsmål om hvorvidt det er riktig å kalle dem innvandrere. De var alle etterkommere av kvenen Michel Hinderson fra Masi som i 1724 av svenskekongen fikk frihetsbrev til å rydde en plass ved Karasjokka. I 1706 var Michel Hinderson

første gang registrert i skattemanntallet. Han var da bosatt i Alta. Stamfaren til de kvenske familiene som innvandret til Porsanger i 1768 var således opprinnelig fra Alta, og slekta hadde i løpet av tre generasjoner havnet i Porsanger via Masi og Karasjok.

Terje Henninens meget gode og dekkende hovedoppgave fra 1972 *Den kvenske innvandring til Alta på 1700-tallet*, viser samme tendens. I perioden 1700–1720, ankom ni kvener til Alta. (1972: 73.) Blant dem er det også innflyttere fra Kautokeino og Karasjok (Aviovarre). Den kvenske innvandringen har hovedsaklig foregått ved at de kvenske bygdene levde i samkvem med sine frender i Sverige og Finland, og ved at man derigjennom traff ektefeller som var fra den andre siden av grensen. Disse ektefellene ble så registrert som innvandrere. Antall personer som har innvandret er imidlertid lite. Henninen bemerker også at alle kvener som bodde i Alta på 1700-tallet ikke er registrerte som kvener i skattemanntallene. (1972: 65.) Ved å gå til andre kilder, og bruke litteratur, får man opplysninger om at de er kvener, selv om de ikke er oppførte som det i skattemanntallet. Skattelistedene gir derfor ikke oversikt over hvor mange som brukte finsk i Alta på 1700-tallet.

Da Schnitler i 1740-årene gjorde sine grenseeksaminasjoner, nevnte han opp en rekke kvener. Alle de kvenene han nevnte var kommet fra Sverige. Det foreligger etter mitt syn en mulighet for at han bare klassifiserte dem som var kommet fra Sverige den siste tiden som kvener, mens de som hadde bodd flere generasjoner på norsk side ble klassifisert som sjøfinner. For Nordreisa-Skjervøydistriktet nevner Schnitler seks kvenske familier. Alle de seks kvenske familiene han nevner i Nordreisa var kommet fra Sverige. Det var imidlertid sannsynlig at en del av sjøfinnerne i distriktet var kvenske. Både i 1521 og i 1567 registrerte kongens fogd kvenske skattemenn i området. (Guttormsen 1993: 11.) Dette kan tyde på at Schnitler, som var offiser og ikke historiker, bare omtaler de kvenene som var kommet fra Sverige. Han var sendt ut for å trekke grensen mellom Norge og Sverige, følgelig hadde han interesse av å registrere svensker som bodde i Norge. Vi bør derfor ikke være fremmed for at beskrivelsene fra 16- og 1700-tallet har innlagt et paradigma, hvor opprinnelse, og ikke språk, utgjør skillet mellom sjøfinner og kvener, slik at alle som hadde opprinnelse i Sverige ble betegnet som kvener, og de som hadde opprinnelse i Norge ble kalt finner. Schnitlers grenseprotokoller fra 1700-tallet kan således ikke brukes alene som kilde til viten om etnisitet i Nord-Norge.

Det er derfor en fare for at beskrivelser av den kvenske befolkningen opp gjennom årene har rettet mest oppmerksomhet mot de personene som er kommet over grensen, og lite oppmerksomhet mot den kulturen og det grunnlaget for det kvenske som lå i det samfunnet innvandrerne kom til. Gjennom konsentrasjonen av oppmerksomhet mot innvandrere, og samtidig nedtoning av oppmerksomhet mot det som var av kvensk innslag i sjøfinnebefolkninga, har forskningen – gjerne utilsiktet – bidratt til å styrke

oppfatningen av kvenene som innvandrere, og til å svekke oppfatningen av kvenene som minoritet.

De betenkeligheter jeg ovenfor har presentert mot å oppfatte kvenene kun som en innvandrerggruppe må ikke betraktes som en benekting av at det har forekommet innflytting av svenske og finske borgere til Norge etter at grensene ble trukket. Ei heller er det feil i den meget gode og omfattende forskningen som er gjort om den finske innvandring til Nord-Norge. Det er likevel av interesse å få mer kjennskap til middelaldersamfunnet her nord, det samfunnet som eksisterte før den kvenske innvandringen tok til. Var det et flerkulturelt samfunn med norsk, samisk, vepsisk, karelsk og kvensk? Eller var det et rent samisk samfunn, som det enkelte ganger hevdes i dagens politiske debatt?

Den kvenske minoriteten er en grenseminoritet. Skulle man sammenligne den med noen andre minoriteter, måtte det bli med den tyske minoriteten i Danmark eller med den danske minoriteten i Tyskland. Ikke med norskamerikanerne slik Terje Wold gjør. Det typiske ved grenseminoriteter er at de hele tiden lever i kontakt med sine frender på andre siden av grensen. Det inngås ekteskap på tvers av grensen og flyttinger over grensen dersom mulighetene for sysselsetting i perioder forflytter seg. Dette var situasjonen i Nord-Norge på 1800-tallet. Landsdelen var inne i en oppbygningsfase og hadde behov for arbeidskraft. Samtidig var det økonomiske nedgangstider på finsk og svensk side av Nordkalotten.

Slik har det etter min oppfatning vært fra gammel tid. Det har vært kontakter på tvers av Nordkalotten, giftemål og flyttinger fram og tilbake, helt fram til våre dager. I perioder har det vært gunstig å slå seg ned på kysten. I andre perioder har det vært mest gunstig å bosette seg på innlandet. Bjarmerne som jeg innledningsvis nevnte, og som slo seg ned i Malangen og andre fjorder, opprettholdt trolig kontakter med sine frender. Kontakten gikk over Tornedalen langs de gamle ferdselsveiene på tvers av Nordkalotten og derfra langs elvene opp til Kvitsjøen. Historikeren Håkon Stang publiserte i 1980 et arbeid om bjarmene og deres vandringsveier over land. (Stang 1981: 359–360.)

11.1.4 Ny finsk innvandring

I dagens situasjon oppfatter norske myndigheter giftemålene over grensa som *finsk nyinnvandring til Nord-Norge*. Som jeg tidligere har nevnt, finner jeg all grunn til å sette et spørsmålstejn ved denne betegnelsen. Jeg syns den gir en lite dekkende beskrivelse av det som skjer. Ekteskap som følge av kontakten på tvers av Nordkalotten har trolig alltid forekommet. I de kvenske miljøene oppfattes Sverige og Finland heller ikke som utland.

Pr. 1. januar 1994 bodde det i Troms og Finnmark 792 finske borgere. (Dok 60.) Dette tallet inkluderer finner som har bosatt seg i Norge i forbindelse med arbeid, finske studenter ved Universitetet i Tromsø og Høyskolen i Alta,

samt gjestearbeidere i fiskeindustrien. Størstedelen er finske kvinner som har inngått ekteskap med norske borgere, ofte med kvener. Ifølge en FDH-rapport fra 1993 (se side 23), har 578 finske kvinner bosatt seg i Nord-Norge i løpet av 40 år. Dette viser at frekvensen på ekteskapene over grensen i gjennomsnitt bare er 12–15 pr. år.

Nærheten til Finland og blandingsekteskapene har hatt en stabiliserende effekt på bruken av finsk språk i Troms og Finnmark. Etter mitt syn er det likevel ikke faglig forsvarlig å kalle dette innvandring. Innvandringsbegrepet er mer knyttet til innflytting av et større antall familier.

I dagens situasjon er det f.eks. større frekvens av ekteskap over grensa mot Russland enn over grensa mot Finland. Det snakkes likevel ikke om russisk innvandring til Nord-Norge. Jeg finner således begrepet *finsk nyinnvandring* å være et politisk begrep, med klar referanse til den aktuelle debatten om kvenenes status. De *finner* som flytter til kvensk miljø, er en fortsettelse av at kvenene til alle tider har levd i kontakt med sin språklige og kulturelle frender på Nordkalotten.

Vi har ikke tall på hvor mange norske borgere, ofte fra kvensk miljø, som gjennom ekteskap har bosatt seg på finsk side av grensen. For finske myndigheter er ikke den norske innvandringen til Finland noe tema. Av eget kjennskap vet jeg at det forekommer flyttinger den veien også i takt med internasjonaliseringa i samfunnet, og den større mobiliteten som følger de nye kommunikasjonsmidlene.

En årsak til at det for de finske borgerne som flytter hit har vært viktig å definere seg som finske innvandrere, er den skolepolitikken som føres. Innvandreres barn har rett til undervisning i finsk som morsmål. Se redegjørelsen om rundskriv F-47/87 (Dok 1.) og formuleringen i Stortingsmelding nr. 29 (1994–1995), (Vedlegg 6.) hvor det heter seg at "finsktalende elever som er nyinnvandrede vil kunne få finskundervisning etter de reglene som gjelder språklige minoriteter i norsk skole". (Vedlegg 6.) Kvener har til nå bare hatt mulighet til undervisning i finsk som valgfag, og i de siste årene i finsk som andrespråk, ved noen skoler. Om man skulle vurdere grunnene til at det lille kvensk-finske miljøet er splittet i to organisasjoner, er dette også én av faktorene.

11.2 Det norske konformitetspresset

11.2.1 Sosiadarwinisme og rasisme

Tidligere i denne framstillingen har jeg vært inne på hvordan sosialdarwinismen produserte generelle holdninger til kvenene i storsamfunnet. Den kvenske kulturen og finske språket ble knyttet til det gamle samfunnet, det som var i ferd med å forsvinne. Ved å gå over til norsk kultur skulle kvenene få del i

de fordelene som det moderne samfunnet kunne tilby. Det konformitetspresset som ble skapt framstilte det norske som det normale og konforme, og det kvenske som avvikende. Dette har virket negativt inn på kvenens oppfatning av egen kultur. Det har ført til at man fikk den oppfatningen at finsk ikke var noe verdifullt å ta vare på, og at norsk var viktigere. Følgen ble at størstedelen av kvenene gikk over til å snakke norsk.

Raseteorier har også spilt inn i de norske fordommer som ble produsert omkring kvenene. Jeg har tidligere pekt på at Arbeiderbladet så sent som i 1931 skrev at "den finskugriske rase er avgjort sadistisk av natur". Likevel må man anta at rasetoriene generelt fikk et kraftig tilbakeslag med Tysklands fall i 1945. Etter siste krig har det nærmest vært bannlyst å snakke om raser og rasemessige forskjeller. Slik argumentasjon ble automatisk koplet til nazismen.

11.2.2 Nasjonalisme og identitetsskifte

Den ideologien som er mest i øynefallende i mitt materiale, om man går gjennom det med tanke på å finne ideologiske forklaringsmodeller som kan knyttes opp mot den harde skolepolitikken overfor kvenene, er nasjonalismen. Niemi-Eriksen retter i boka *Den finske fare*, oppmerksomheten nettopp mot nasjonalismen som en interessant forklaring på den aktive fornorskningspolitikken som ble drevet. (Niemi-Eriksen 1981: 328.)

Nasjonalismen i mellomkrigstida, som kulminerte med at muligheten til finsk som hjelpespråk ble opphevet i 1936, hadde så sterk generell gjennomslagskraft at de norske partiene fant hverandre i den. (Niemi-Eriksen 1981: 329.)

Etter 1945, da Norge ble fritt etter fem års tysk okkupasjon, skjedde en oppblomstring av norsk nasjonalisme med et omfang vi aldri tidligere hadde sett maken til i norsk historie.

Jeg har tidligere i denne framstillinga sitert antropologen Ivar Bjørklund ved Tromsø museum som i boka *Fjordfolket i Kvænangen* har pekt på at "det norske folkefellesskapet ble en overordnet politisk og moralsk verdi i landet". (Jf. side 33.) Nasjonalismen de første årene etter krigen er således en meget aktuell forklaring på det store språk- og kulturskiftet som fant sted. I 1989 holdt Bjørklund i Lyngen foredraget *Fornorskning og politikk* og beskrev situasjonen slik: "Før krigen var det ikke så vanlig at kvener og samer deltok aktivt i 17. mai-feiringen. Denne dagen var noe som lærerne på Solhov og spesielle kulturentusiaster i Lyngen feiret. Etter krigen ble det slik at det var noe suspekt over dem som ikke deltok i feiringa av 17. mai." (Eget referat etter foredraget.) Väinö Nilsen fra Tana fortalte fra sin skoletid på 1950-tallet hvordan gamle Kollstrøm hadde møtt opp på 17. mai-tilstelninga i *pieksut* (finske lærstøvler) og finsk vadmelsbukse og hadde fått kritikk av læreren for dette antrekket. Det gikk ikke an å gå så finsk kledd på 17. mai! (Intervju med Väinö Nilsen, Tana.)

Et annet forhold som kom til å påvirke sympatien for Norge og gjorde den norske nasjonalismen mer akseptabel for kvener, var den vanskelige økonomiske situasjonen under gjenreisninga etter krigen. Da tyskerne trakk seg tilbake fra Kolafronten, brant de ned all bebyggelse i Nord-Troms og Finnmark. Folk ble evakuert og fikk ikke ta med seg annet enn håndbagasje. Hele den materielle kvenkulturen, bygninger, redskaper, håndlaget husgeråd, tekstiler og utstyr måtte settes igjen og ble brent av tyskerne. Da folk kom tilbake, fikk de norsk utstyr og nye norske hus av staten som en erstatning for det de hadde mistet. Folk fikk da en voldsom sympati for den norske staten som hjalp dem. Samtidig var de kjent med at den samme staten ønsket at de skulle gå over til norsk språk. Det skjedde en masseovergang til å snakke norsk til barn i perioden 1945–1950. (Aikio 1988: 100.) Om stemninga i denne perioden sa Ivar Bjørklund videre: "Alle følte at en ny tid var i emning, og at denne nye tida skulle være norsk. Det skulle bli slutt på komager, torvtak, hest og kjerre, fattigdom, finsk og samisk. Alle skulle bli norske, få nye norske hus, arbeid og velstand."

Det var annerledes i årene før krigen. Folk var ikke så avhengige av støtte fra staten. Da var det lettere å holde avstand til både staten og fornorskninga. Folks passive motstand mot fornorskninga, hadde gjerne bestått i at man isolerte seg og hadde minst mulig med offentlige myndigheter å gjøre.

Rettsoppgjøret, rettsakene mot dem som hadde samarbeidet med tyskerne, fikk også betydning for holdningene til kvensk og finsk i Norge. Slik mange nordmenn ser det, var Tyskland og Finland allierte i siste krig. Dette gjelder selv om finner framholder at Tyskland og Finland bare hadde våpenbrorskap. Jeg har berørt dette temaet i kapitlet om kvenpolitikken etter krigen (side 32).

Ifølge en reportasje i avisa Verdens Gang (VG) 15. oktober 1993, deltok ca. 1000 nordmenn i fortsettelseskrigen (1941–1944) som frivillige ved finske frontavsnitt. De hadde latt seg verve i en vervekampanje hvor Finlands sak sto sentralt, og i mange finners øyne ble de norske soldatene helter i en frihetskamp. Alle nordmenn som deltok som frivillige i Finland under fortsettelseskrigen ble imidlertid tiltalt for landssvik i 1945 og idømt fengselsstraffer. Reportasjen i VG var laget i forbindelse med at det i Rovaniemi skulle settes opp en minneplate over de 196 norske borgerne som falt i Finland. Avisen kommenterte saka slik: "Dette blir det første minnesmerke med offisielt preg over norske landsvikere." (Dok 53.) Selv om det ikke var så mange i de kvenske miljøene som hadde deltatt på finsk side i krigen, var det trolig tilstrekkelig mange til at dommene hadde stigmatiserende effekt på miljøet.

I domspremissene het det at de ikke hadde vist en nasjonal holdning. Slik det psykologiske klimaet ble i Norge de første årene etter krigen, ble det å ha vist en nasjonal holdning under krigen meget viktig. Dette ble sett på som ærefullt i min barndom på 1950-tallet. Av materialet framgår det at alle som

har søkt stilling i skoleverket i Finnmark og Troms i årene etter krigen har lagt ved attest for at de har vist en nasjonal holdning. Det gjalt selv søknad om jobb som vaskehjelp på skoleinternatet. Å signalisere sympati for kvensk eller finsk i denne situasjonen var nok alt annet enn å vise nasjonal holdning. Fra før krigen var folk innforstått med at kvenene ble betraktet som mulige femtekolonister. Nå fikk mange bekræftelse på det gjennom at Finland hadde vært en alliert av Tyskland, Norges hovedfiende.

Min observasjon er videre at under den kalde krigen endret det norske bildet av Finland seg i løpet av 1950-tallet. Fram til 1950-tallet hadde Sovjetunionen vært en alliert. Nå ble landet en fiende. På grunn av vennskaps- og ikke-angrepsavtalen med Sovjetunionen, ble Finland av Norge sett på som ikke helt pålitelig under den kalde krigen.

Jeg synes det er naturlig å sette det sterke fallet i antall personer som oppgir kvensk identitet i de første årene etter krigen i sammenheng med veksten i norsk nasjonalisme. (Jf. side 32.) Ved folketellinga i 1930 ble det registrert 2356 kvener i Troms. Tjue år senere, i 1950, var det 59 igjen. De tilsvarende tallene for Finnmark var 7.385 kvener i 1930 og 1.704 kvener i 1950. (Norsk Kulturråd 1976: 34–35.) Det sier seg selv at det ikke er mulig at så mange mennesker var blitt borte i løpet av disse tjue årene. Det dreier seg nok heller om at skifte av etnisitet og språk skjer hurtigere i slike situasjoner, men like mye at folk ikke står fram med sin etnisitet når presset fra omgivelsene blir for stort. Fallet i antall kvener i denne perioden kan derfor brukes som et mål på hvor sterkt presset fra norsk nasjonalisme var.

Perioden 1870–1905, mens Norge var midt inne i den utviklinga som førte fram til unionsoppløsningen i 1905, var også en periode hvor norsk nasjonalisme var særlig framtreddende. (Niemi-Eriksen 1981: 47.) Ser vi på antall kvener i folketellingene finner vi samme tendens også i denne perioden, nemlig en dramatisk nedgang i antall personer som oppga kvensk etnisitet. Folk flyktet over til norsk og samisk etnisitet.

Det er ikke gjort spesifikk forskning på bakgrunnen til og omfanget av identitesskiftet i tiårene før århundreskiftet. Jeg har imidlertid sett på en del prestegjeld i Troms i denne perioden. Ved folketellinga i 1875 hadde Balsfjord prestegjeld 64 rene kvener og 277 “blandede” kvener, tilsammen 341 kvener. Ved folketellinga i 1891, 16 år senere, var det 20 igjen. Tilsvarende tall for Malangen var 26 rene kvener og 60 blandet kvener i 1875, tilsammen 82, og ved folketellinga i 1891, 16 år senere, var det bare to kvener igjen. Tallene for Tromsø by i samme periode var 162 kvener i 1875 og 86 kvener i 1891. (Haukedal 1980: 17.)

I Lyngen kommune, som var den kommunen som hadde flest kvener i Troms, var det 1706 i 1875. 16 år senere, i 1891, var tallet mer enn halvert. Da var det 807 kvener i Lyngen. (Haukedal 1980: 17.) Ordfører Odd Larsen i

Lyngen sa i en kommentar i 1995 at kvenene forsvant statistisk sett uten at det skjedde utflytting fra kommunen. (Kilde: Odd Larsen i Lyngen i 1995.)

I perioden 1905–1930 har fornorskningsspillet vært mindre markert. Dette ga seg utslag i at antall registrerte kvener i denne perioden steg. For å få et bilde på det, har jeg sett på folketellingen for Troms. I folketellinga i 1900 var det 1770 kvener i Troms. I 1930 var det 2356 kvener i fylket. (Haukedal 1980:17.) Med andre ord er dette en periode med stigning sammenlignet med perioden før 1900.

Jeg finner at det er grunnlag for å slå fast at i perioder med sterk norsk nasjonalisme skjer det samtidig en sterk tilbakegang for kvensk kultur. Slike perioder med rask og markert tilbakegang i antall personer som registreres som kvener har det vært to av, perioden 1870–1905 og perioden 1930–1960.

11.2.3 Feilinformasjon og fraskrivelse av ansvar

Biskop Berggrav skrev i 1932 et notat til Kirke- og undervisningsdepartementet med overskriften *Finske prester etc. i Vadsø*. I dette notatet presenterte han konseptet for det som etter mitt syn ble hovedinnholdet i den kvenpolitikken som ble tømret opp i mellomkrigstida og ført videre i etterkrigstida. Han åpnet notatet med å hevde at det måtte skilles klart mellom de hensyn vi (nordmennene) skyldte samene, og de hensyn vi skyldte kvenene. Hensynet overfor kvenene var "vesentlig klogskaps-hensyn". Som sin første tese anførte han at disse "klogskapshensyn" besto i at man ikke unødig "utesker den finsk-nasjonale opinion". Han anbefalte at man sørget for at lærerne i de kvænske strøk kunne såvidt mye kvænsk at "de ikke stod bom fast overfor de førsteklasinger som møter i deres skole uten å forstå et ord av lærerens eller lærerinnens sprog". Derved ville bare "Finnlands-agitatorene" få et billig og effektivt poeng dersom de skulle bringe saka inn for Folkeforbundet. Derfor tiller han disse "skin-arrangements" ikke så liten betydning.

Berggravs andre hovedtese var "at vi – også av hensyn til den finske agitasjon – må sørge for at vi steller det så riktig og rettfærdig overfor samene som mulig". Han nevner videre at han "leilighetsvis" hadde fått rede på at finnene kunne komme til å gjøre en aksjon i "europæiske kretse" om minoritetsspørsmålet i Nord-Norge. Da ville det være viktig å kunne vise til at man hadde ført en rettfærdig politikk overfor samene.

Til sist går Berggrav inn på en annen teknikk som han også anser som viktig, nemlig å arbeide for at utlandet skulle få minst mulig informasjon om kvenspørsmålet, og om de fikk det, skulle det være informasjon som var fordelaktig for Norge. Med dårlig skjult stolthet fortalte han hvordan han gjennom den tyske legasjonen i Oslo hadde fått kjennskap til et stort verk om minoriteter i Europa som skulle gis ut. Teksten om minoritetene i Finmark ville

etter Berggravs syn være skadelig for Norge, men takket være sine mellommenn, hadde det lyktes ham å få teksten helt forandret. (Dok 47.)

Det er interessant å legge merke til at Berggrav selv bruker ordet "skin-arrangements" om de tiltakene han foreslår overfor kvener. De skulle ha som formål å stagge opinionen, og hindre at det ble reist kritikk i utlandet av den norske minoritetspolitikken. Målet, full fornorskning, hadde han imidlertid ingen betenkeligheter med.

Jeg har i tidligere min framstilling pekt på at de svarene som statsrådene Bondevik, Kvidal og Kolle-Grøndahl har gitt omkring finskundervisning i skolen, alle har et preg over seg som tilsynelatende virker positivt til saka, men som i virkeligheten ikke har noe konkret innhold. Det er det man med andre ord kaller "skinn-arrangements". Kolle-Grøndahl var f.eks. overmåte imøtekommende og positiv da Tora Houg spurte om finskundervisninga på Hatteng skole, men to måneder senere la departementet ned finskundervisninga ved skolen. (Jf. side 61-62.)

Også forsøkene med finsk som sidemål i 1980 og med andrespråk i 1990 kan tolkes som slike skinn-arrangement for å stagge opinionen. Etter at det kvenske miljøet i Finnmark hadde øvet politisk press i saka 3-4 år og Fylkestinget i Finnmark hadde engasjert seg, ga departementet etter, og tillot forsøk med undervisning ved én skole, nemlig Børselv skole. Mens forsøkene pågikk svarte man at resultatene av forsøket skal vurderes før man tar stilling til om andre skoler kan få starte med finsk. Dette svaret ga man på hele 1980-tallet. Etterhvert bli det politiske presset så stort at man ble nødt til å gi litt etter, og tillate et nytt forsøk i 1990, denne gang ved syv skoler.

At det fortsatt er viktig for norske myndigheter at utenlandsk opinion ikke får kjennskap til hvordan den egentlige situasjonen for kvenene er, og at man med slik hensikt gjerne tyr til feilinformasjon, har jeg funnet eksempler på helt opp til vår tid. Ett eksempel var da kommunalminister Gunnar Berge, som også er nordisk samarbeidsminister, skulle svare på spørsmål om kvenene i Nordisk råds 42. sesjon i Oslo i mars 1993.

Bakgrunnen for saka var at Norske Kveners Forbund, etter at forbundet ikke fikk gehør for sin sak i Norge, fastsatte som strategi at det skulle spredes informasjon om kvensaka i utlandet, for derved å få reist en internasjonal opinion til støtte for den. Dette førte bl.a. til at den svenske delegasjonen i nordisk råd, ved representanten Lahja Exner, stilte spørsmål om kvenpolitikken til den norske regjeringen. Berge sa i sitt svar at det innen skoleverket er "nordisk samarbeid om læremidler for elever på alle trinn i grunnskolen, utredning om lærere med finsk-språklig kompetanse, evt. samarbeid med finsk lærerhøgskole". Videre sa han at "dersom det er tre elever ved en skole som ønsker undervisning i finsk, og de er i stand til å skaffe lærer, dekker norske myndigheter hundre prosent av kostnadene". (Dok 48.) Han viste til at disse tiltakene ble gjennomført av en prosjektgruppe og var blitt satt i gang etter at

kvenene hadde utpekt dem som satsningsområder. Jeg var selv medlem av denne prosjektgruppa, og kjenner til at det ikke ble arbeidet med disse der. Den hadde oppgaver i tilknytning til forsøk med finsk som andrespråk. De tiltakene som ble nevnt har sin bakgrunn i et ønskemål fra Norske Kveners Forbund. Forbundet presenterte dette i et møte med departementet ved Hanna Marit Jahr, Inger Johanne Wremer og Anecke Chapman den 6.11.91. (Dok 54.) Møtet førte imidlertid ikke til gjennomslag for de forslagene NKF fremmet.

Det er mulig at departementet, i forbindelse med spørsmålet i Nordisk Råd, har hatt til hensikt å iverksette de tiltakene som Norske Kveners Forbund hadde foreslått og, siden det dreier seg om å forsvare Norges ære i utlandet, tok sjansen på å si at de arbeidet med spørsmålet. Skulle man bli avslørt, ville det være mulig å sette i gang med dette arbeidet senere. Materialet inneholder ikke noe som tyder på at det virkelig har vært arbeidet med disse spørsmålene. Det eksisterer ei ordning for samer med rett til undervisning i samisk dersom det er mer enn tre elever ved en skole. Det er trolig denne det ville blitt henvist til om noen skulle ha bedt om dokumentasjon på denne delen av Gunnar Berges svar. Det er få som kjenner detaljene i norsk skole så godt at de kjenner til at reglen kun gjelder samisk. Skulle dette likevel bli påpekt av utenforstående, kunne man bare beklage.

Den danske forskeren Bent Søndegård beskriver i sin rapport fra 1989 hvordan han, etter å henvendt seg til Norges ambassade i København, først hadde fått noe informasjon om samiskundervisninga, og så var blitt henvist til samisk utdanningsråd i Kautokeino for mer informasjon. Da han i en ny henvendelse til ambassaden presiserte at det gjalt finskundervisninga og ikke samiskundervisninga, kunne de bare beklage, men ikke hjelpe ham. Han skrev da til Skoledirektøren i Finnmark, Skolesjefen i Porsanger og til den finske spesialavdelingen ved biblioteket i Vadsø, men ingen av instansene besvarte hans brev. Han konkluderte denne delen av sin undersøkelse med at det syntes som om den i alle land gjeldende regel om at man får svar når man skriver til offentlig etat, ikke gjelder uinnskrenket i Nord-Norge. (Søndergaard 1989: 9.)

Et annet eksempel på feilinformasjon rundt den kvenske situasjonen finner vi da professor Geir Wiggen ved Universitetet i Oslo den 27.10.1995 var i Stocholm for å holde foredrag om *Majoritetsspråk og minoritetsspråk i et nordisk perspektiv* for den Sverigesfinske språknemda. Wiggen er medlem av Norsk språkråd, og på seminaret i Stocholm representerte han både Universitetet i Oslo og Norsk språkråd. Wiggen er trolig godt kjent med de problemene kvenene har med å få etablert undervisning i finsk. Norsk språkråd hadde i 1989 en sak til behandling, reist av Norske Kveners Forbund, hvor et av forbundets medlemmer ikke kunne få fullføre lærerutdanninga siden vedkommende hadde hatt finsk i grunnskolen, og ikke to norske målformer slik kravet er.

Kvenforbundet fikk ikke medhold i saka, og læreren med finsk bakgrunn fikk ikke godkjent sin lærereksamen og heller ikke begynne sin lærergjerning. (Det andre landsmøte 1992: 15.) Da Wiggen skulle informere om kvenene i Norge for svensker og finner, het det seg likevel:

"Nasjonale myndigheter ser med velvilje på de kvenskspråkliges situasjon og krav i dag, og om kvensk ikke har samme rettigheter som samisk, har det en sterkere stilling en innvandrerspråk. Språket har ikke offisiell status regionalt eller nasjonalt, og antallet språkbrukere er svært lågt. Kvensk må definitivt sies å befinne seg på grensa mellom svært utsatt og døende, enda det er sterk vilje til å revitalisere språkbruken i flere lokalsamfunn i Nord-Norge, og fra storsamfunnets side, til å bidra til å opprettholde den endogene finske språkkulturen i Norge. Blant annet blir kvensk nå for første gang lært og brukt som skriftspråk. Spørsmålet er om de positive tiltaka for å bevare denne finske språkminoriteten i Norge er kommet for seint." (Wiggen 1995: 9.)

Jeg har i min framstilling vist situasjonen for kvensk slik den for øyeblikket er. Det pågår en drakamp om språkets framtid i skolen som ingen ennå kjenner utfallet av. På det tidspunktet da Wiggen holdt sitt foredrag i Stocholm, hadde nettopp regjeringen vedtatt at undervisningen i finsk som andrespråk skal opphøre. (Vedlegg 6.) Likeledes hadde departementet ved Randi Norbakk Madsen og Hanna Marit Jahr i skriv av 28. juni 1995 informert skolene om at det ikke lenger var adgang til å ha finsk som andrespråk. (Dok 49.)

Wiggens innlegg nevner ikke konkrete tiltak, hverken positive eller negative, og man kan derfor ikke si at innlegget inneholder noe som ikke er sant. Innlegget bidrar imidlertid til å skape et inntrykk av at norske myndigheter arbeider for å støtte opp kvensk, men at språket likevel er truet. Kun et eneste punkt i foredraget er direkte feilinformasjon – setningen at om at kvensk har "en sterkere stilling enn innvandrerspråk". I stortingsmelding nr. 29 (Vedlegg 6), som regjeringen hadde vedtatt, og som var offisiell status for kvensk høsten 1995 da foredraget ble holdt, var det presisert at finske nyinnvandrere har rett til morsmålsundervisning, mens kvener kan tilbys tilvalgsfag. Det er vel uomtvistelig at valgfag de siste tre årene i grunnskolen er et klart dårligere tilbud enn det morsmålsundervisningstilbudet innvandlerne har.

Wiggen gikk imidlertid videre i sitt foredrag. Han tillegger den finske språkpurismen som forklaring på tilbakegangen for kvensk språk stor vekt, men han nevner ikke den mer nærliggende forklaringen, nemlig presset fra norsk. Han forsøker seg således, på vegne av det norske samfunnet, på en ansvarsfraskrivelse for den negative utviklingen for kvensk språk. Man kan tolke det slik at han med dette innrømmer at han føler seg medskyldig i utviklingen for kvensk. Ellers hadde han neppe tatt seg bryderiet med å finne fram til de mer fjerntliggende forklaringene, og derved unngå å berøre det

ubehagelige forholdet at presset fra norsk, det samfunnet kvenene lever i, den språkpolitikken han og hans språkråd har vært med å legge opp, kanskje er hovedforklaringen på det sørgelige resultatet for kvensk som han forteller om. Når vi i framtida skal forske videre på minoritets situasjonen for kvenene, er det forholdene i det norske samfunnet språksosiologene først må studere. Den amerikanske sosiolingvist Janet Holmes sier i en bok fra 1992 at mulighetene for å få minoritetsspråk inn i sammenhenger som skole, rettsvesen, offentlig administrasjon, religion, media, er det forholdet som gjør forskjellen mellom suksess og fiasko når det gjelder å bevare et minoritetsspråk. (Holmes 1992: 73.)

Praksisen med å pynte på sannheten om fornorskningspolitikken, og fraskrive seg ansvaret, er en godt etablert tradisjon i norsk språkpolitikk. Man kan nærmest si at det er et typisk trekk ved den norske språkpolitikken at man går aktivt ut for å fremme utbredelse av norsk på bekostning av minoritetsspråkene, og samtidig fraskrive seg ansvaret for kulturødeleggelsen som følger av denne politikken. Man ønsker å framstille det som en naturlov at norsk brer seg på bekostning av kvensk, og at det slett ikke er hensikten å ødelegge kvenenes språk. (Jf. sitat nedenfor.) Man sier at man ønsker at de skal bevare sine språk, men i virkeligheten er det snakk om "skinnarrangements" som biskop Berggrav så treffende sa det i den hemmeligstemplede rapporten til departementet i 1932.

11.2.4 Formynderi og bagatellisering

Norske myndigheter har aldri kalt språkpolitikken i nord for fornorskningspolitikk. De har heller ikke offentlig sagt at hensikten med politikken er å ødelegge kvensk kultur. De oppgir som sitt utgangspunkt at kvenene skal få mulighet til å lære norsk. Det dreier seg altså om et gode for kvenene. Problemet er bare at kvenene ikke ønsket å ta i mot dette "godet", og tiltakene måtte gjennomføres med tvang. Jeg viser dette med et eksempel fra arbeidet til den parlamentariske skolekommisjonen fra 1926. Den sa følgende om hensikten med å begrense bruken av samisk og kvensk i skolen:

"Hensikten med nevnte lovparagraf og de av departementet i henhold til denne trufne bestemmelse er å skaffe den samiske og kvænske ungdom anledning til gjennom skolen å lære norsk. Dette er også i overenstemmelse med ønsket hos den samiske og kvænske befolkning. Alene ved å kunne mestre bruken av norsk i tale og skrift kan denne befolkning hevde sin stilling og bli delaktig i landets kultur og i de politiske rettigheter som besiddelsen av norsk statsborgerskap tilsikrer. Det ville således være en misforståelse å tro at samer og kvæner har imot å lære norsk.

Sett i alminnelighet må man si at arbeidet på å utbrede kjennskapet til norsk har båret gode frukter, selv om, ikke minst de siste år, vanskelighetene med å skaffe kompetente lærere, kan ha sinket framgangen en del. Til denne utviklingen har internatinstitusjonen bidratt meget de to siste årtier. Internatene har næmlig på en gledelig måte hindret de før så sørgelig almindelige skoleforsømmelser, samtidig som de åpner adgang for barn som bruker samisk eller kvænsk, til å leve en tid hvert år i nærmere daglig forbindelse med norsktalende." (Forarbeider til lovene 1936: 101.)

Realitetene i saka var imidlertid at det også dreide seg om at internatene var bygd for at barna skulle snakke norsk i fritida. Interneringa av barna ble naturlig nok møtt med motstand blant dem det gjalt. I min barndom i Skibotn ble skolebygget, som opprinnelig var bygd som internatskole, sarkastisk omtalt som "tvangsinternatet" i kvenske familier så sent som på 1960-tallet, 25 år etter at interneringa var slutt.

Menneskene skaper sine omgivelser, både de fysiske og psykiske. Det er derfor meget interessant å observere at norske stortingspolitikere på 1930-tallet hadde klart å skape en fiksjon der de så seg selv som velgjørere trass i motstanden fra kvænsk og samisk hold, som faktisk forelå. Den parlamentariske skolekommisjonens utredning var full av innspill fra samer og kvener som signaliserte ønske om en annen skolepolitikk. De ble alle bagatellisert og avvist som uvesentlige.

Men denne fiktive verden finnes fortsatt i deler av norsk administrasjon. I Stortingsmelding 29 (1994–1995) bagatelliserte Kirke-, forsknings- og utdanningsdepartementet uttalelsene fra kvenske miljøer om finsk som andrespråk. (Vedlegg 6.) På samme måte som i 1936, er det hensynet til de kvenske barna og deres "ve og vel", som oppgis som grunn til at finsk som andrespråk skal legges ned. Det vil nemlig gå ut over de kvenske barnas norskkunnskaper og deres mulighet til videre utdanning. (Vedlegg 8.) Administrasjonen opptrer således som formyndere, og legger til grunn at kvenske foreldre ikke forstår sine barns beste når de vil at barna skal ha undervisning i finsk.

En god del nordmenn oppfatter sin rolle i forhold til kvenene som en formynderrolle. De skal gjøre *gode gjerninger* for kvenene selv om de sistnevnte ikke ønsker det. Motivet for fornorskningstiltakene, slik de ble framstilt i meldinga til den parlamentariske skolekommisjonen i 1936, var å gi kvenene og samene en mulighet til å lære norsk. At kvener og samer ikke har bedt om disse tiltakene ble oversett. Holdningene i norske språkmiljøer har imidlertid ikke endret seg i avgjørende grad fra 1936 til i dag. Det viser et utspill fra Noregs Mållag i 1992. Bakgrunnen var at da forsøk med finsk som andrespråk ble iverksatt, vakte det øyensynlig bekymring at kvenene hadde valgt en modell hvor finsk erstatter norsk sidemål. Reaksjonen fra Noregs

mållag var imidlertid ikke formulert som et krav om at finsk skal bort, men i form av et krav om at kvenske barn må få lov til å lære både bokmål og nynorsk!

I et referat i Nordlys av 24.2.92 fra et seminar arrangert av Nordnorsk målungdom som behandlet forholdet mellom finsk, samisk og norsk i grunnskolen, konkluderte man med at alle må lære begge de norske målformene, altså fortsatt språktvang. Om det undervisningsopplegget som kvenske skolefolk har utviklet for kvenske elever, sa representanten for Noregs Mållag i et intervju med avisa Nordlys: "En del barn og unge blir på den måten frarøvet muligheten til å lære noe andre lærer". (Dok 50.) Konsekvensen av kravet til Noregs Mållag er imidlertid at finsk må ut av skolen, i alle fall inntil finsk og samisk kan bli obligatoriske fag for alle i Nord-Norge, slik Mållaget ifølge Nordlys har en framtidvisjon om. Riktignok presiseres det at man selvfølgelig også ønsker at kvenene skal lære finsk, men dette må skje ved utviding av skoletiden. Kvenske barn skal fortsatt ha plikt til å lære både bokmål og nynorsk i den ordinære skoletida.

Argumentasjonen, slik den framstilles i Nordlys av 24.2.92, at kvenene må få mulighet til å lære norsk, er slående lik argumentasjonen for fornorskningspolitikken i 1936. (Jf. sitat ovenfor fra forarbeidet til lovene.) I begge disse blir omsorg for at de kvenske barna skal få best mulig undervisning i norsk oppgitt som grunn til at det ikke blir plass for finsk i skolen. At de kvenske barna ikke har bedt om denne omsorgen, og at finsk fortsatt må stå utenfor skolen, eller i beste fall som valgfag, blir oversett. Det er imidlertid adgangen til å lære finsk kvenene er "frarøvet", ikke adgangen til å lære norsk, slik Noregs Mållag hevder.

Den parlamentariske skolekommisjonen bedyret i 1936 at ordninga som sådan ikke var rettet mot samisk og kvensk språk, men dessverre var det så kort skoletid at det ikke har vært tid til å gjøre noe for å "kultivere" samisk og kvensk hvis skolen "ved siden av alt annet skal få utrettet noget med å lære barna norsk". (Jf. side 97.) Det er således også på dette punktet et sammenfall i argumentasjonen mellom Samordningsnemda i 1936 og Noregs Mållag i 1992, nemlig at det dessverre ikke er tid til å ha finsk i skolen. (Forarbeidet til lovene 1936: 101.) Realiteten i saka er imidlertid at man vil opprettholde språktvang, plikt til å lære best mulig norsk, på tvers av foreldrenes og elevenes ønske, men man beskriver det som om det skulle være et gode for kvenene, og overkjører foreldrene og elevene i kvensk miljø gjennom denne praksisen.

Randi Natvig i Grunnskolerådet, som var den i statsadministrasjonen som på det tidspunktet hadde ansvaret for arbeidet med finsk, var også invitert til seminaret i Alta som Nordnorsk målungdom arrangerte. Hun kunne reise tilbake til Oslo med ferskt inntrykk av alle de problemene som ville oppstå i skolen i Nord-Norge dersom finsk som andrespråk skulle innføres.

I den videre saksgangen gikk det slik at ønskemålet til Nordnorsk målungdom og Noregs Mållag ble hørt av departementet, men ikke ønskemålet til kvenene. I Stortingsmelding nr. 15 (1995–1996) ble det presisert at undervisninga i finsk som andrespråk må komme i tillegg til annen undervisning, og at det ikke kan gis fritak for norsk sidemål ved undervisning i finsk. (Vedlegg 8.) Dette ville ført til at finskundervisninga måtte legges til etter skoletid, slik jeg tidligere har pekt på, noe som førte til protester fra det kvenske miljøet. Denne gangen fikk protestene støtte. Stortinget vedtok den 11. januar 1996 at det skal gis fritak for norsk sidemål for kvenske elever. (Vedlegg 11.)

11.3 Samisk etnopolitikk

11.3.1 Samene får forvaltningsansvar

Det er ikke bare den norske politikken som virker inn på kvenenes situasjon. Samene eksisterer som en minoritetsgruppe i det området der kvenene bor. Den samiske folkegruppa har utviklet egne foreninger og institusjoner som artikulere verden sett fra samisk synsvinkel.

Fra 1950-årene fikk samepolitikken i Norge en utvikling hvor forskjellen til den andre minoritetsgruppa i nord ble større. Det kom i stand radiosendinger på samisk, ble utviklet nye lærebøker, det ble holdt gudstjenester på samisk og gitt statsstøtte til avisdrift. Samtidig ble politikken overfor kvenene holdt på samme nivå som før.

I løpet av de siste 10–15 årene er samiske politikere og institusjoner blitt en maktfaktor i det norske samfunnet. Både Sametinget, Samisk utdanningsråd, Samisk kulturråd og kulturminneråd er blitt organer som tas med på råd når politikken skal utformes, også når kvenpolitikken skal utformes. Samisk språk og kultur har lovbeskyttelse, ikke bare i skoleloven, men også i grunnloven. I de tilfellene der myndighetene setter igang fellestiltak overfor samer og kvener, er det oftest samer som administrerer og forvalter tiltakene. Særtiltakene i språkblandingsdistriktene er ett eksempel på tiltak hvor samer i hovedsak forvalter tiltak beregnet både på kvener og samer. (Jf. side 99–103.)

11.3.2 Samene solidarisk med norsk kvenpolitikk

I en del tilfeller, jeg har tidligere nevnt eksempler fra Samerettsutvalgets utredning, vil samiske tiltak få konsekvenser som støter mot kvenske interesser. Jeg skal i det følgende vise noen flere eksempler på hvordan samiske tiltak og interesser virker inn på kvenenes situasjon.

Den norske politikken har vært mer imøtekommende overfor samene enn overfor kvenene – en såkalt splitt-og-hersk-politikk. Fram til 1936 var samisk og kvensk, i alle fall i teorien, likestilt i skoleverket. Etter 1936 var det kun

samisk og norsk som var tillatt. Etter krigen ble det satt i gang støttetiltak for samisk kultur, mens kvenske krav ble avvist. Det er derfor naturlig å reise spørsmål om hvordan samene og deres politiske organer har opptrått i denne situasjonen. Har de stilt seg solidariske, likegyldige eller til og med opptrådt undertrykkende overfor kvenene?

Da den danske forskeren Bent Søndegaard reiste rundt i Nord-Norge i 1989 bemerket han i sin rapport, nærmest med forundring, at her gjelder ikke den kjente regelen som er vanlig i andre flerspråklige samfunn, nemlig at minoritetsspråk støtter hverandre. Han viste til et intervju med samene Liv Nymo, hvor hun sier at "finsk har, i motsetning til samisk, et annet språklig hjemland". Likeledes siterte han i sin rapport en uttalelse fra samisk lærerlag i 1985 hvor det sies: "Man skal være varsomme med å trekke sammenligninger mellom de samiske og de finsk/kvenske elevene. Samenes rett til skole og undervisning bør styrkes på en annen måte enn innvandrerne." (Søndergård 1989: 28.) Med denne uttalelsen signaliserer samisk lærerlag at de står solidarisk med den norske oppfatningen av kvenene, at kvenene er innvandrere og ikke minoritet. Samme tendens finner vi i et vedtak fra Norske Samers Riksforbunds styremøte på Alta hotell den 19.–20. april 1989. NSRs vedtak viser til et presseoppslag samme dag om at kommunalministeren ville legge ansvaret for kvenske og samiske saker inn under samme avdeling i kommunaldepartementet. NSR protesterer mot det de mener vil føre til at midler til kvenske tiltak blir tatt fra samiske budsjettposter. De har imidlertid ikke noe imot at kvener får statsstøtte "på lik linje med andre innvandrergrupper"! (Dok 55.) Begge disse vedtakene demonstrerer støtte til den norske oppfatningen av kvenene som innvandrere.

I debatten om kvenenes status som har gått i pressen i Nord-Norge de siste årene, er det blitt fokusert på spørsmålet om hvorvidt kvenene bodde i området før riksgrensene ble fastlagt. Norske historikere har vært tilbakeholdne med å uttale seg. En del samiske historikere har ikke hatt den samme tilbakeholdenheten. Et eksempel på det er den samiske historikeren og politikeren Steinar Pedersen, Tana, som i et intervju med avisa Sagat i 1992 hevder at grensene i Finnmark ble trukket i 1613 og 1751, og at han "i historiske kilder ikke kan huske å ha sett noe innslag av kvener i dette området" før det. (Dok 62.) Lengst i retning av å klassifisere kvenene som innvandrere går imidlertid den samiske amanuensis Odd Mattis Hætta, Alta. I en kronikk i avisa Nordlys i 1993 framholdt han at kvenene har "immigrert til Norge hovedsaklig de siste 100–200 år". (Hætta 1993: 1.)

Som jeg tidligere har nevnt, begynte myndighetenes forskjellsbehandling av samer og kvener tidlig. Allerede i kirkeinstruksen fra 1872 er det slått fast at samisk skal prioriteres foran kvensk i kirka. (Vedlegg 2.)

I materialet er det bevart en uttalelse fra et samemøte i Snefjord den 9. april 1906. Møtet forfattet et skriv "Til Kongeriget Norges Storting,

Kristiania." Det opplyses i skrivet at møtet var sammenkalt og skrivet forfattet i anledning av at deltakerne hadde lest i bladet "*Sagai Muitalægje*, hvis redaktør er lærer A. Larsen i Kvalsund, at der i Stortinget er ytring om at det lappiske språk ikke skal tilstedes i statens kirker og skoler". Dette protesterte møtet mot og pekte på at dette forslaget inneholder et "motstrev mot Stortingets tidligere arbeid for religionsfrihed og opplysningens utvikling. Dernest er disse ytringene i motsetning til tidens krav og det erfaringer har vist". Møtet beskrev også hva erfaringer har vist, nemlig at

"...kristendomsundervisningen forringes derved at børnene maa lære å lese paa et språk de ikke forstaar. Dette viser erfaring av finlenderes børn, som ble tvunget å lese norsk i skolerne, at de i konfirmasjonsalderen ikke kunne svare presten paa spørsmålene om innholdet i det de hadde læst, mens de norske barna som leste sitt eget morsmål forstod det de hadde lest." (Dok 12.)

Brevet, som ble referert i Stortinget 10. mai 1906, er undertegnet av 32 personer som i følge opplysninger i skrivet alle er "lapper" fra Måsøy herred, "fra Snefjord og andre steder i dette herred". De opplyser videre alle å være stemmeberettigede og skatteyttere.

Dette skrivet viser at forskjellsbehandlingen av samer og kvener i 1906 i Måsøy allerede hadde pågått så lenge at man hadde erfaring med hvilke negative konsekvenser dette fikk for de kvenske barna. Nå, når samene sto for tur til å rammes av fornorskning, protesterte man, og viser til den erfaringen man hadde med de kvenske barna i Måsøy som trolig var blitt fratatt kristendomsundervisninga på morsmål en god del år tidligere. De samiske foreldrene signaliserte ikke solidaritet med sine kvenske naboer, men ba om at deres egne barn ikke måtte få samme behandling. Møtet signaliserte således lojalitet med den norske staten, også da politikken gikk ut på å fornorske "finlenderes børn". Man forventet imidlertid at ens egne barn ikke skulle få samme dårlige behandling.

Samemøtet i Måsøy i 1906 kom på slutten av ei tid da forskjellsbehandlingen av kvener og samer hadde vært særlig sterk. Jeg har tidligere pekt på at det i denne perioden skjedde en masseflukt fra kvensk identitet. (Jf. side 87.) Niemi-Eriksen henviser til årene 1866–1905, tiden fram mot unionsoppløsningen, som en periode hvor presset mot kvensk identitet var særlig sterkt. I samme periode hadde man en mer aksepterende holdning til samisk. Biskop Skaar tok i 1886 til orde for at samene, men ikke kvenene, måtte få kristendomsopplæring på sitt eget språk. Dette synet vant også støtte blant en del av prestene. (Niemi-Eriksen 1980: 56–57.) Uttalelsen fra samemøtet i Snefjord i 1906 viser at myndighetene allerede på dette tidspunktet, med sin uensartede politikk overfor de to minoritetsgruppene, hadde lyktes i å bryte den naturlige solidariteten mellom undertrykte grupper som man finner andre

steder i verden, og som dansk-tyske Søndergaard etterlyste i sin forskningsrapport av 1989.

I materialet omkring Stortingsvedtaket i 1936 opptrer også ting som peker i retning av at samiske politikere har akseptert undertrykkinga av kvenene. I framlegget til den parlamentariske skolekommisjonen av 1926 er det trykket et forslag fra samer Per Fokstad om et opplegg for samisk skole. Forslaget er godt gjennomarbeidet og viser at han har vyer om et eget samisk skoleverk. I sin drøfting av fortsettelseskolen berører Fokstad de kvenske elevene. Fokstad forutsetter at de kvenske elevene skal undervises på norsk. Han tar forbehold om at dersom fortsettelsesskolene i indre Finnmark skal være åpne for norsk og kvænsk ungdom, bør det opprettes parallelle samiske klasser, slik at undervisninga for de samiske elvene fortsatt kan foregå på samisk. (Forarbeidet til lovene 1936: 107.) Denne holdninga henger godt sammen med Fokstads virke som rapportør for Biskop Berggrav under hans arbeid med å samle informasjon om de finsktalendes sympatier og holdninger. Eriksen-Niemi har i boka "Den finske fare" gjort rede for hvordan Berggrav under sitt virke som biskop spionerte på de kvenske miljøene og sendte disse opplysningene videre til sikkerhetstjenesten og generalstabene. (1981: 222.) I et notat som Berggrav skrev etter visitasen i Tana i juli 1932 refereres hvordan Fokstad hadde oppfattet stemningen da han var til stede for å samle inntrykk under en gudstjeneste på finsk som ble holdt av en finsk prest i Tana i januar 1932:

"Lærer Per Fokstad (lapp) sa at de stod stuvet til like foran katetret, det var rent rart å se ansiktene deres, de skinnet. "Finsk prest møkka be're enn norsk prest" var omkvedet. (Dok 23.)

I resten av notatet kommer det fram at Fokstad oppfattet situasjonen i Tana slik at kvenene der anså alt som kom fra Finland å være bedre enn det norske. Et par "dårlige våtter som kom fra Finland, er bedre enn et par gode som er norske". Det er ikke kjent hvorvidt Fokstad var oppmerksom på biskopens egentlige hensikt med å samle inn opplysninger om kvenene, og at det han fortalte biskopen ble sendt videre til politi og militære myndigheter. Jeg vil nøye meg med å slå fast at Fokstad og Berggrav i samtalen i 1932 harselerte med kvenenes gebrokne norsk, og viste ringakt for deres glede over å få høre finsk gudstjeneste, videre at Fokstads lojalitet lå hos biskopen og ikke hos hans kvenske naboer.

Fokstad var ellers en samisk politiker som var langt forut for sin tid. Han så, som en av de første, at fornorskningspolitikken kunne føre til mindreverdigheitsfølelse og holdningsløshet. Han advarte mot dette, og skrev i 1923 om hva resultatet av fornorskning av samene kunne bli:

"Man oppnår bare å oppdra et fremmed folk til hjemløse individer med kalde hjerter og manglende interesse. Ved utslettelsen av nasjonalfølelsen vil vi synke ned til et mindreverdige proletariat under nordmennene. Følelsen av dette avler kryperi og smiger, og skaper holdningsløshet. De vil få et instinktivt preg av å være et mindreverdige folk." (Dok 40.)

11.3.3 Felles ressurser – kun til samiske formål

Den samepolitiske linja har, som den kvenske, som mål å forbedre samenes stilling. Arbeidet er rettet mot at den norske staten må stå ved sine internasjonale forpliktelser. Men på de områdene hvor myndighetene har satt i gang fellestiltak for samer og kvener, blir det samiske arbeidet rettet mot at samene skal få mest mulig av disse ressursene. Da blir det lett slik at det gjelder å forhindre at kvenene får sin del.

Et eksempel på dette er tiltakene i språkblandingsdistriktene. Disse ble, som tidligere nevnt, satt i gang tidlig på 1960-tallet. Selv om arbeidet i språkblandingsdistriktene skulle være rettet mot begge språkgruppene i språkblandingsområdet, ble det likevel slik at det kun ble rettet inn mot samene. Min gjennomgang av materialet tyder på at dette har sammenheng med at arbeidet ble drevet av det samiske skolemiljøet. Det ble således samiske skolepolitikere og konsulenter som kom til å forvalte de norske tiltakene overfor kvenene fra 1970-tallet og framover. Forsøksrådet oppnevnte i 1972 et utvalg som skulle planlegge tiltak i språkblandingsdistriktene. Utvalget besto av: Edel Hætta Eriksen, Per Jernsletten, Trygve Madsen og Odd Mathis Hætta, alle med bakgrunn i samisk miljø. (Dok 13.) Madsen var visstnok nordmann bosatt i Karasjok, med spesiell interesse for det samiske.

Alle tiltak dette utvalget foreslo tok ensidig sikte på å styrke det samiske. Tiltak for kvener nevnes ikke. Verd å merke seg er det også at utvalget ikke godtok å kalle *konsulent for språkblandingsdistriktene* ved sitt rette navn. De kaller ham i stedet for *konsulent for samiske skolespørsmål*. (Dok 13.)

Jeg vil nå, med bakgrunn i det arkivmaterialet som foreligger, følge arbeidet med tiltakene i språkblandingsdistriktene over en 30-års periode og belyse hvordan konkurransen om de felles ressursene til samisk og kvensk fikk som resultat at kun samiske tiltak ble iverksatt.

Til å lede arbeidet i språkblandingsdistriktene hadde man fra 1. juli 1967 en egen konsulent tilknyttet skoledirektøren i Finnmark. I følge den instruksen for stillinga som var tatt inn i utlysningsteksten, besto konsulentens oppgave i "organisering og gjennomføring av særtiltak i språkblandingsdistriktene i Finnmark". (Dok 14.) En del samiske miljø godtok imidlertid ikke denne målsetningen og innledet en kamp for at konsulenten kun skulle ta seg av samiske skolespørsmål. (Dok 16.)

Jeg har ovenfor pekt på hvordan utvalget som hadde fått i oppdrag å arbeide med tiltak i språkblandingsdistrikter, ikke godtok sitt oppdrag, men konsentrerte seg om samiske skole spørsmål. Til tross for dette, finnes det i materialet også innspill fra samiske miljøer som drar inn kvenske skole spørsmål, men på en negativ måte. Ett eksempel er da stillingen som konsulent for språkblandingsdistriktene ble ledig i 1974. Skoledirektør Berg Nilsen i Finnmark la opp til en nøytral utlysning. Språkblandingsdistriktene dekket både samisk og kvensk, og skoledirektøren stilte i utlysningsteksten krav om at søkeren skulle ha kjennskap til samisk. Dette førte til en skarp protest fra Norske Samers Riksforbunds skolekomité. Under sak 10/74 i møte 2. mars 1974 vedtok de en henvendelse til skoledirektøren, departementet og forsøksrådet hvor det ble framhevet at det måtte være et ufravikelig krav at konsulenten behersket samisk og hadde erfaring/praksis fra samisk skole i samisktalende distrikter. (Dok 16.) NSRs skolekomité grunnga også hvorfor dette kravet var ufravikelig da de skrev:

"Bl.a. kan en tenke seg at det kommer finsktalende søkere med såkalt kjennskap til samisk, ..." (Dok 16.)

Ønskemålet fra samisk miljø kom naturligvis til å prege konsulentens arbeid, men han kunne ikke helt unngå de finskspråklige elvene. Da konsulent Odd Mathis Hætta i 1973 gjennomførte en undersøkelse om språksituasjonen i Finnmark, fikk han som resultat at 1340 elever oppga samisk eller samisk/norsk som hjemmespråk. 170 elever oppga finsk eller norsk/finsk som hjemmespråk. Da han rapporterte denne situasjonen til departementet i et notat kalt *Spesielle oppgaver i språkblandingdistriktene* (Dok 15.), understreket han at tallene var å betrakte som absolutte minimumstall. De måtte imidlertid tas som en dokumentasjon på at det i grunnskolen fantes elever som hadde samisk eller finsk som hjemmespråk. I samme notat gikk han nærmere inn på situasjonen for de finskspråklige, og på side 15 sier han:

"Som tidligere nevnt, er elever med finskspråklig bakgrunn i den stilling at de ikke ønsker opplæring i finsk." (Dok 15.)

Det går ikke fram av notatet hva Hætta bygger sin vurdering på. Han har tidligere i notatet pekt på at innvandrergrupper lettere vil gi opp sitt morsmål enn minoriteter, og Hætta oppfatter i likhet med norske myndigheter kvenene som innvandrere. Han var imidlertid statens fagperson på området, og når han formidlet at elever med finskspråklig bakgrunn ikke ønsket opplæring i finsk, var dette av stor betydning. Vi kan tenke oss situasjonen som hadde oppstått om det i rapporten hadde stått, på samme måte som for samisk, at de

finskspråklige hadde behov for opplæring i finsk, eller at finskspråklige barn burde ha rett til opplæring på eget morsmål.

Skoledirektøren i Finnmark la imidlertid ikke avgjørende vekt på protestene fra samisk hold og tok også andre enn samiske søkere inn i stillinga i årene framover. Striden om arbeidsoppgavene til konsulenten for språkblandingsdistrikter ser ut til å ha fortsatt. Den ble avsluttet med at konsulentstillinga for språkblandingsområder ble nedlagt den 1.1.86. Dette under henvisning til at "Samisk utdanningsråd bør spille en mer aktiv rolle ved planlegging av framtidige styrkingstiltak ved skoler og kommuner". (Dok 17.) I forbindelse med høringsuttalelsene til *NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning* skrev skoledirektør Berg Nilsen til Kultur- og vitenskapsdepartementet og beklaget at stillinga var blitt lagt ned "nettopp i en tid da det vil bli behov for å styrke samiske distrikt og distrikt med kvensk og ny-finsk befolkning." (Dok 17.)

Etter at ordninga med konsulent for språkblandingsdistriktene ble nedlagt i 1986, har ansvaret for tiltak som gjelder kvenene ligget hos departementet. Der har man imidlertid lite kjennskap til saksfeltet og heller ingen fast konsulent som har dette som arbeidsomåde. Dette ga seg mange utslag etterhvert som innspillene fra de kvenske miljøene kom til departementet. Som en kuriositet med et litt komisk preg kan nevnes at departementet, ved Johan Sæbø og Torbjørg Jæger, den 26.10.87 skrev til skoledirektøren i Finnmark og ba om snarlige opplysninger om finskundervisninga. Det ble nevnt i brevet at departementet deretter ville ta spørsmålet om finskundervisning i norsk grunnskole opp med representanter for den finske ambassaden! (Dok 18.) Av et senere skriv framgår det at møtet med den finske ambassade var blitt utsatt til 11.1.88 (Dok 19.), altså to dager før Statsråd Kirsti Kolle Grøndahl skulle svare på Tora Haugs spørsmål om finskundervisning i Stortinget. Man må derfor forutsette at møtet med den finske ambassaden virkelig har funnet sted. Møtet får stå som et eksempel på hvordan uvitenheten omkring kvenske skolespørsmål som råder i statsadministrasjonen fører til usikkerhet omkring hva man skal gjøre med dem.

Et annet eksempel på hvordan tiltak i språkblandingsdistriktene gir grunnlag for konkurranse mellom samer og kvener, finner vi i praktiseringen av stipendordninga for lærere som vil studere samisk eller finsk. Tidligere var det opp til skoledirektørene i Nord-Norge å foreta avveiningen mellom søkerne, herunder hvor mange stipend som skulle gå til hvert av språkene. I 1992 ble tidligere skoledirektør i Finnmark, Randi Nordakk Madsen, overflyttet til departementet hvor hun overtok ansvaret for tiltak i språkblandingsdistriktene. Madsen, som ikke selv er same, har bakgrunn i det samiske miljøet i Karasjok, og har arbeidet mye med samiske skolesaker. Det ble nå innført et nytt reglement for hvordan disse stipendene skulle benyttes. Reglementet medførte

at bare samer i praksis blir tildelt stipender. Det heter seg i det rundskrivet departementet årlig har sendt ut om saka siden 1993 at:

"Stortinget har avsatt midler til studiehjemler for samisk- og finskstudier. Målsettingen er å skaffe kvalifiserte samisklærere og finsklærere til grunnskolen.

Mangelen på lærere i samisk er fortsatt stor. Samiskstudier må derfor prioriteres. Dersom det ikke er nok søkere til samiskhjemlene i Finnmark, må eventuelle udekkede behov for samiskhjemler i Nordland og Troms dekkes før en kan tildele hjemler til finskstudier for lærere i Finnmark. Statens utdanningskontor i Nordland bes prioritere studier i sørsamisk på grunn av mangelen på lærere med kompetanse i sørsamisk. Utdanningskontorene må påse at pliktjenestetiden blir overholdt etter endt permisjon. Antall hjemler det enkelte utdanningskontor disponerer framgår av vedlegg." (Dok 20.)

I praksis innebærer dette at rekruttering av kvenske søkere bare kan komme i betraktning dersom det ikke finnes samiske søkere i hele landet. Gjennom denne framgangsmåten har vi fått en situasjon der kvensk er med som grunnlag når man ber Stortinget bevilge penger til stipendordninga, men kvenene er ikke med når stipendene skal fordeles. For Stortinget kan det se ut som om det blir satt i gang tiltak for begge gruppene, men realiteten er en annen.

I striden mellom Departement og Storting om finskundervisninga (jf. kap 10.), var det nettopp departementets konsulent for språkblandingsdistriktene som spilte hovedrollen i departementets arbeid med saka. Etter at departementet i Stortingsmelding nr. 29. den 10.5.95 hadde foreslått at finsk ikke lenger skulle være andrespråk, men tilvalgsfag, skrev departementet til Statens utdanningskontor i Troms med kopi Statens utdanningskontor i Finnmark og ga beskjed om at finsk ikke lenger kunne velges i stedet for norsk sidemål. (Dok 21.) Den 9.11.95 fulgte departementets videregående avdeling opp med et skriv til Troms fylkeskommune med beskjed om at opplæring i finsk ikke lenger utløser statstilskudd. Tilskuddene skal i framtida bare brukes til opplæring i samisk. (Dok 22.) Videre gjorde departementet ved skriv av 15.01.96 også endring i reglene som gjelder bruk av timerressurser til særlige tiltak i språkblandingsdistriktene i grunnskolen. I tidligere skriv hadde det stått at midlene skulle brukes til opplæring i samisk og finsk. Nå var ordet finsk blitt strøket og timene skulle kun brukes til samisk. (Dok 38.) Resultatet av at finsk forsvinner som andrespråk er således at de midlene som tidligere ble brukt til finskundervisning blir overført til samiskundervisning. Samisk får dermed økt sine timerammer dersom finsk blir satt helt utenfor. Denne situasjonen kunne vært unngått om gruppene hadde vært behandlet hver for seg.

Oppsummeringa av tiltakene i språkblandingsdistriktene viser at i løpet av en periode på 20 år er alle tiltakene, som i utgangspunktet var tiltak både for

den samiske og kvenske befolkninga, konsulentstillinga, lærerstipendene og undervisningstimene, blitt overført til samiske tiltak.

Tidligere i denne framstillinga har jeg vist hvordan Stortinget i forbindelse med *Aksjonsplan for Nord-Norge* i 1980 vedtok at det skulle settes igang sosialpedagogiske tiltak i samisk- og finsktalende miljøer og bevilget midler til dette. (Jf. side 47.) Når tiltakene skulle settes ut i livet ble de kun satt i gang for samiske barn. Stortinget bevilget på hele 1980-tallet nye midler til dette formålet, men midlene ble hvert år disponert av samiske miljøer. (Det andre landsmøte 1992: 20.) Først på 1990-tallet ble tiltaket gjort om til et rent samisk tiltak og overført til Sametinget. I så måte har også denne ordninga fungert som ei ordning hvor det kvenske legitimerer bevilgninger til samiske formål, men hvor kvenske tiltak faller ut når fordelingen av midlene skal foretas.

11.3.4 Samisk nasjonalisme?

I materialet finnes det altså en del utspill fra samisk hold som er rettet mot det kvenske, men jeg finner ikke en motsvarende brodd mot det samiske fra kvensk side. Jeg ser denne forskjellen som et resultat av prinsipielle ideologiske forskjeller mellom deler av den samisk bevegelsen og den kvenske bevegelsen. Deler av den samiske bevegelsen bygger på nasjonalisme. Symbolene er flagg, parlamentarisk forsamling og president, symboler som man forbinder med nasjoner.

Den kvenske bevegelsen derimot tar utgangspunkt i kulturell identitet og menneskerettighetserklæringen om at alle har rett til språk og kultur. Denne forskjellen kom klart fram i debatten omkring finsk i skolen høsten 1995. Sametingspresident Magga tok utgangspunkt i de forpliktelsene statene Finland og Norge har, og var skeptisk til innføring av finsk som andrespråk i norsk skole. Finsk kunne etter Maggas mening fortrenge samisk. I et intervju med avisa Nordlys av 1. november 1995 henviser han den kvenske saka til den finske staten. Hans motdebattanter, leder i kvenforbundet Egil Sundelin og leder i Samenes landsforbund ved Gry Kristiansen, tok utgangspunkt i elevenes rettigheter til undervisning. (Enoksen 1995: 17.) Det er vanskelig å unngå å tolke Maggas utspill på annen måte enn at han appellerer til nasjonalisme. Debatten som fulgte viste at det i det samiske miljøet er ulike oppfatninger av kvenene. Generalsekretær i Samenes Landsforbund, Hans Eriksen, sa i et intervju med avisa Sagat fire dager senere at hans organisasjon støtter de kvenske kravene om finskundervisning. Likeledes var kvenene etter hans syn å betrakte som minoritet, ikke som innvandrergroupe. (Dok 63.)

Et annet eksempel på denne typen nasjonalisme har jeg funnet i debatten som oppsto i Tana i forbindelse med at kommunen ønsket å innføre samisk som obligatorisk fag. Tidligere hadde kommunen praktisert ei ordning hvor elever kunne velge mellom samisk og finsk som andrespråk. Samelista i

kommunestyret reiste forslag om at de elevene som hadde finsk skulle tilpliktes å ha samisk som andrespråk i stedet for finsk. (Pedersen 1995: 8.) At dette ville føre til at de kvensk-finske elevene dermed ble fratatt sitt tilbud om finskundervisning var man klar over, men dette forholdet ble ikke vektlagt. Det mest ytterliggående forslaget i debatten i Tana gikk videre ut på at de kvenske elevene skulle overflyttes til Finland! (Dok 61.) Eksemplene ovenfor og eksemplene fra tiltakene i språkblandingsdistriktene (jf. s. 103–107) viser at samiske politikere og tjenestemenn i en del tilfeller er villige til å sette i gang samiske tiltak som negativt griper inn i kvenenes kultursituasjon. Den samiske politikken inneholder derfor et element hvor man lukker øynene for, eller fraskriver seg ansvaret for, negative konsekvenser for andre.

11.4 Den finske nasjonalsmen

11.4.1 Kvener er finner i utlandet

I løpet av 1800-tallet opplevde også Finland en nasjonal bevisstgjøringsprosess. Etter midten av 1800-tallet smeltet den kulturelle finskhetsbevegelsen sammen med den politiske. Dermed hadde man formet den bevegelsen som kalles fenomanien. (Niemi-Eriksen 1981: 31.) Et av målene var å omdanne Finland til en nasjonalstat med finsk som skole- og embedsspråk. Bevegelsens viktigste resultater ble at finsk fra 1863 ble et offisielt nasjonalt språk i Finland, likestilt med svensk, og at Finland ble selvstendig stat fra 1917.

Den finske litteraturen og finsk bildende kunst ble videreutviklet i denne perioden. Det finske språket har etterpå gjennomgått normalisering. Det er utviklet et skriftspråk, hvor det såkalt "ektfinske" er dyrket fram og de mange låneordene fra skandinaviske språk, som de finske dialektene hadde mange av, er nedpriortert og nedvurdert. Finland er blitt et kraftsenter for finsk kultur i hele verden. Fra et ståsted i Finland blir kulturuttrykkene til finske minoritetsgruppene i nabolandene lett marginale og kuriøse.

Hele den prosessen som framveksten av den finske nasjonalstaten medførte kunne ikke foregå uten at den kom til å påvirke de finsttalende gruppene som ble værende utenfor den finske nasjonalstaten.

Virkningene på situasjonen for kvenene kan beskrives fra flere synsvinkler. Mest iøynefallende var synet på det aktuelle stridstemaet: Er kvenene minoritet eller innvandrere? I finsk politikk, samfunnsdebatt og forskning ble kvenene nesten uten unntak beskrevet som finske utvandrere i Norge. Man tok utgangspunkt i de personene som hadde utvandret fra Finland, og beskrev ut fra dette kvenene som finner bosatt i utlandet. Det forholdet at det bodde finkspråklige i disse områdene før utvandrerne fra Finland ankom ble tonet ned. Det var kontakten med, og forbindelseslinjene til Finland, hjemlandet, som ble framhevet. Finland, som de finske nasjonsbyggerne

strevde med å bygge, ble framstilt som alle finners moderland hvor alle finner hører til. Dette er en måte å tenke på som er typisk for nasjonalismen. Man ser sin egen nasjon og sin nasjons hjemland som det viktigste, og som noe som bør være viktig for alle andre også.

Hos en såvidt sentral folkelivsgranser som Samuli Paulaharju, som på 1920-tallet reiste i Russisk Karelen, Nord-Norge og Tornedalen, er perspektivet hele tiden at finnene i utlandet hørte til Finland. Selv når han beskrev Tornedalen, hvor det gamle tornedalsfinske elementet totalt dominerte den lokale kulturen, og innslaget av personer født i Finland prosentvis var lite, sitter man igjen med samme inntrykket. Ser man på Ilmari Turja, finsk forfatter og journalist, som i 1929 reiste rundt i Nord-Norge og skrev om kvenene, er også hans bok dominert av perspektivet om at kvenene tilhørte Finland. Boka slutter med å sitere en replikk som Turja har hørt på reisen i Finnmark: "Mutta emmekö me saa Suomea sinne!" (Norsk: Men får vi ikke Finland dit!) (Turja 1928: 180.) I samtida ble særlig Turja oppfattet som tendensiøs. Kvenen Johan Beck i Skibotn skrev i et personlig brev til Paulaharju 22.4.1929 at Paulaharjus bok ikke inneholdt politisk agitasjon, men at han har oppfattet Turjas bok slik at den smaker litt av agitasjon. (Dok 32.) Av den videre brevvekslingen mellom de to framgår det at Beck hjalp Paulaharju med å finne fram til hvilke familier som var kommet fra Finland og hvilke som var kommet fra svensk side av Tornedalen. (Dok 30.) Beskrivelsen av kvenene som finnes i utlandet har holdt seg i Finland helt fram til våre dager. Et eksempel er boka *Suomalaiset maailmalla* som kom ut i Turku 1989. I denne presenteres kvenene som utflyttere fra Finland, men boka tar med at allerede i jernalderen og tidlig middelalder foretok "kainulaiset" jakt og handelsferder til kysten av Ruija og at en del av dem bosatte seg der. (Korkiasaari 1989: 18.)

Den norske nasjonalismen fant derved støtte i den finske nasjonalismen for sin framstilling av kvenene som fremmedelementer. Kvenene hadde i mange tilfeller vært bureisere og de første fastboende i de områdene og bygdelagene de bebodde, og var nok klar over at et stempel som utlendinger ville svekke deres stilling. Deres tilhørighet og lojalitet ble gjenstand for en drakamp mellom norsk og finsk nasjonalisme. I denne situasjonen måtte valget av norsk statsborgerskap samtidig som man ønsket å være språklig og kulturelt finsk, bli nærmest umulig. Skifte av språk var en effektiv måte å frigjøre seg fra mistanken om tilhørighet og lojalitet til et annet land enn det de var borgere av. Om finner og nordmenn hadde vært enige om at kvenene tilhørte Norge, ville presset i retning av skifte av språk og etnisitet trolig blitt mindre markert. Jeg har tidligere nevnt Cappelens geografibok fra 1888 hvor kvener og finner den gang ble framstilt som to forskjellige folk. Gjennom 50 år med nasjonalisme, både i Norge og Finland, som strekker seg fra 1880-tallet til 1930-tallet, snur opinionen i Norge til at kvenene og finnene er samme folk og at kvenene tilhører Finland.

11.4.2 Finsk språkpurisme

Et annet forhold i finsk kultur som virker inn på kvensk kultur, er at den finske kulturen, som er mye større og har tilgang til mektigere media, lett blir normativ for språkbruken i kvensk miljø. Det oppstår da lett og ofte den situasjonen at kvener, i samtale med finner, opplever den dialekten de selv snakker som et gammeldags og underutviklet finsk. Noen har kanskje opplevd å bli ledd av når de snakker sin egen dialekt. Dette fører i en del tilfeller til at kvener avstår fra å bruke finsk i samtaler med finner og heller snakker norsk med finner som kan svensk eller norsk.

Da professor Geir Wiggen holdt foredrag om minoritetsspråk i et nordisk perspektiv i Stockholm (jf. side 95), la han avgjørende vekt på den lave statusen kvensk hadde i Finland da han i sin framstilling skulle forklare årsaka til at bruken av kvensk er gått så sterkt tilbake. Om situasjonen for kvensk i Nord-Norge sa han bl.a.:

"For den store, nye finskspråklige minoriteten i Sverige, som teller 200 000–250 000 mennesker spredt ut over hele landet – og for det finskspråklige majoritetssamfunnet i Finland – mener jeg det er lærdom å hente av kvenkulturens tilbakegang i Norge. En årsak var nemlig manglende forståelse og støtte fra det finskspråklige Finland. Med sin strenge purisme forholdt det finskspråklige Finland seg uinteressert eller nedlatende til det finske minoritetsspråket i Norge. I vårt århundre er det fra det holdet blitt karakterisert som arkaisk/"ureint" (på grunn av lånord fra norsk) /statisk/lite fleksibelt. At det lenge ikke fantes som skrevet språk, og som talespråk etterhvert blei splitta i ulike dialekter i Norge, bidro til den låge statusen det hadde i Finland. Følgen var at kvenene sjøl utvikla et elendig språklig sjølbilde, noe som avspeiles i at mange av dem karakteriserer sitt eget språk som "hjemmelaga"/et "miks" (blandingsspråk)/"skitten finsk"/"kjøkkenfinsk" o. l. På det nordiske språkmøtet i København i september i år kom det fram at liknende holdninger kunne spores på språkkulturelt toneangivende hold i Finland overfor den finske språkbruken til de nye finskspråklige innvandrergруппene i Sverige. Sverigefinska språknämnden bør etter min mening ta opp dette forholdet med sine finske interessefeller og peke på hvor skjebnesvanger "renhetens pris" kan være for et minoritetsspråksamfunn. Jeg har alt vist ulike eksempler på at mange brukere av et minoritetsspråk fort kan bli til få". (Wiggen 1995: 8.)

Jeg er enig i Wiggens vurdering at den finske språkpurismen er en del av bildet når man skal forklare tilbakegangen for kvensk, men hovedforklaringen må likevel tillegges forhold i det norske samfunnet. Manglende undervisning i skolene, manglende kirketjenester på finsk, mistenkeliggjøring og overvåking, økonomiske faktorer knyttet til endringene i det norske samfunnet, samt den

norske nasjonalismen, er alle forklaringsmodeller som ligger nærmere. Finland og det finske språksamfunnet har først og fremst spilt rollen som ressursområde. Derfra er det kommet nye språkbrukere gjennom innflytting, derfra har man fått tilgang til skrevet tekst. Samtidig er det en sannhet i at konformitetspresset fra riksfinsk bidrar til å presse bruken av finsk tilbake blant kvener. Det er liksom ikke noen vits i å føre videre en finsk dialekt som er så dårlig at finner synes den er til å le av. Min mor som snakket den kvenske dialekten fra Skibotn, oppfattet det tidligere slik at de som kom fra Finland snakket et "finere" finsk en hun selv. Et intervju jeg har gjort med en kvensk lærer som har finsk som morsmål har bekreftet det samme, at kvener i en del tilfeller opplever å bli ledd av når de kommer med sin dialekt og skal snakke med finner. (Kilde: Intervju med Dagny Olsen, Alta.)

Det har i de senere årene pågått en debatt i nordnorske aviser om kvensk og finsk. Det er da interessant å legge merke til at nettopp de to forholdene som jeg ovenfor har beskrevet – skifting til finsk identitet og språkrøkt – var sentrale målsettinger for representantene for den finske organisasjonen i Norge, Nordnorsk finskforbund. Styremedlem Olav Beddari gikk i en artikkel i 1985 til angrep på det språklige forfallet, de mange norske lånordene, i de finske dialektene i Ruija. Han hadde trolig mange i sin samtid med seg, selv om han og andre etter den tid har sett saka på en litt annen måte. (Dok 51.) Olavi Hoikka avviste i et intervju med avisa Sagat i 1991 hele konflikten mellom kvensk og finsk ved å erklære at kvensk er det samme som finsk. (Dok 52.)

11.4.3 Konsekvenser for kvensk kultur

Sosiokulturelle normer er uskrevne regler som gjelder i et samfunn og som framkaller konformitetspress. Konformitetspresset har særlig stor virkning på unge mennesker, for disse skaper oftere grupper som er aldersavhengige på tvers av kulturelle grenser. Hyltestam-Stroud pekte i boka *Språkbyte eller språkbevarande* på at når møtet mellom to kulturer fører til at den dominerende gruppas normer og kulturytringer helt tar overhånd i det offentlige livet, øker konformitetspresset mot minoritetsgruppa. (Hyltestam/Stroud 1991: 86.)

Kvenene er i stor utstrekning blitt gjort usynlige i det norske samfunnet. Den øvrige befolkninga får ingen informasjon om at de finnes. Mange nordmenn vet ikke om at det lever en finskspråklig befolkning i Nord-Norge. Det meste av kulturytringer i form av musikk, kunst, teater, film, m.v. er på norsk, engelsk og i senere år også innslag av samisk. I en slik situasjon vil de kulturytringene som kvener står for lett oppfattes som noe eksotisk, eller rett og slett galt og forkastelig.

Kvensk kultur står imidlertid under et flersidig kulturell press. På den ene siden er presset fra det norske samfunnet, hvor kravet er skifting til norsk eller samisk identitet. På den andre siden presset fra det finske samfunnet, hvor kravet er språklig purisme, mer bruk av "ren" finsk og skifting av identitet til finsk.

12. OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

I denne undersøkelsen har jeg gått gjennom alle tilgjengelige dokumenter som berører norsk skolepolitikk overfor kvenene. Jeg har lagt hovedvekt på tida fra 1936 fram til i dag. I denne perioden, i motsetning til tidligere perioder i norsk historie, har finsk stått utenfor skoleloven. Det er først i tiden etter 1990 at det har vært drevet forsøk med finskundervisning av noe større omfang.

Min undersøkelse bekrefter at Stortingets vedtak i 1936 fikk store negative følger for kvenenes mulighet til å utvikle et skoletilbud i finsk. I de første årene etter krigen var fornorskningspolitikken ennå en selvfølge for de fleste lærere, politikere og foreldre, men fra slutten av 1950-tallet begynte stemningen sakte å snu. For de samiske miljøene ga dette utslag i at man begynte å utvikle en samisk skole. Dette kunne man gjøre på bakgrunn av den rett skoleloven ga til å bruke samisk som hjelpespråk. Kvenene derimot sto i den situasjonen at de gjennom vedtaket i 1936 var blitt fratatt retten til å bruke kvensk som hjelpespråk. Kvenenes arbeid i forhold til skolen ble derfor i første omgang en politisk kamp for å få tilbake muligheten til å bruke finsk i skolen. Lovfestet rett til bruk av finsk i skolen er ennå ikke oppnådd. Man kan derfor si at kampen ennå pågår, selv om det etter 1974 har vært gjort ulike forsøk med finskundervisning som valgfag og andrespråk.

Kravene om lovhjemlet undervisning i finsk er blitt fremmet gjennom norske politiske organer hvor kvenene er representerte, og gjennom finske og kvenske foreninger. Til tross for at det i snart 30 år er blitt arbeidet aktivt politisk, har dette ikke ført fram. Kvenenes ønskemål og krav blir bagatellisert, neglisjert og tiet i hjel.

Den politiske kampen har imidlertid ført til at i perioder hvor det politiske presset har vært særlig stort, har myndighetene tillatt lokale forsøk med undervisning i finsk i de områdene hvor man har klart å skape stor negativ oppmerksomhet omkring manglende finskundervisning.

Undersøkelsen viser at det har skjedd store endringer i elevgrunnet i de 60 årene finsk har vært ute av skolen. I 1936 oppga skolemyndighetene at 245 barn i Finnmark hadde finsk som morsmål. Neste undersøkelse var i 1960. Denne var en undersøkelse av et utvalg barn, og pekte i retning av at ca. 120 barn snakket finsk. I neste undersøkelse, i 1973, fikk man 170 barn i grunnskolen i Finnmark som snakket finsk eller finsk/norsk. Høsten 1994

meldte 333 elever i grunnskolen seg til undervisning i finsk i de kvenske områdene i Troms og Finnmark. Derav valgte 51 elever finsk som morsmål. Her er det imidlertid viktig å være oppmerksom på at det er barn av nyinnvandrede finner som har rett til undervisning i finsk som morsmål. Som regel er det tilstrekkelig at den ene av foreldrene er født i Finland. Dersom barnet snakker finsk, har det som hovedregel rett til undervisning i finsk.

Den største nedgangen i antall finskspråklige barn skjedde i perioden 1936 til 1960. Etter den tid har vi hatt en svak stigning. De senere år har trolig nyinnflyttingen av finner spilt en større rolle som forklaring på at finsk holder seg som språk i kvenmiljøene. Dette stemmer overens med de observasjonene jeg selv har gjort. Svært få under 30 år snakker de gamle kvenske dialektene. De senere års stigning i antall barn som kan finsk kan også ses i sammenheng med den økte interessen for egen bakgrunn, kulturell identitet og den etnopolitiske mobiliseringa i kvenmiljøene.

Bakgrunnen for at Stortinget stoppet finskundervisninga i 1936, men opprettholdt undervisninga i samisk, er at man oppfattet kvenene som innvandrere, i motsetning til samene som man oppfattet som en minoritet. Følgene av dette ble at myndighetene tilpasset en innvandrerpolitikk for kvenene og en minoritetspolitikk for samene fra 1936. Fram til 1936 hadde man hatt en minoritetspolitikk for begge gruppene.

Jeg har i denne undersøkelsen også sett på hvordan oppfatningen av kvenenes status har vekslet opp gjennom tida. Fra 1930-tallet og fram til 1980-tallet ser det ut til at oppfatningen av kvenene som innvandrergroupe har rådd grunnen nærmest alene. Fra 1985 har vi hatt flertall på Stortinget for at det skal utvikles en minoritetspolitikk overfor kvenene, i alle fall hva skoleforhold angår. Dette flertallet er ytterligere forsterket under behandlinga av reform '97 høsten 1995 og våren 1996. Det som de senere år har hindret utbygginga av finskundervisninga er motstand i departementet og regjeringen. Det er ikke kjent hva som er bakgrunnen for denne motstanden. En mulighet er at den springer ut fra sikkerhetspolitiske vurderinger. Når arkiver som angår rikets sikkerhet med tiden åpnes, vil senere forskning kunne bringe på det rene om dette er en forklaringsmodell. Bakgrunnen kan imidlertid være så enkel at tjenestemenn på ulike nivåer i administrasjonen stiller seg motvillige til å styrke finsk på grunn av gamle holdninger til det kvenske, eller rett og slett fordi de ikke har vurdert dette spørsmålet som viktig.

Den forklaringen som ut fra mitt forskningsmateriale er mest framtreddende, er imidlertid at nasjonalisme, både norsk og samisk, samt de holdningene til andre kulturer som tradisjonelt følger nasjonalisme, virker negativt inn. For mennesker som lever i kulturer hvor nasjonalisme er en framtreddende ideologi er hensynet til nasjoner og nasjonaliteter viktig – ikke hensynet til enkeltindividene. Skolen skulle ideelt sett være rettet mot enkeltindividenes behov, men i Norge har skolens rolle som bygger av det

nasjonale fellesskapet langt på vei trengt unna hensynet til enkeltindividets rett.

Norsk, samisk og finsk nasjonalisme har møtt hverandre i oppfatningen av at kvenene er å betrakte som ei innvandringsgruppe. De har imidlertid ulike utgangspunkt for sitt syn på kvenene. Den norske nasjonalismen oppfatter den kvenske kulturen som et fremmedelement i Norge som man har ønsket å få bort. For de som tar utgangspunkt i samisk nasjonalisme, blir kvenene og kvensk kultur en konkurrent når det gjelder oppmerksomhet og ressurstildelinger fra den norske staten.

For finsk nasjonalisme er kvenene først og fremst å betrakte som utvandrede finlendere og som representanter for Finland i utlandet. De ønskes som støttespillere for finske borgere i deres arbeid for å opprettholde kontakten med hjemlandet og i deres arbeid med å bygge ut rettigheter for innvandrere. For kvenene og deres organisasjoner ligger problemet i at de ved å akseptere status som innvandrere mister rettigheter som er opparbeidet gjennom århundrer. En del av dem har valgt å arbeide for at statusen som minoritet skal forsøkes opprettholdt så lenge som mulig. Ikke minst vitner valget av begrepet *kven* som politisk term om det.

Giftemål med finner er, som tidligere påpekt, et av de forholdene som virker i retning av fortsatt bruk av finsk i kvenske familier. For barna i slike blandingsekteskap er spørsmålet om valg av etnisitet et valg mellom finsk og kvensk etnisitet. Dersom alle velger finsk etnisitet, vil kvensk etnisitet forsvinne i løpet av noen generasjoner. Kvener med bakgrunn bare i Norge er trolig for få til at de kan motstå et finsk etnopolitisk press over et lengre tidsrom.

Samtidig er det slik at barn i blandingsekteskap med finner kan velge kvensk etnisitet. Likeledes kan finner som bosetter seg i kvenområdene velge kvensk etnisitet. De valg av etnisitet barn i framtida gjør, vil være avgjørende for om kvensk kultur vil fortsette som en levende minoritetskultur i Norge, eller om vi om en generasjon eller to står tilbake med bare finske innvandrere. I tilsiget av folk fra Finland ligger trolig den største muligheten for tallmessig vekst for den kvenske befolkningen i framtida. Samtidig utgjør det forholdet at innflyttede finner i dag ofte ønsker å distansere seg fra den kvenske kulturen, en mulighet til at alle velger finsk etnisitet og at det kvenske går over i historien som et spørsmål som har funnet sin endelige løsning.

Muligheten til å bygge ut et skolesystem for kvener i framtida ligger imidlertid ikke bare på enkeltindividenes valg av etnisitet. Den skolepolitikken som den norske stat legger opp for kvenene er helt avgjørende. Til nå har det vært meget vanskelig å få etablert undervisning for kvener. Nye signaler fra Stortinget tyder på at det kan bli lettere i framtida. Spørsmålet blir om de nye positive tiltakene, om de kommer i gang nærmere år 2000, kommer for sent.

SUOMENKIELINEN TIIVISTELMÄ

Johdanto

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää kveenien asema Norjan koulupolitiikassa. Tutkimus keskittyy maailmansodan jälkeiseen aikaan, mutta aluksi luon yleiskatsauksen kansanopetuksen alkuvaiheista 1700-luvulta 1900-luvun ensimmäiselle puoliskolle.

Tutkimusmateriaalina ovat kaikki Norjan Suurkäräjien kveenejä koskevat pöytäkirjat, mietinnöt ja päätösehdotukset sodan jälkeiseltä ajalta. Samaten olen käynyt läpi Tromssan ja Finmarkun läänien kouluvirastojen arkistot, Hålogalandin hiippakunnan arkiston ja lehtileikkeet, jotka käsittelevät suomalaisten ja kveenien asioita Pohjois-Norjassa.

Hakusanalla *kven* tai *finn* ei löydy juuri mitään Norjan arkistoista. Materiaali on löytynyt etsimällä hakusanoilla *språkspörsmål* (kielikysymykset), *samespörsmål* (saamelaiskysymykset), *språkblandingsspörsmål* (sekakielisyyskysymykset) ja *spesielle tiltak som angår Nord-Norge* (erityiset toimenpiteet, jotka koskevat Pohjois-Norjaa). Lähteenä olen myös käyttänyt itse tekemiäni haastatteluja ja havaintoja omassa työssäni opettajana ja kouluviranomaisena vuodesta 1971 lähtien. Toimintani Ruijan Kveeniliiton puheenjohtajana ja johtokunnan jäsenenä sen perustamisvuodesta 1987 lähtien on myös tuonut käyttööni paljon tietoja ja aineistoa, josta on ollut hyötyä tutkimukselleni. Tutkijanperspektiiviini ja taustatietojeni määrään on luonnollisesti vaikuttanut myös se, että olen itse kveeni, olen elänyt kveenimiljöössä ja olen tallentanut kveeniperinnettä ja kirjoittanut artikkeleita ym. kveenikulttuurista.

Kveenit ja Norjan kielipolitiikka

Kveenit mainitaan ensimmäisen kerran 800-luvun puolivälissä pohjoisnorjalaisen Ottarin kertomuksissa Englannin kuningas Alfredille. Tämän kertomuksen ja islantilaisten saagojen mukaan oli olemassa myös *Kvenland*. Historioitsija Kyösti Julku on kirjassaan *Kvenland – Kainuunmaa* sijoittanut saagojen Kvenlandin Pohjanlahden perukkaan.

Pohjoiset alueet olivat yhteisalueita aina vuoteen 1521, jolloin pohjoismainen unioni (Kalmarin unioni 1389–1521) jakautui kahtia: Tanska-Norjaan ja Ruotsi-Suomeen. Tästä aiheutui kilpailua pohjoisista alueista. Jakautumisen yhteydessä Tanska-Norjan voudit laativat ensimmäiset verotuslistat Ruijan¹ alueen asukkaista. Näistä listoista selviää, että Ruijassa asui

¹ Nimitystä *Ruija* on vanhastaan käytetty Pohjois-Norjasta, joissakin tapauksissa myös koko Norjasta ja lisäksi Murmankin rannikosta.

tällöin myös kveenejä, esimerkkinä "Niels Qven på Åröya ved Skjervøy". Kveeni-nimitys vakiintui vuosisatojen kuluessa tarkoittamaan Norjassa asuvia suomenkielisiä.

Norjan kveeni- ja suomalaisasutuksen alkuvaiheita ei tunneta. Voidaan kuitenkin olettaa historiallisiin lähteisiin viitaten, että nykyinen kveenivähemmistö muodostuu vanhasta kveeniasutuksesta, johon on sulautunut 1700- ja 1800-luvulla maahan muuttaneita siirtolaisia Ruotsista ja Suomesta.

Suomi oli pääkielenä monissa kyläyhteisöissä ja taajamissa Ruijassa. Väestönlaskennassa vuonna 1875 Tromssan läänissä oli kveenejä 7,7 % (4135 henkilöä) ja Finnmarkussa 24,2 % (5828 henkilöä). Vesisaaren kaupungissa yli 50 % asukkaista oli kveenejä.

1800-luvun jälkipuoliskolla Norjan viranomaiset kiinnostuivat pohjoisessa asuvista kveeneistä. Taustalla olivat turvallisuuspoliittiset syyt: suomea puhuvat kveenit nähtiin turvallisuusriskinä. Monien valtion organisoimien toimenpiteiden päämääränä oli saada kveenit vaihtamaan kieli norjaksi. Tällaisia toimenpiteitä olivat mm. viralliset asetukset, joilla määrättiin, että kouluissa ja kirkoissa sai käyttää ainoastaan norjan kieltä, ja kveeneiltä estettiin pääsy moniin työpaikkoihin ja valtion virkoihin. Maata kveenialueella sai omistaa vain päivittäin norjaa käyttävä kansalainen. Kveenien toimintaa valvottiin ja vakoiltiin. Tätä politiikkaa, jota usein kutsutaan norjalaistamispolitiikaksi, voidaan pitää valtion organisoimana suomenkielisen väestön ahdisteluna.

Ankaraa norjalaistamispolitiikkaa harjoitettiin yli 100 vuotta. Näin järjestelmällisesti harjoitettua ja kauan kestänyttä vähemmistön sulauttamiseen tähtäävää poliittista toimintaa ei tunneta muualla Euroopassa. Sitä perusteltiin turvallisuuspoliittisilla syillä, mutta sosiaalidarwinismi ja rasismi vaikuttivat myös tähän politiikkaan. *Arbeiderbladet*, Norjan työväen puolueen päääänenkannattaja, kirjoitti vuonna 1931, että "*suomalais-ugrilainen rotu on luonteeltaan sadistista*".

Saamelaisväestö joutui kärsimään osittain niistä toimenpiteistä, jotka oli kohdistettu kveeneihin. Professori Einar Niemi sanoi kveeniseминаarissa Tromssan yliopistossa syksyllä 1994, että saamelaisiin ei olisi todennäköisesti kohdistunut niin ankaraa ja pitkäaikaista norjalaistamispolitiikkaa, ellei kveenejä ja kveenikysymykseen kytkettyä turvallisuusriskiä olisi ollut.

Norjalaistamispolitiikan päätavoitteena oli saada suomenkielinen vähemmistö vaihtamaan kieli norjan kieleksi. Poliitiikan seurauksena kielenvaihtoprosessi on tällä hetkellä edennyt pitkälle kveeniväestön parissa. Kielenvaihtoon tähtäävä politiikka tuntui luonnollisesti myös psyykkisenä painostuksena, jonka seurauksena lähes koko kveeniväestö kielsi oman identiteettinsä ja sukutaustansa. Esimerkkinä tästä voidaan mainita, että väestönlaskennassa Finnmarkun läänissä vuonna 1950 laskettiin olevan 1655 kveeniä. Nyt 30 vuotta myöhemmin, kun painostus on lieventynyt, terveystutkimuksessa samassa läänissä yli kymmenkertainen määrä (18217

henkilöä) 20–62 -vuotiaista ilmoitti, että isovanhemmista vähintään 2 oli suomensukuisia.

Nationalistiset virtaukset

Kveenien tilanteeseen ovat vaikuttaneet myös norjalaisten, saamelaisten ja suomalaisten keskuudessa nousseet nationalistiset virtaukset.

Tärkeimpänä tekijänä kveenikulttuurin taantumiseen voidaan nähdä norjalaisen nationalismiin painostus. Tässä tutkimuksessa tulee esiin, että äärinationalistisina kausina kveenien lukumäärä on rajusti laskenut. Tällaisia kausia on ollut kaksi. Ensimmäinen oli 1870–1905, jolloin Norja oli irtoamassa Ruotsista. Tällöin kveeneiksi rekisteröityjen määrä laski 16 vuodessa puoleen. Esimerkiksi Yykeässä (Lyngen) vuonna 1875 oli kveeniä 1706. Kuusitoista vuotta myöhemmin, vuonna 1891, kveenejä oli 807. Kyseessä oli laajamittainen identiteetin vaihto. Äärinationalismi näkyi myös Norjan kielipoliittisessa ohjelmassa. Esimerkiksi vuoden 1872 kirkonmenoja koskevissa ohjeissa määrättiin, että kveenin kieltä sai käyttää ainoastaan, jos kveeni ei osaa norjaa eikä saamea.

Toinen kausi ajoittuu toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin. Tällöin norjalaisten suhtautumisessa kveeneihin ja suomalaisiin näkyi se vihamielisyys, jota norjalaiset tunsivat Saksaa ja sen liittolaisia kohtaan. Norjan virallisen kannanoton mukaan Suomi oli ollut Saksan liittolainen, ja Saksa oli Norjan päävihollinen. Noin 1000 norjalaista osallistui vapaaehtoisena Suomen ja Venäjän väliseen sotaan suomalaisten rinnalla, osa heistä oli kveenejä. Värväyskampanjassa keskeisenä argumenttina oli avun antaminen suomalaisille, ja suomalaisten silmissä norjalaiset ovat vapaustaistelun sankareita. Norjassa heitä pidetään maanpettureina. Sodan jälkeen he joutuivat sota-oikeuteen ja saivat vankeusrangaistuksen.

Kveenien lukumäärässä tämä näkyy rajuna laskuna. Kun Tromssan läänissä vuonna 1930 oli laskettiin olevan 2356 kveeniä, 20 vuotta myöhemmin heitä oli vain 59.

Eräs erityispiirre Norjan kveenipolitiikassa on norjalaisten holhoava asenne. Norjalaistamistoimenpiteiden motiivina virallisessa kielenkäytössä on valtion huolenpito kansalaisistaan. Suurkäräjämietinnössä vuodelta 1936 selvitetään, että tarkoituksena ei ole hävittää suomen kieltä, vaan antaa kveeneille mahdollisuus oppia norjaa. Päästäkseen tähän tavoitteeseen on norjan opiskeluun pakko käyttää kaikki tunnit.

Vielä vuonna 1992 nynorskia kannattavan *Noregs Mållag* -organisaation edustaja piti väärytenä sitä, että lapsilta “ryöstetään” oikeus oppia molemmat norjan kirjakielen, mikäli heille järjestetään oman äidinkielen opetusta Kveeniliiton ehdottamalla tavalla, eli toisen Norjan kirjakielen sijasta annetaan suomen kielen opetusta.

Saamelaiset nationalistit kokevat kveenit kilpailijoina. Heidän julkisissa mielipiteissään käy ilmi, että he pelkäävät, että kveenien opetukseen ja kulttuuriin sijoitettavat varat otetaan saamen opetukseen ja kulttuurityöhön kuuluvasta budjetista. Tanskalaisen tutkijan, Bengt Söndergaardin mukaan saamelaisten ja kveenien väliltä puuttuu se solidaarisuus, joka on normaalia muualla maailmassa vähemmistöryhmien välillä. Tämä tutkimus osoittaa, että saamelaisten solidaarisuus on Norjan valtion puolella kveenejä vastaan.

Vuonna 1995 saamelaispoliitikot tulkitsivat saamelaislakia niin, että kveenien olisi valittava saame toiseksi kieleksi suomen kielen sijasta.

Suomen itsenäistyttyä maasta on muodostunut suomen kielen ja kulttuurin keskus, josta käsin suomenkieliset vähemmistöt Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä ovat periferisiä ja marginaalisia. Norjalaisten tutkimusten mukaan suomalaisessa kulttuurissa vallitseva yhdenmukaisuuspaine on syynä siihen, että suomalaiset pitävät murteita ja vähemmistökieliä normaalista poikkeavina. Kveenimurteita pidetään vanhanaikaisina ja vähän koomisina. Tässä tutkimuksessa osoitetaan, että suomalaisten asenteilla on ollut vaikutusta suomen kielen käyttöön kveenien keskuudessa. Osa kveeneistä on tämän vuoksi hävennyt omaa kieltään eikä ole halunnut puhua sitä suomalaisten kanssa.

Suomalainen nationalismi on vaikuttanut kveenien asemaan myös sillä tavalla, että suomalaiset ovat tukeneet norjalaisten viranomaisten käsitystä kveeneistä siirtolaisina määritellesään kveenit ulkosuomalaisiksi. Tunnetuimpia ja laajimmalle vaikuttaneita lienevät Samuli Paulaharjun teokset.

Suomen kieli Norjan koululaitoksessa

Lähetysaarnajat ja papit aloittivat kansanopetuksen Pohjois-Norjassa. Vanhin tieto kveenien lukutaidosta on lähetysaarnaja Tomas von Westenin raportissa vuodelta 1716. Raportin mukaan joillakin kveeneillä Alattiossa (Alta) oli kirjoja, ja he osasivat lukea omalla kielellään. Tämä voidaan tulkita niin, että kveenit olivat oppineet lukemaan ennen kuin ensimmäiset norjalaiset lähetysaarnajat aloittivat lähetysmatkansa Ruijaan. Lähetysaarnajien tavoitteena oli opettaa lapsille kristinuskoa ja valmistaa heitä konfirmaatioon. Kielenä käytettiin joko norjaa, saamea tai suomea riippuen siitä, mitä kieltä lapsi käytti kotona. Vaikka joukossa oli pappeja, jotka halusivat, että saamelaiset ja kveenit oppivat tanskaa tai norjaa, tärkeimpänä tavoitteena pidettiin katekismuksen oppimista.

Ensimmäinen tieto kveeneille annettavasta koulutuksesta on Tomas von Westenin seuraajan, Morten Lundin, ehdotus 1720-luvulla, että "to qvænedreng" eli kaksi kveenipoikaa lähetetään Trondheimin opettajia valmistavaan seminaariin. Pohjois-Norjaan perustettiin oma seminaari vuonna 1826. Täältä valmistui myös kveeniopettajia. Vuodesta 1870 oli Tromssan opettajaseminaarissa neljä vapaaoppilaspaikkaa vuosittain niille, jotka

halusivat opiskella suomen kieltä. Valtio maksoi opiskelijoiden kaikki kustannukset. Hakijoiden määrä oli suuri joka vuosi.

Vuonna 1876 oli Ruijassa 21 vakinaista opettajaa, jotka käyttivät kveeniä opetuksessaan, ja alueella oli 539 lasta, jotka saivat jossain määrin opetusta omalla äidinkielellään.

1800-luvun jälkipuoliskolla norjalaistamispolitiikan pääideologit halusivat käyttää koulua norjan kielen ja kulttuurin edistämiseen. Kirkko suhtautui tähän skeptisesti. Vastarinta, joka osassa papistoa nousi, päättyi kompromissiin nationalistien kanssa: suomi, josta käytettiin nimitystä kveeni, sai virallisen statuksen apukielenä norjan kouluissa. Käytännössä se tarkoitti sitä, että kristinusko opetettiin suomen kielellä, muu opetus oli norjankielistä. Uskonnon oppikirjat olivat kaksipalstaisia – suomi ja norja vierekkäin. Oppilaat oppivat siis lukemaan sekä suomeksi että norjaksi. Oikeus apukielen käyttöön oli turvattu vuoden 1889 koululaissa. Tavoitteena oli kuitenkin norjalaistaminen: asetuksessa annettiin opettajille ohjeet käyttää kveenin kieltä vain äärimmäisissä tapauksissa.

Kuten edellä mainittiin, osa papistosta vastusti norjalaistamispolitiikkaa. Tätä ei kuitenkaan voi tulkita niin, että kirkko ei olisi osallistunut norjalaistamiseen. Kirkko toivoi vain hitaampaa etenemistä: kristinuskon oppiminen asetettiin valtion poliittisten tavoitteiden edelle.

Kveeninkielisten opettajien rekrytointi lopetettiin vähitellen, ja tilalle vapaaoppilaspaikoille alettiin ottaa etelänorjalaisia, joille opetettiin vähän suomea. Syynä tähän oli viranomaisten pelko siitä, että kveenialueilla suomea käytettäisiin enemmän kuin oli toivottavaa, mikäli opettajat olisivat kveenejä. Vuonna 1906 suomen opetus Tromssan opettajaseminaarissa lakkautettiin kokonaan. Argumenttina oli että norjalaistaminen oli loppuun suoritettu, "et fullbyrdet faktum".

Vaikka monilla paikkakunnilla oli teoreettinen mahdollisuus käyttää suomea apukielenä kouluissa, kveenin kieltä ei paikallisten kouluviranomaisten vastustuksen vuoksi opetettu kovinkaan monissa kouluissa. Virallisen tilaston mukaan 268 lasta käytti kveenin kieltä apukielenä vuonna 1936, jolloin suurkäräjien päätöksellä lopetettiin suomen opettaminen apukielenä. Suurkäräjillä lopettamispäätöstä perusteltiin sillä, että kveenit ovat Suomesta muuttaneita siirtolaisia. Taustalla oli luultavasti pelko siitä, että kveenit olivat turvallisuusriski. Tätä ei kuitenkaan ilmaistu avoimesti keskusteluissa.

Muutos koululaissa sai suuren merkityksen sodan jälkeisinä vuosina. Asenne suomea ja saamea kohtaan muuttui 1950- ja 1960-luvuilla. Uudessa vuoden 1959 koululaissa mahdollisuus saamen kielen käyttöön laajennettiin niin, että saamea voitiin käyttää myös opetuskielenä, ei pelkästään apukielenä.

Norjan viranomaiset tekivät 1950-luvulla selvityksen valtion uuden saamelaispolitiikan periaatteista. Kokeilumielessä käynnistettiin saamenkieliset radiolähetykset, jumalanpalvelukset saamen kielellä, tehtiin uusia oppikirjoja ja oikeus opiskella saamea kouluissa laajeni. Periaatteet hyväksyttiin lopullisesti

vuoden 1962 suurkäräjillä. Samassa yhteydessä selvitettiin myös kveenitilanne. Selvityksessä väitettiin, että kveenit ovat siirtolaisia, jotka vapaaehtoisesti ovat muuttaneet Suomesta, joten uudet periaatteet eivät koske kveenejä. Kveenit sitävastoin eivät saaneet käyttää suomea kouluissa ollenkaan, vaikka vanhemmat olisivat sitä halunneet. Kveenit joutuivat nyt taistelemaan oikeudesta saada opetusta. Tämä taistelu on edelleen käynnissä, koska lakimuutosta ei ole vielä tehty, vaikka joillakin paikkakunnilla on viime vuosina annettu lupa kokeiluprojekteihin suomen kielen opetuksessa.

Norjan koululakiin on selkeästi kirjattu, mitä aineita koulussa saa opettaa. Kun Norja siirtyi 9-vuotiseen peruskouluun vuonna 1969, tuli mahdollisuus valinnaisaineisiin. Lain lisäksi tehdään opetussuunnitelma, johon merkitään kaikki, mitä koulussa tehdään. Suurkäräjät hyväksyvät opetussuunnitelman. Opetussuunnitelmassa vuodelta 1971 englannista tuli pakollinen aine. Lisäksi valinnaiskieliä olivat saksa, ranska, espanja ja venäjä. Tässä opetussuunnitelmassa mainitaan ensimmäistä kertaa sodan jälkeen, että Pohjois-Norjassa on lapsia, jotka puhuvat suomea. Heille suositeltiin vahvistettua norjan kielen opetusta.

Kveenien vaatimus saada suomi valinnaisaineeksi johti vuonna 1974 siihen, että Lakselvin koulu sai ensimmäisenä oikeuden kokeilla suomen kielen opetusta valinnaisaineena. Seuraavassa opetussuunnitelmassa vuonna 1985 suomen kieli tuli virallisesti valinnaisaineeksi venäjän kielen tilalle. Tämä merkitsi käytännössä sitä, että kunta voi halutessaan antaa mahdollisuuden opiskella suomea toisena vieraana kielenä peruskoulussa kahtena viimeisenä vuonna 2–3 tuntia.

Kokemukset osoittivat, että tätä mahdollisuutta oppilaat eivät halunneet käyttää, koska lukiot asettivat etusijalle ne, jotka olivat lukeneet saksaa.

Norjassa on kaksi virallista kirjakieltä, *bokmål* ja *nynorsk*. Norjalaisilla oppilailla on velvollisuus oppia molemmat, mutta saamelaisilla ja kveeneillä oli ennen sotaa mahdollisuus käyttää omaa kieltään apukielenä ja saada tällöin vapautus toisen kirjakielen opiskelusta. Saamenopetuksessa tämä periaate jatkui sodan jälkeen.

Kveenit ehdottivat, että suomen kielen opetus järjestetään samalla tavalla kuin saamen kielen opetus. Pyssyjoen koulu (Børselv skole) haki vuonna 1977 oikeutta opettaa suomea toisena kielenä. Kolmen vuoden taistelun jälkeen viranomaiset antoivat koululle luvan kokeiluun. Yykeänperässä (Skibotn) sama asia nostettiin esille vuonna 1985, mutta viranomaiset olivat vastahakoisia. Vasta kun kysymys tästä oli esitetty suurkäräjillä vuonna 1988 ja opetusministerille vuonna 1989, annettiin kuudelle uudelle koululle lupa suomi toisena kielenä -opetuskokeiluun vuosina 1990–1995. Tämän kokeilun aikana monet kunnat aloittivat vanhempien toivomuksesta suomi toisena kielenä -opetuksen kokeilun piiriin kuulumattomissakin kouluissa ilman virallista lupaa.

Vuonna 1994 opetettiin suomea toisena kielenä 25 koulussa. Oppilaiden lukumäärä nousi viisinkertaiseksi vuodesta 1991 (51) vuoteen 1994 (251). Suomesta muuttaneilla on oikeus saada äidinkielen opetusta lapsilleen. Kveenilapsilla tätä oikeutta ei ole; heillä on mahdollisuus ainoastaan opiskella suomea valinnaisaineena. Virallinen jako koulupolitiikassa kveeneihin ja siirtolaisiin on syventänyt kveenien ja suomalaisten välisiä vastakohtia.

Opetussuunnitelma ja peruskoululaki tarkistetaan säännöllisin väliajoin. Tällä hetkellä on suunnitteilla uusi koululaki ja opetussuunnitelma. Hallituksen ehdotuksen mukaan uudessa koululaissa suomen kieli pysyisi valinnaisaineena huolimatta kokeiluprojektin hyvistä tuloksista, kuntien lausunnoista ja vanhempien ja kveenien vaatimuksista sekä suurkäräjien tuesta. Tämä on aiheuttanut riitaa suurkäräjien ja hallituksen välillä. Riita jatkuu edelleen. Asia päätetään keväällä 1997.

Kveenimiljööön politisoituminen

Ennen sotaa kveenit eivät olleet millään tavalla organisoituneet. Historioitsijat Einar Niemi ja Knut Einar Eriksen ovat kirjassaan *Den finske fare* maininneet, että viranomaisen painostus ja valvonta kveenejä kohtaan oli ilmeisesti liian ankaraa. Ensimmäinen suomenkielinen lehti *Ruijan Suomenkielinen lehti* perustettiin 1870-luvulla. Viranomaiset vastustivat lehteä avoimesti, ja lehti lakkasi ilmestymästä 26. numeron jälkeen.

Seuraava tunnettu yritys oli Kirkkoniemessä julkaistu *Petsamon uutiset* vuonna 1929. Kahden numeron jälkeen päätoimittaja, joka oli Suomen kansalainen, karkotettiin Suomeen ja lehden toimittaminen lakkasi.

Sotien välisenä aikana Beronka-niminen pappi yritti harjoittaa kulttuuritoimintaa kveenien parissa, mutta hän sai siirron Etelä-Norjaan.

1960-luvulta lähtien alkaa esiintyä kveenien poliittista toimintaa. Keskeisenä tavoitteena on ollut saada suomen kieli oppiaineeksi kouluun.

Ensimmäinen Suomi-seura perustettiin Vesisaareen (Vadsö) vuonna 1969. Sen tavoitteena oli vahvistaa Norjan ja Suomen välisiä suhteita. Tämän jälkeen useille paikkakunnille Ruijassa perustettiin Suomi-Norja -yhdistyksiä.

Vuonna 1980 Suomi-seurat yhdistyivät Pohjois-Norjan Suomi-seurojen liitoksi. Liitolla oli vaikea ratkaisu edessään: pitäisikö hyväksyä norjalaisten virallinen näkemys kveeneistä Suomesta muuttaneina siirtolaisina vai taistellako siitä, että kveenit ovat vanha minoriteetti, jolle kuuluvat vähemmistöoikeudet. Näkemuserojen vuoksi miljöö jakautui kahteen leiriin. Kun Pohjois-Norjan Suomi-seurojen liitto valitsi siirtolaispoliittisen linjan, perustettiin keväällä 1985 Pyssyjoella kveeniyhdistys *Ruijan Kväänit Pyssyjokilaiset*, joka vaati oikeutta suomen kielen opetukseen viitaten vähemmistöasemaansa. Syksyllä perustettiin vastaava organisaatio Yykeänperään (Skibotn) nimellä *Skibotn norskfinske forening / Yykeänperän suomalaisseura*. Nimityksellä "norskfinske" eli

"norjansuomalainen" haluttiin erottautua Suomesta ja suomalaisista siirtolaisista.

Vuonna 1987 nämä edellä mainitut järjestöt yhdistyivät *Ruijan kveeniliitoksi*.

Ruijan kveeniliittoon ja Pohjois-Norjan Suomi-seurojen liittoon kuuluu molempiin sekä Suomen että Norjan kansalaisia, poliittisista linjaeroista huolimatta.

Taistelu vähemmistöstatuksesta

Etnisillä ryhmillä on erilainen status riippuen siitä, käsitetäänkö ryhmä siirtolaisiksi, minoriteetiksi vai alkuperäiskansaksi. Norjassa saamelaisilla on alkuperäiskansan status.

Siirtolainen on sellainen, joka on muuttanut valtioon sen perustamisen jälkeen. Pääsääntönä on, että siirtolaisella on oikeus muuttaa takaisin omaan kotimaahansa. Minoriteettien oikeudet eivät koske siirtolaisia.

Ruijan kveeniliitto muotoili selkeän vähemmistöpoliittisen ohjelman tavoitteenaan saada yleisesti tunnustetuksi kveenien asema vähemmistönä, ei siirtolaisina. Kveeniliitto vetosi YK:n konventioon siviili- ja poliittisista oikeuksista vuodelta 1966, jossa 27. artiklassa sanotaan, että vähemmistöllä on oikeus harjoittaa omaa kulttuuriaan ja käyttää omaa kieltään.

Kveeneille on ollut tärkeää saada minoriteettistatus, jolloin kansainväliset sopimukset turvaavat vähemmistön oikeudet. Tavallisesti niihin sisältyy oikeus tasavertaiseen kohteluun, ei-diskriminointiin ja yleisten ihmisoikeuksien turvaaminen.

Siirtolais- ja vähemmistökysymys on tullut ajankohtaiseksi vasta viime aikoina. Ne, jotka puhuvat kveeneistä minoriteettina, korostavat vanhaa kveeniasutusta. Ne taas, jotka lähtevät siitä lähtökohdasta, että kveenit ovat siirtolaisia, korostavat kveenien muuttoa Norjaan. Molemmat näkökannat ovat mahdollisia, koska Norjassa on sekä vanhaa kveeniasutusta että tänne muuttaneita suomea puhuvia siirtolaisia Pohjois-Ruotsista ja Pohjois-Suomesta.

Kveeniminoriteetti kuuluu samalla tavalla rajavähemmistöön kuin saksalainen vähemmistö Tanskassa ja tanskalainen vähemmistö Saksassa. Tyypillistä rajaminoriteetille on se, että he elävät jatkuvassa kanssakäymisessä yli rajojen ja muuttavat maasta toiseen joko avioitumisen yhteydessä tai työllisyystilanteen muuttuessa.

Norjan viranomaiset kutsuvat avioitumista yli rajan *suomalaiseksi uussiirtolaisuudeksi Norjaan*. Viranomaiset antavat ymmärtää, että kyse on laajasta muuttoliikkeestä, kun todellisuudessa on kyse muutamasta yksittäistapauksesta (10–15/vuosi). Tässä lienee taustalla halu edelleenkin luokitella kveenit siirtolaisiin kuuluviksi, jolloin kveeneille ei tarvitsisi myöntää kansalliselle vähemmistölle kuuluvia erityisoikeuksia.

Tammikuussa 1994 Ruijassa asui 792 Suomen kansalaista. Näistä 80 % on avioitunut Norjaan. (Suomeen muuttaneista norjalaisista ei puhuta Norjassa.) Avioliitot suomalaisten kanssa ovat vakiinnuttaneet suomen kielen käytön perhepiirissä ja kyläyhteisöissä Ruijassa.

Johtopäätökset

Tutkimus keskittyy vuoden 1936 jälkeiseen aikaan Norjan koulupolitiikassa. Tästä vuodesta alkaen suomea ei ole edes mainittu koululaissa. Taustalla suurkäräjien päätökseen lopettaa suomen kielen opetus apukielenä vuonna 1936 oli se, että kveenit luokiteltiin Suomesta muuttaneiksi siirtolaisiksi.

Tässä tutkimuksessa osoitetaan, että suurkäräjien päätös sai hyvin negatiivisia seurauksia. Suomen kielen taidossa on 60 vuoden aikana tapahtunut suuria muutoksia. Vuonna 1936 Finnmarkussa sai 245 lasta suomi apukielenä -opetusta. 25 vuotta myöhemmin oli enää noin 120 lasta, jotka ilmoittivat osaavansa suomea. Suurin lasku suomentaitoisten lasten lukumäärässä tapahtui täten vuosien 1936 ja 1960 välillä. Syynä tähän on paitsi opetuksen lopettaminen, myös sodanjälkeinen vihamielinen asenne Suomea ja suomalaisia kohtaan, mikä luonnollisesti aiheutti psyykkisiä paineita suomenkielisen vähemmistön keskuudessa.

1960-luvun jälkeen alkoi suomentaitoisten määrä hitaasti lisääntyä. Syytä siihen ei ole tutkittu. Ilmiö on ehkä seurausta maailmanlaajuisesta vähemmistökulttuurien tietoisuuden heräämisestä. Toisena syynä voi olla, että avioliitot suomalaisten kanssa lisääntyivät. Vuonna 1973 ilmoitti 170 peruskoululaista puhuvansa suomea tai norjaa ja suomea.

Virallinen taistelu suomi toisena kielenä -oppiaineen saamiseksi kouluun alkoi vuonna 1977, jolloin Porsangin kunta vaati koululain muutosta. Suomen kielelle oli saatava samat oikeudet kuin saamen kielellä oli. Tätä tuki seuraavana vuonna Finnmarkun lääninhallitus. Lakimuutosehdotus ei mennyt suurkäräjillä läpi.

Vuodesta 1985 lähtien enemmistö suurkäräjillä on sen takana, että kveenit saisivat opetusta omassa kielessään. On jopa esitetty, että kveenien pitäisi saada opetusta omalla kielellään. Hallitus on vastustanut pohjoisten kuntien, Finnmarkun läänin ja suurkäräjien ehdotuksia. Perusteluja hallitus ei ole esittänyt.

Poliittisella taistelulla on kuitenkin ollut selvästi vaikutusta. Niillä alueilla, joilla vaatimukset saada suomi oppiaineeksi kouluun on herättänyt huomiota julkisuudessa, ovat viranomaiset antaneet mahdollisuuden kokeiluprojekteihin. Kokeiluprojekteissa vuonna 1994 luki 251 lasta suomea toisena kielenä, lisäksi 51 lasta opiskeli suomea äidinkielenä.

On huomattavaa, että vain uussiirtolaisten lapset voivat saada Norjan koulusääntöjen mukaan suomi äidinkielenä -opetusta. Toisen vanhemmista on oltava syntynyt ulkomailla, ja lapsen on käytettävä suomea kotikielenä.

Keskustelu siitä, ovatko kveenit vähemmistö- vai siirtolaisryhmä, alkoi 1800-luvun lopulla nationalismin seurauksena. 1930–1980 -luvulla suurkäräjät käsittelivät kveenejä siirtolaisryhmänä.

Kveenit ja heidän organisaationsa eivät voi hyväksyä siirtolaisstatusta, koska silloin he menettävät oikeudet, jotka he ovat saavuttaneet vuosisatojen kuluessa. Osa kveeneistä taistelee minoriteettistatuksen puolesta. Käyttämällä sanaa *kven* he viittaavat siihen.

Avioliitot Suomessa syntyneiden kanssa edistävät suomen kielen jatkuvaa käyttöä kveeniperheissä. Lapsille näissä seka-avioliitoissa tulee eteen valinta suomalais- ja kveeni- identiteettien välillä. Jos kaikki valitsevat suomalaisen identiteetin, kveenit häviävät muutamassa sukupolvessa. Kveeninkielisiä nuoria on niin vähän, että he tuskin pystyvät vastustamaan suomalaisuuden painetta kovin kauan. Identiteetin valinnalla tulee olemaan ratkaiseva merkitys sille, jatkuuko kveenikulttuuri elävänä, kehittyvänä vähemmistökulttuurina Norjassa vai onko muutaman sukupolven kuluttua jäljellä vain suomalaisia siirtolaisia.

Kveenien koulutuskysymyksessä ratkaisevaa ei kuitenkaan ole yksilön identiteetin valinta, vaan Norjan valtion koulutuspolitiikka. Tähän asti on ollut vaikea saada järjestettyä opetusta kveeneille. Suurkäräjien ehdotukset viittaavat siihen, että tulevaisuudessa kveenien kouluolot voivat parantua. Kysymys on enää siitä, tuleeko parannus liian myöhään.

KILDER

Aikio, Marjut 1988a: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä*. Helsinki.

Aikio, Marjut 1988b: Kveenit ja kielellinen kulttuuripluralismi. *Kotiseutu* 3.1988. Forssa.

Aikio, Marjut – Lindgren Anna-Riitta 1983: *Finsk som talemål i Finnmark og Nord-Troms*. Stensil. Finnmark distriktshøgskole. Alta.

Bjørklund, Ivar 1985: *Fjordfolket i Kvænangen*. Universitetsforlaget. Oslo.

Aschehoug og Gyldendals store leksikon, 1994. Bind 13. Oslo.

Dahl, Helge 1950: Norsk målpolitikk i Finnmark. Særprent or *Syn og segn*. Oslo.

Dahl, Helge 1976: *Tromsø Offentlig lærerskole i 150 ar*. Tromsø.

Dahl, Helge 1957: *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905*. Oslo.

Det andre landsmote. Trykt årsberetning til landsmøtet i Norske Kveners Forbund 1992. Lakselv.

Dokumenter angaaende flyttlapperne, samlede af J. Qvigstad og K. B. Wiklund. (Reinbeitekommissjonen av 1907). Bind II. Kristiania 1909.

Dorian, Nansy 1981: *Language death. The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia.

Enoksen, Ragnhild 1995: *Finsk odelegger for samisk*. Artikkel i avisa Nordlys av 1. november 1995. Tromsø.

Fagplan for finsk som andrespråk. Grunnskolerådet 1990. Oslo.

Finskundervisning i grunnskolen. Statens utdanningskontor i Troms 1994. Stensilert rapport. Tromsø.

Folketellingen 1965 for 1931 Lenvik. Registreringsentralen for historiske data. Tromsø.

Forarbeider til lovene 1936, bind II. Den parlamentariske skolekomisjonen. II. *Utkast til lov om folkeskolen på landet*. Oslo.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966. Stensil. Kvenforbundets arkiv.

Fugelli, Per 1980: *Forebyggende helsearbeid i lokalsamfunnet*. Tidsskrift for den norske legeförening, nr. 5/1980. Oslo.

Groth, Østen 1994: *Nordkalotten*. Konung Faravids Land. Stocholm.

Guttormsen, Helge 1993: *Tre folk – og et mote...* Menneske og miljø i Nord-Troms. Skjærvøy.

Haavio, Martti 1965: *Bjarmien vallan kukoistus ja tuho*. Helsinki.

Hammond, Hans 1787: *Den Nordiske Missions-Historie i Nordlandene, Finnmarken og Trundhiems Amt*. Kiøbenhavn

Haukedal, Geir 1980: *Den kvenske innvandring til Nord-Troms og Finnmark. 1700–1865*. Hovedoppgave i historie. Bergen høsten 1980.

Henninen, Terje 1972: *Den kvenske innvandring til Alta på 1700-tallet*. Hovedoppgave i historie 1972.

Holmes, Janet 1992: *An introduction to sociolinguistics*. New York.

Horn, Ludv. C. W. 1887: *Lærebog i Geografi for folkeskolen*. 3. opplag. Cappelen. Kristiania.

Hyltenstam, Kenneth – Stroud Christopher 1991: *Språkbyte och språkbevarande*. Om samiskan och andra minoritetsspråk. Lund.

Hætta, Odd Mathis 1993: *Samene – likheter og ulikheter med andre urbefolkninger*. Kronikk. Del 1. Nordlys for onsdag 8. september 1993.

Innst. S. nr. 105. 1995–1996. Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteén om fag- og timefordeling i den 10-årige grunnskolen. Til St. meld. nr. 15.

Innstilling om Norsk-Finske kulturforhold 1976. Norsk kulturråd 1976. Oslo.

Innst. O. nr. 84–1984–85. Forhandlinger i Stortinget 1984 – 85. Innstillinger og meldinger. Oslo.

Johansson, Henning 1994: *Från Cwenas til Meikäläiset*. Artikkel i *Kritisk Utbildningstidskrift KRUT* nr. 72.1994. Stockholm.

Julku, Kyösti 1986: *Kvenland – Kainuunmaa*. Oulu 1986.

Korkiasaari, Jouni 1989: *Suomalaiset maailmalla*. Turku.

Koskinen, Arja – Norman, Marjatta 1993: *Borte men også hjemme*. Om finske innvandrerkvinnens liv i Nord-Norge. FHD-Rapport 1993: 11. Finnmark Distriktshøgskole/Universitetet i Tromsø. Alta.

Kvenene – en glemt minoritet. Brosjyre. Utgitt av Norske Kveners Forbund i 1994. Alta.

Larsen, Emil 1976: *Lyngen Bygdebok*. Tromsø.

Landsdelsplan for Nord-Norge. Norges Offentlige Utredninger for 1972. Oslo.

Lindgren, Anna-Riitta 1993: *Miten muodot muuttuvat*. Doktoravhandling. Universitet i Tromsø. Tromsø.

Lindgren, Anna-Riitta – Aikio, Marjut 1993: *Finsk som talemål i Finnmark og Nord-Troms*. Stensil. Tromsø.

Minde, Henry 1993: *Språk, etnisitet og fornorskning i nord fram til 1940*. *Utredning om tapt skolegang*. Kommunal- og arbeidsdepartementet. Oslo.

Mønsterplan for grunnskolen 1971. Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo.

Mønsterplan for grunnskolen 1985. Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo.

Nielsen, Jens Petter 1990: *Altas historie*. Bind 1. Alta.

Niemi, Einar – Eriksen, Knut Einar 1981: *Den finske fare*. Oslo.

Niemi, Einar 1978: *Den finske kolonisasjon av Nordkalotten – forlop og årsaker*. Ottar nr. 103. Tromsø.

Niemi Einar 1994: *Kvenene og staten – et historisk riss*. Foredrag på seminaret "Kvenene en glemte minoritet?" Mandag 14.11.94 ved Universitetet i Tromsø/Tromsø museum. Trykt i rapport fra seminaret. Tromsø.

Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt 1985: *Major Peter Schnitlers Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*. Bind III. Oslo.

Norges offentlige utredninger 1984:18 *Om samenes rettsstilling*. Universitetsforlaget 1984. Oslo.

Norges offentlige utredninger 1995: 18: *Ny lovgivning om opplæring*. Oslo.

Ofstad, Mette K. 1979: *Kobberverket i Käffjord*. Emnehefte utgitt av skoledirektøren/Høgskolen i Finnmark. Vadsø.

Olsen, Venke Åsheim 1994: *Språket som kulturvern*. Den finskspråklige minoriteten i Nord-Norge. Trykt i Seminarierapport fra seminaret Tala eller tiga i Norden. Mariehamn.

Pedersen, Bente 1991: *Det hemmelige spraket*. Met Ruijassa. nr. 2/1991. Lakselv.

Pedersen, Nils-Martin 1995: *Samarbeidsavtalen brutt*. Artikkel i avisa Sagat for 29. april 1995. Lakselv.

Samordningsnemda for skoleverket 1948: *Tilråding om samiske skole- og opplysningsspørsmål*. Inn tatt i Norges offentlige utredninger Innstillinger og betenkninger 1948.

Saressalo, Lasse 1988: *Kveeni-identiteettiä etsimässä*. Kotiseutu nr. 3/1988. Forssa.

Saressalo, Lasse 1993: *Om kvenenes bakgrunn*. Menneske og miljø i Nord-Troms. Skjærvøy.

Skutnabb-Kangas, Tove 1981: *Tvaspråklighet*. Lund.

Stang, Håkon 1981: *Norges første flyktninger – et asiatisk perspektiv på Troms 1242*. Trykt i Historisk tidsskrift for 1981. Oslo.

Stockfledt, Nils Vibe 1848: *Kundskap om Qvenerne*. Kristiania.

St. meld. nr. 21. (1962–1963) Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning. Innstillinger og meldinger. Oslo.

St. meld. nr. 46. (1971–72). Forhandlinger i Stortinget 1971–72. Innstillinger og meldinger. Oslo.

St. meld. nr. 108. (1972–73). Forhandlinger i Stortinget 1972–73. Innstillinger og meldinger. Oslo.

St. prp. nr. 103. (1986–87) Finnmark som egen utdanningsregion og virkemidler for skoleverket i Nord-Norge m. v. Oslo.

Stortingstidende for 1987–1988. Forhandlinger i Stortinget 1987–88. Oslo.

Stortingstidene for 1936: Forhandlinger i Odelstinget nr. 94. Oslo

Söderholm, Eira 1988: *Alattion suomalaiset tilusnimet.* Kotiseutu nr. 3.1988. Forssa.

Søndergaard, Bent 1989: *Finskundervisning i Nord-Norge – Muligheter og begrensninger.* Tønder.

Tilråding om samiske skole- og opplysningsspørsmål. Norges offentlige utredninger 1948 bind 1. Oslo.

Theisen, Hans Petter 1982: *Fjellstueoppsitternes rolle i norsk grense og minoritetspolitikk i Nord-Troms i perioden 1860–1960.* Stensil. UITØ. Tromsø.

Tordarson, Sturla: *Soga om Håkon Håkonsson.* Umsett av Kr. Audne. Oslo 1928.

Tornedalens historie I. Från istid til 1600-tallet. Utgitt av Tornedalskommunernas historiebokskomite 1991. Malung.

Turja, Ilmari 1928: *Ruijan Ranta ja Ruijan merta.* Helsingfors.

Westlund, Knut – Søgård, Anne Johanne 1993: *Helse livsstil og levekår i Finnmark.* Universitet i Tromsø. Institutt for samfunnsmedisin. Tromsø.

Wiggen, Geir 1995: *Majoritetsspråk og minnoritetsspråk i et nordisk perspektiv.* Foredrag for Sverigefinska språknemden, Stockholm 27.10.1995. Stensil. Oslo.

Wold, Terje 1962: *Minoritets- og menneskerettighetssporsmålets folkerettslige stilling*. Foredrag ved Nordisk samekongress i Kiruna august 1962. St. meld. nr. 21 (1962–63). Oslo.

DOKUMENTER

- Dok 1: Rundskriv F-47/87. Undervisning av fremmedspråklige elever i grunnskolen. Arkivet til Statens utdanningskontor i Troms.
- Dok 2: Skriv fra Innenriksministeriet til Skoledirektøren i Finnmark av 23. mars 1943. Skoledirektøren i Finnmarks arkiv. Arkivboks 176. Mappe: 1943. Undersøkelse av lappiske barns skoleforhold.
- Dok 3: Skriv fra skoledirektøren i Finnmark den 7. mars 1962 til skolestyrene i Finnmark. Skoledirektøren i Finnmarks arkiv. Boks 335. Mappe: Tiltak i språkblandingsdistriktene.
- Dok 4: Skriv av 9. desember 1969 fra Folkeskolerådet til Kirke- og undervisningsdepartementet. Statsarkivet i Troms. Skoledirektøren i Finnmarks arkiv. Boks 323. Mappe: 1957-1972 Diverse.
- Dok 5: Skriv fra Kirke- og undervisningsdepartementet ved Torbjørg Jægersynnøve Sjong til Norske Kveners Forbund datert 25.5.89. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 6: Notat fra planutvalget i finsk ved høyskolen i Finnmark, datert 17.12.76. Notatet er vedlagt et skriv fra Høgskolen i Finnmark til Kirke- og undervisningsdepartementet den 21. desember 1976. Arkivet til Skoledirektøren i Finnmark. Boks 335. Mappe: Språkblandingsdistrikter.
- Dok 7: Skriv fra høgskolen i Finnmark v/Birger Aalvik til Kirke- og undervisningsdepartementet den 21. desember 1976. Arkivet til Skoledirektøren i Finnmark. Statsarkivet i Tromsø.
- Dok 8: Skriv av 22.5.85 fra Skoledirektøren i Finnmark til medlemmene av styringsgruppa. Arkivet til skoledirektøren i Finnmark. Boks 335. Mappe: Språkblandingsdistrikter.
- Dok 9: Skriv fra Stortingets kontor til Storfjord kommunestyre datert 25.november 1985. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 10: Skriv av 25.4.88 fra Kirke- og undervisningsdepartementet til Anita og Bjørnar Seppola. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 11: Skriv av 20.6.88 til Statsråd Mary Kvidal fra Norske kveners Forbund. Kvenforbundets arkiv.

- Dok 12. Skriv fra Kirke departementet til Skoledirektøren i Finnmark av 16. juni 1906. Statsarkivet i Troms. Arkivet til skoledirektøren i Finnmark. Boks 155. Mappe: 1904 –1906 Språk.
- Dok 13: Referat fra møte i utvalget for planlegging av tiltak i språkblendingsdistriktene. Forsøksrådet for skoleverket. Arkivet til skoledirektøren i Finnmark. Statsarkivet i Troms. Boks 335. Mappe: Språkblendingsdistrikter.
- Dok 14: Skriv fra Skoledirektøren i Finnmark til Fylkesmannen i Finnmark den 6. april 1973. Arkivet til Skoledirektøren i Finnmark. Boks 336. Mappe 743. Rapporter fra andre reiser.
- Dok 15: Notat av konsulent Odd Mathis Hætta, Utdanningsdirektøren i Finnmark i 1973. Spesielle oppgaver i språkblendingsdistriktene. Statsarkivet i Troms. Skoledirektøren i Finnmarks arkiv. Boks 323. Mappe: Konsulent Odd Mathis Hættas virksomhet.
- Dok 16: Utskrift fra møtebok for Norske Samers riksforbund i møte 2. mars 1974. Arkivet til skoledirektøren i Finnmark. Boks 335. Mappe Språkblendingsdistrikter.
- Dok 17: Skriv av 6.3.86 fra Skoledirektøren i Finnmark til Kultur- og vitenskapsdepartementet. Arkivet til Skoledirektøren i Finnmark. Statsarkivet I Tromsø. Boks 335. Mappe: Språkblendingsdistrikter.
- Dok 18. Skriv av 26.10.86 fra Kirke- og undervisningsdepartement til Skoledirektøren i Finnmark. Arkivet til skoledirektøren i Finnmark: Boks 335. Mappe: Finsk.
- Dok 19: Skriv av 6.1.88 fra Skoledirektør Madsen til Kirke- og undervisningsdepartementet. Arkivet til Skoledirektøren i Finnmark: Boks 335. Mappe: Finsk.
- Dok. 20: Foreløpig tildelingsbrev til Statens utdanningskontor 17.10.95. Fra Kirke-, forsknings- og utdanningsdepartementet. Arkivet til Statens utdanningskontor i Troms.
- Dok 21 Skriv fra Kirke,- utdannings- og forskningsdepartementet av 28.06.95 til Statens Utdanningskontor i Troms. Arkivet til Statens utdanningskontor i Troms.

- Dok 22: Skriv fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartement til Troms fylkeskommune ad 9.11.95. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 23: Notater fra visitas i Tana juli 1932. Statsarkivet i Troms. Arkivet til biskopen i Troms stift. Boks 236. Mappe: Forholdet til Finland.
- Dok 24: Plan for Samisk folkehøgskole. Utarbeidet av Per Fokstad. Arkivet til Biskopen i Hålogaland. Boks 236. Mappe. Forholdet til Finland.
- Dok 25: Utdrag av debatt i Stortinget 11. januar 1996. Om fag og timefordelingen i den 10-årige grunnskolen (Innst. S. nr. 105, jf. St. meld. nr. 15.) Utdrag av de avsnitt som gjelder finsk. Vedlegg 10.
- Dok 26: Innst. S. nr. 15. (1995–96) Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomitéen om prinsipper og retningslinjer for ti-årig grunnskole – ny læreplan. St. meld. nr. 29 for (1994–95).
- Dok 27, 377: Forhandlinger i Stortinget nr. 25, Tirsdag 31. oktober kl. 10.
- Dok 28: Utskrift av debatt i Stortinget den 13. januar 1988. Stortingstidende for 1987–88. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 29: Utskrift av forhandlingsprotokollen for Vadsø skolestyre. År 1928 den 25. august. Arkivet til skoledirektøren i Finnmark. Boks 213. Mappe: 1903–1937. Diverse.
- Dok 30: Brev fra Johan Beck Skibotn til Samuli Paulaharju datert 19.12.1929. Tromsø museums arkiv.
- Dok 33, 8: St. prp. nr. 4 (1995–1996). Verkemiddel for skoleverket i Nord-Noreg. Forhandlinger i Stortinget 1995.
- Dok 32: Brev av 22.4.1929 fra Johan Beck, Skibotn til Samuli Paulaharju, Oulu. Tromsø museums arkiv.
- Dok 33: Notat av konsulent Odd Mathis Hætta, Utdanningsdirektøren i Finnmark i 1993. Norsk skolepolitikk i samiske områder de siste 25 år. Statsarkivet i Troms. Skoledirektøren i Finnmark. Boks 323. Mappe: Konsulent Odd Mathis Hættas virksomhet.

- Dok 34: Skriv av 21.7.78 til Skoledirektøren i Finnmark fra Kirke- og undervisningsdepartementet ved Leif Nilsen/Rolf Nesje. Arkivet til Skoledirektøren i Finnmark. Statsarkivet i Troms. Boks 335. Mappe: Finsk.
- Dok 35, 17–18: Innstilling fra komitéen til å utrede samespørsmål. Kirke- og undervisningsdepartementet 1959.
- Dok 36: Særutskrift av møte i Storfjord kommunestyre for 30. oktober 1985, Sak 312/85. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 37: Skriv fra Statsråd Mary Kvidal til Norske Kveners Forbund av 20.9.88. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 38: Skriv av 15.01.96 fra Kirke-, forsknings- og undervisningsdepartementet til Statens utdanningskontorer. Statsbudsjettet 1996. Tildelingsbrev til Statens utdanningskontorer.
- Dok 39, 28: Aksjonsplan for Nord-Norge. Vedlegg til Stortingsproposisjon nr. 1 for 1980–1981. Forhandlinger i Stortinget 1980–1981. Proposisjoner Bind II.
- Dok 40: Utskrift av møteboka for Porsanger skolestyre den 3. mai 1977. Sak 65/77. Porsanger kommunes arkiv.
- Dok 41: Skriv av 12. august fra Kirke- og undervisningsdepartementet til Porsanger skolestyre. Porsanger kommunes arkiv.
- Dok 41: Utskrift av møteboka for Finnmark fylkesting for 5. desember 1978 i sak 63/78. pkt. 2. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 42: Stortingsmelding S–12–1986 (kap269) Meldingen om Statsbudsjettet for 1986. NKFs arkiv. Kvenforbundtes arkiv.
- Dok 43: Brev 30. oktober 1985 fra Kirke- og undervisningsminister Kjell Magne Bondevik til Ruijan Kväänit Pyssyjokilaiset. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 44: Referat fra Stortingets spørretime for 20. november 1985. Spørsmål fra representanten Karl Eirik Schjøtt Pedersen til Kirke og undervisningsministeren. Stortingstidende for 1985–86.
- Dok 45: Skriv av 3.2.1987 fra Statsråd Kirsti Kolle Grøndahl til Skibotn norskfinske forening. Foreningas arkiv.

- Dok 46: Innstilling S. nr. 105 gitt av Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen den 18. desember 1995.
- Dok 47: Skriv av 5. april 1932 fra biskop Berggrav i Hålogaland til Kirke- og undervisningsdepartementet. Arkivet til biskopen i Hålogaland. Mappe: Forholdet til Finland.
- Dok 48, 172: Utskrift av møteboka for Nordisk råd for 42 session i Oslo 1993. Spørsmål E 15. Stensil.
- Dok 49: Skriv av 28.6.96 til Statens utdanningskontor i Troms med gjenpart til Statens utdanningskontor i Finnmark fra Det kongelige kirke- og undervisnings- og forskningsdepartementet ved Randi Norbakk Madsen og Hanna Marit Jahr.
- Dok 50: Reportasje i Nordlys av 24.2.92 av Ragnhild Enoksen. Samisk, finsk og nynorsk for alle skolebarn.
- Dok 51: Foredrag av Olav Beddari på konferanse om skolen i språkblendingsområdene i Kautokeino i 1970, arrangert av skoledirektøren i Finnmark. Fordraget som heter: Erfaring med undervisning av elever med finskspråklig bakgrunn. Foredraget ble trykket i Tidsskriftet "Barn", Nytt fra forskning om barn i Norge. Universitet i Trondheim 1985.
- Dok 52: Finnmark dagblad for 27/3–1990. Intervju med Olavi Hoikka. Kvensk er finsk. Journalist Birger Tubez.
- Dok 53: Reportasje i Verdens gang av fredag 15. oktober 1993. Side 15. Frontkjempere får minnesmerke.
- Dok 54: Notat fra grunnskoleavdelingen i Kirke- og undervisningsdepartementet datert 6.11.91. Tudanning i skoleverket for kvensk minoritetsgruppe. Notatet er et møte mellom Norske Kveners Forbund v/Bjørnar Seppola og Departementet v/ Hanna Marit Jahr, Inger Johanne Wremer og Anecke Chapman. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 55: Utskrift av møteboka for Norske Samers Riksforbund fra møte i styremøte i Alta 19.–20. april 1989. Sak 28/89. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 56: Brev av 27.01.95 fra kommunalminister Gunnar Berge til Norske Kveners Forbund. Kvenforbundets arkiv.

- Dok 57: ILO-konvensjon nr. 169. Om urbefolkninger og stammefolk i selstendige stater. Stensil. Fra kommunaldepartementet 16.10.1994. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 58: Europeisk stadga om regionalspråk og minoritetsspråk. Svensk oversetting. Brukt på konferanse på Ålands høyskole. 15.–16. oktober 1994.
- Dok 59: Utskrift av debatt i Stortinget 13. januar 1995. Stortingstidende for 1994– 1995. Kvenforbundets arkiv.
- Dok 60: Brosyre utgitt av nordisk råd med tittel *Den nordiske språkkonvensjon*.
- Dok 61: Reportasje i Sagat for 26.8.95. *Finskelever slipper samisk*. Journalist Tom Hardy.
- Dok 62: Intervju med Steinar Pedersen i avisa Sagat nr. 83 for 1993. Lørdag 31. oktober 1993. Journalist Oddgeir Johansen.
- Dok 63: Intervju med generalsekretær Hans Eriksen i Samenes Landsforbund. Avisa Sagat nr. 85 for 1995. Lørdag 4. november 1995. Journalist Tom Hardy.

INFORMANTER

Arne Pedersen, Vestre Jakobselv, intervju i 1993.
 Rudolf Kalliainen, Vaggetem, intervju i 1993.
 Rasmus Rasmussen, Skibotn, intervju i 1990.
 Terje Aronsen, Børselv, intervju i 1990.
 Oddvar Ørnebakk, Skibotn, intervju i 1990
 Odd Larsen, Lyngseidet, intervju i 1995.
 Väinö Nilsen, Tana, intervju i 1995
 Dagny Olsen, Alta, intervju i 1996
 Kåre Rauø, Finnsnes, intervju i 1992

LITTERATUR

Aikio, M 1982: *Kveenit sosiolingvistisen tutkimusten kohtena*. Maija-Liisa Kalhama (toim.), Suomalaiset Jäämeren rannoilla – Finnene ved Nordishavets strender. Turku.

Aikio, Marjut – Lindgren, Anna-Riitta 1982: *Den finske minoriteten i Nord-Noreg*. Tove Bull og Kjellaug Jetne (red.), Nordnorsk språkarv og språkforhold i Nord-Noreg. Oslo.

Anttonen, Marjut 1984: *Suomalaisten siirtolaisten akkulturoituminen Pohjois-Norjassa*. Jyväskylän yliopiston Etnologian laitoksen Tutkimuksia no 18. Jyväskylä.

Bang, Th. 1873: *Landmålerliv i Finnmarken*. Kristiania.

Beddari, Olav 1973: *Erfaring med undervisning av elever med finskspråklig bakgrunn*. Foredrag i Kautokeino 1970. Trykt av Folkeskolerådet.

Beronka, Johan 1922: *Syntaktiske iakttagelser for de finske dialekterne i Vadso og Porsanger*. Kristiania.

Bjørklund, Ivar 1982: *Keitä kveenit olivat?* Maija-Liisa Kalhama (toim.) Suomalaiset Jäämeren rannoilla. Finnene ved Nordishavets strender. Turku.

Bratrein, Håvard 1986: *Portrett av en "kven"*. Menneske og miljø i Nord-Troms. Skjervøy.

Eriksen, Hans Kr. 1973: *Vandrere i grenseland*. Oslo.

Eriksen, Hans Kr. 1979: *Da finnene kom til Finnmark*. Bygd og by i Norge. Oslo.

Forsdahl, Anders 1976: *Bidrag til belysning av medisinske og sosiale forhold i Finnmark fylke, med særlig vekt på forholdene blant finskættede i Sor-Varanger kommune*. Institutt for samfunnsmedisin. ISM skriftserie. Tromsø.

Friis, J. A. 1961–1862: *Ethnografisk Kart over Finnmarken*. Christiania.

Friis, J. A. 1871: *En sommer i Finnmarken, Russisk Lapland og Nord-Karelen*. Skildringer av land og folk. Christiania.

Fugelsøy, Mauritz 1970: *Skjærvøy 1. Et prestegjeld og et herred i Nord-Troms. Skjærvøy.*

Gjessing, Guttorm 1973: *Norge i sameland.* Oslo.

Gottlund, Carl A. 1821–1822: *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1921.* Gruetunet museum 1986. Grue.

Grym, Emil 1959: *Fra Tornedalen til Nordnorge.* Luleå.

Hansen, Emil 1958: *Nordreisa bygdebok.* Tromsø.

Hauglid, Anders-Ole 1981: *Balsfjorden og Malamgens historie fram til 1930-åra. Fra veidesamfunn til jordbruksbygd.* Balsfjord.

Hafdahl, Olaf 1976: *Innvandring og innvandrere i Nord-Norge sett med finske øyne.* Håøygminne 1976:2.

Helland, Amund 1899: *Tromsø amt I-II.* Norges land og folk XIX. Kristiania.

Helland, A. 1906: *Finnmarkens amt, I.-II.* Norges land og folk XX. Kristiania.

Hertzberg, N 1878: *Reiseberetning angaaende sprog- og skoleforholdene blant kvænerne og lapperne i Tromsø stift.* Stortingsprop. nr.2. 1978.

Hilde, Joh & Otterbech, J. 1917: *Fornorskningen i Finnmarken.* Kristiania.

Hoem, Anton 1976: *Makt og kunnskap.* Oslo-Bergen-Tromsø.

Homen, Theodor (toim.) 1918: *Itä-Lappi ja Kuollan Lappi.* Suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamina. Helsinki.

Itkonen, T. I 1984: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945, I–II.* Porvoo/Helsinki.

Jaakola, Magdalena 1973: *Språkgrensens.* En studie i tvåspråklighetens sosiologi. Stocholm.

Johnsen, Oscar Albert 1923: *Finnmarkens politiske historie aktmessig fremstillet.* Kristiania.

Johnsen Oscar Albert 1943: *Nord-Norges politiske historie.* Oslo.

- Julku, Köysti 1986: *Kvenland – Kainuunmaa*. Oulu.
- Julku, Kyösti 1985: *Faravidin maa*. Pohjoissuomen historia. Oulu.
- Kalhama, Maija-Liisa (toim.) 1982: *Suomalaiset Jäämeren rannoilla*. Finnene ved nordishavets strender. Kvensemminaret i Rovaniemi 9.–10. 6. 1980. Turku.
- Krogness, Ole; Nielsen, Konrad; Nissen, Kristian 1928: *Festskrift til Rektor J. Qvigstad*. Tromsø museums skrifter. Oslo.
- Lidman, Hans 1973: *Kvænenes land*. En reise inn i solen. Oslo.
- Lindgren, Anna-Riitta 1982: *Språkforhold blant kvener*. Forskningsnytt. Årg. 30, nr. 6–7. Oslo.
- Lindgren, Anna-Riitta & Aikio, Marjut 1979: *Finsk i Nord-Norge*. Vikør, Lars & Wiggen, Geir (red.), Språklig samling på folkemålets grunn. Artiklar fra bladet Språklig Samling. Oslo.
- Luukko, Armas 1954: *Pohjois-Pohjanmaa ja Lapin historia*, II. Oulo.
- Lokka, Svend 1991: *Muurmannin suomalaiset*. Murmansk.
- Odner, Knut 1989: *Finner og Terfinner*. Etniske prosesser i det nordlige Fenno-Scandia. Oslo.
- Niemi, Einar 1979: *Finsk fare i Storffjord – et forkrigsminne*. Menneske og miljø i Nord-Troms. Årbok. Skjervøy. (Sammen med Knut E. Eriksen.)
- Niemi, E 1981: *Den finske fare*. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1870–1940. Oslo – Bergen – Tromsø. (Sammen med Knut E. Eriksen.)
- Onnela, Samuli 1981: *Suomalaiset Ruijan asuttajina*. Torniolakson vuosikirja.
- Onnela, Samuli 1982: *Suomalaisesta kveenitutkimuksesta*. Maija-Liisa Kalhama (toim.), *Suomalaiset Jäämeren rannoilla*. Turku.
- Paasilinna, Erno 1980: *Kaukana maailmasta: historia ja muijstoja Petsamosta*. Helsinki.
- Paulaharju, Samuli 1928: *Ruijan suomalaisia*. Helsinki.

- Paulaharju, Samuli 1934: *Ruijan äärimäisellä saarilla*. Porvoo & Helsinki.
- Qvigstad, Just 1921: *Den kvænske indvandring til Nord-Norge*. Tromsø museums årshäfte nr. 43. Tromsø.
- Qvigstad, Just 1924: *Finske fortællinger fra Kvænangen og Nord-Reisa*. Tromsø museums årshæfter 47 for 1924. Tromsø
- Rapola, Martti 1940: *Jyykeän nimen alkuperän arvoitus*. Virittäjä. Helsinki.
- Ratche, Arthur 1936: *Finsk fare for Finnmark*. Oslo.
- Ruong, Israel 1975: *Samerna*. Stocholm.
- Rygh, O 1924: *Norske Gaardnavne*, XVIII Finmarkens Amt, bearbejdet av Just Qvigstad og Magnus Olsen. Kristiania.
- Saessalo, Lassi 1982: *Keitö ovat kveenit*. Kalevalaseuran vuosikirja. Helsinki.
- Schøyen, Carl 1918: *Tre stammers mote*. Av Skouluk-Andaras beretninger. Kristiania.
- Slunga, Nils 1965: *Staten og den finskspråkiga befolkninga i Norrbotten*. Luleå.
- Svebak, Kåre (red.) 1978: *Brever og sanger under vandring*. Documentaria til Lyngen-lestadianismen. Oslo.
- Söderholm, Eira 1984: *Vesistöappellatiivit Alattion murteessa*. Sanajalka 25. Turku.
- Suomen historia 2. Keskiäika – uden aikaa alku*. Espoo 1985.
- Simonsen, P. 1957: *Ottar fra Hålogaland*. Artikkel i tidsskriftet Ottar nr. 14. Utgitt av Tromsø museum. Tromsø.
- Tornedalsens historia II. Från 1600- talet till 1809*. Jyväskylä 1993.
- Vahtola, Jouko 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Rovaniemi.

Vilkuna, Kustaa 1957: *Kainuu - Kvenland. Missä ja mikä?* Helsinki.

Vilkuna, Kustaa 1969: *Kainuu - Kvenland, et finsk-norsk-svenskt problem.* Uppsala.

Vilkuna, Kustaa 1977: *Keitä olivat kveenit?* Kaleva 17.6.1977.

Voionmaa, Väinö 1912: *Suomalaisia Keskiajan tutkimuksia.* Porvoossa.

Ytreberg, N. A. 1942: *Handelssteder i Finnmark.* Historie, handelsliv, reiser og fest. Trondheim.

VEDLEGG

Vedlegg 1.

Skriv av 16. september 1872 fra Kirkedepartementet om gudstjenestene i språkblandingsdistriktene. (Sitert etter Dahl 1957: 187 - 189.)

A. Almennelige bestemmelser:

- 1) Katekisasjon, konfirmantundervisning, konfirmasjon, skriftemål, brudeinnvielse, mødres innledning med lesning av gudsordet, messe og salmesang forrettes
  - a) for norske og for de samer og kvener som forstår norsk, på norsk;
  - b) for samer som ikke forstår norsk og for de kvener som forstår samisk på samisk;
  - c) for kvener som hverken forstår norsk eller samisk, på kvensk, etter omstendighetene med eller uten tolk.
- 2) For øvrig brukes ved den anordnede gudstjeneste, når ikke for enkelt sted annerledes er bestemt, bare norsk eller samisk.
- 3) Under samme gudstjeneste bør, så vidt mulig, bare ett språk brukes.
- 4) Ved konfirmantundervisning deles de unge som bare forstår ett språk, etter sitt språk i avdelinger som undervises hver for seg.
- 5) I de blandede menigheter der det i noe større tall finnes samer som ikke i tilstrekkelig grad forstår norsk eller kvener som hverken forstår norsk eller samisk, mens norsk for øvrig er det almennelige språk i menigheten, bør sognepresten ta seg av slike samers og kveners åndelige trang ved bibellesninger og andre religiøse foredrag; i mangel av språkkyndighet fikk presten bruke tolk.

B. Spesielle bestemmelser:

- 1) I Vadsø forrettes gudstjenesten på norsk unntatt ved de i kgl. res. av 22. juli 1872 nevnte tjenester.*
- 2) I Sydvaranger hovedsogn forrettes høymessetjeneste annen hver søndag på norsk og annen hver på samisk unntatt på de store høytider da det alltid første dag holdes norsk og annendag samisk tjeneste, samt på de store samlingsdager da to tjenester, hver i sitt språk, blir å forrette, hvorav den ene kan holdes som ettermiddagstjeneste. Hver 4. søn- eller helligdag forrettes kvensk ettermiddagstjeneste. — I Jakobselv kapell forrettes høymessetjenesten på norsk, dessuten bør i vårfisketiden om nødvendig ettermiddagstjenesten holdes på kvensk.
- 3) I Vardø forrettes høymessetjenesten alltid på norsk.
- 4) I Nesseby forrettes høymessetjenesten hver 3. søn- og helligdag på norsk og for øvrig på samisk, dog slik at det alltid forrettes norsk tjeneste på de store høytiders førstedag. — I Polmak annekssogn forrettes høymessetjenesten på samisk. På de store høytiders annendag, om denne tilfaller annekssognet, og ellers så ofte sognepresten finner det hensiktsmessig og mulig skal ettermiddagstjenesten holdes på norsk.
- 5) I Tana hovedsogn forrettes høymessetjenesten annen hver søndag på norsk og annen hver på samisk unntatt på de store høytider da det alltid førstedag holdes norsk og annendag samisk tjeneste, samt på de større samlingsdager da to tjenester, hver i sitt språk, blir å forrette, hvorav den ene kan

holdes som ettermiddagstjeneste. På den første søndag i hver av månedene januar, mars, august og november som norsk høymessetjeneste faller på, bør det forrettes kvensk ettermiddagstjeneste. — I Gamvik annekssogn forrettes høymessetjenesten alltid på norsk.

- 6) I Lebesby forrettes høymessetjenesten på de store høytiders førstedag på norsk, annendag på samisk og de øvrige søn- og helligdager på det av de nevnte språk som flesteparten av de frammotte menighetsmedlemmer må antas å høre til. Er det møtt fram mange norske og samer som ikke forstår norsk, bør dobbelt høymessetjeneste forrettes: i så tilfelle går den norske tjeneste først. Når dobbelt tjeneste ikke er holdt og det blant de kirkesøkende finnes atskillige som ikke forstår det språk høymessetjenesten er forrettet på, bør det holdes ettermiddagstjeneste på det andre språk.
- 7) I Kistrand forholdes ved hovedkirken som ovenfor for Lebesby bestemt, dog slik at det både første og andre pinsedag holdes samisk høymesse, liksom i løpet av sommeren ubetinget et par høymessetjenester bør forrettes på norsk. I Lakselv kapell forrettes på dets kirkedager samisk høymesse og kvensk ettermiddagstjeneste.
- 8) I Karasjok som ovenfor for Polmak annekssogn bestemt.
- 9) I Måsøy som for Lebesby bestemt.
- 10) I Hammerfest hovedkirke holdes gudstjenesten på norsk. I Kvalsund annekskirke forrettes høymessetjenesten på norsk, dessuten bør det etter mulighet holdes ettermiddagstjeneste avvekslende på samisk, kvensk eller norsk.
- 11) I Alta forrettes høymessetjenesten på norsk, dessuten bør ettermiddagstjeneste på samisk forrettes på slike dager som passer best for menighetens samer.
- 12) I Kautokeino som ovenfor for Polmak annekssogn bestemt. Høymessetjenesten kan dog forrettes på norsk i sommermånedene på de dager da bare norske og norskkyndige samer er møtt fram til gudstjenesten.
- 13) I Talvik forrettes høymessetjenesten på samisk 2. påskedag, 2. pinsedag, søndag etter St. Hans, søndag etter Mikkelsdag samt Allehelgeners dag. De tre sistnevnte dager forrettes dessuten norsk høymessetjeneste som da går forut for den samiske, som også etter omstendighetene kan utsettes til ettermiddagen eller til den følgende dag. For øvrig forrettes hver søn- og helligdag norsk høymessetjeneste. De dager da det bare forrettes samisk høymesse, holdes det når omstendighetene tillater det dessuten norsk ettermiddagstjeneste, og for øvrig bør det når samer som er ukyndige i norsk søker kirken på dager med norsk høymesse, etter mulighet forrettes ettermiddagstjeneste på samisk.
- 14) I Loppa forrettes gudstjenesten på norsk. I Øksfjord bør dog når omstendighetene gjør det ønskelig holdes ettermiddagstjeneste på samisk.
- 15) I Skjervøy hovedsogn forrettes gudstjenesten på norsk. I Reisa annekssogn forrettes høymessetjenesten på norsk og annen hver gang dessuten ettermiddagstjeneste på kvensk. I Kvænangen annekskirke forrettes høymessetjeneste på norsk og annen hver gang dessuten ettermiddagstjeneste på samisk.
- 16) I Lyngen forrettes høymessetjenesten på norsk, dessuten bør det i hovedsognet på de større samlingsdager holdes ettermiddagstjeneste på samisk.
- 17) I Karlsøy, Balsfjord og Tromsøysund forrettes høymessetjenesten på norsk.
- 18) De nevnte ettermiddagstjenester, som når det finnes hensiktsmessig kan holdes umiddelbart etter høymessen, forrettes som foreskrevet for aftensangtjeneste, dog slik at det er overlatt prestens frie valg å preke over dagens evangelium eller epistel eller å holde bibellesning over et annet utvalt stykke av den hellige skrift.

Instruks

angaaende brugen af lappisk og kvænsk som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette af kirkedepartementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2 led.

§ 1.

Lærerne i de distrikter, hvor lappisk og kvænsk er tilladt brugt som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, skal med yderste tid stræbe efter at udlære kjendskab til det norske sprog og søge at fremme dets brug i de kredse, hvori de virker.

§ 2.

Samtlige lappiske og kvænske børn skal opføres i at læse, tale og skriftlig anvende det norske sprog.

Undervisningen i norsk sker saavidt muligt paa grundlag af det i distriktet raadende norske talesprog: ved siden af at opøves i dette, oplæres børnene efterhaanden tillige i at forstaa og skriftlig udtrykke sig i det almindelige bygsprog.

§ 3.

Skolens undervisning foregaar i det norske sprog. Det lappiske eller kvænske sprog bruges kun som hjælpemiddel til at forklare, hvad der er uforstaaeligt for børnene.

Ved benyttelse af lærebøger med dobbelt sprogtekst har læreren nøie at overholde denne regel; han bør derfor stadig holde børnene til at bruge den norske tekst og først da, naar denne er uforstaaelig for dem, ty til den lappiske eller kvænske.

Læreren maa under sin gjerning stæde have for øie, at ved skolens arbejde for udbredelse af kjendskab til det norske sprog søges opnaaet, at dette ialfald i den sidste del af børnenes skoletid udelukkende kan blive brugt ved undervisningen.

§ 4.

Selv om i en kreds flersheden af børnene ikke forstaaer norsk, maa læreren dog altid have de ovenfor givne bestemmelser for øie og saaledes lade sig det være magtpaaliggende, at det lappiske eller kvænske sprog ikke bruges i vidervandstrækning, end forholdene gjør uomgængelig forudsat.

§ 5.

Undervisningen i læsning (og norsk) begynder i tilslutning til de til enhver tid af det offentlige udgivne A.B.C.'er med stavevalsar eller det norske alfabet. Læreren maa fra begyndelsen af give nøie agt paa, at børnene paa samme tid, som de lærer de norske udtryk for gjenstande, handlinger o. s. v., tillige faar en klar forestilling om selve gjenstandene, handlingerne o. s. v. Til dette siemed belæres de norske udtryk dels fra omgivelserne og børnenes erfaringskreds, dels ved et passende billedværk eller andre anskuelsesmidler.

Ved de viderekunne børns undervisning lægges den norske tekst ligeledes til grund. Under lærerens samtaler med børnene for at bringe denne til forstaaelse, skal anvendelsen af det lappiske eller kvænske sprog saameget som muligt søges undgaaet (§ 3): særlig bør iagttages, at hele sætninger og sammenhængende stykker af den norske tekst ikke blir overaet paa lappisk eller kvænsk, medmindre det har vist sig, at dette ikke kan undlades uden skade for forståelsen.

Naar der paa skolen er gennemgaaet et stykke af de i børnenes øie værende bøger, bør de tilholdes at tilegne sig det ved forberedelse i hjemmet, hvorefter de i en tidlig nok time give svar paa de norske tekst.

Børnene tilholdes fra begyndelsen af at udtale de norske ord rigtig, rent og tydelig.

§ 6.

Ved kristendomsundervisningen maa læreren, naar han forud forklarer indholdet af de lekser, der opgives i lærebøgerne (bibelhistorie, katekisme og forklaring), eller de salmer, som skal læres udenad, selvfølgelig ogsaa i sproglig henseende altid nøiagtig gennemgaa den norske tekst, saaat børnene med sikkerhed opfatter saavel indholdet som hvert enkelt ords betydning, og overbeværet saavel under denne gennemgaaelse som

ved den senere examination bestandig nøie forvise sig om, at hvad der høres og læses paa norsk, ogsaa fuldt ud forstaas af de lappiske og kvænske børn.

Ligesom den norske tekst lægges til grund ved gennemgaaelsen paa skolen, saaledes blir ogsaa de lekser, der gives, at lære efter samme og i følgende time at gjengive paa norsk.

Fra denne regel kan dog med kirkedepartementets tilladelse gjøres undtagelse, naar de sproglige forhold med nødvendighed maatte kræve udelukkende benyttelse af det lappiske eller kvænske sprog ved undervisningen i kristendomskundskab. Andragende om saadan videregaaende anvendelse af det lappiske eller kvænske sprog ved undervisningen i kristendomskundskab indsendes i tilfælde af skolestyret, efterat vedkommende skol bestyrelse har hørt og ledning til at udtale sig til departementet gennem overstyret.

§ 7.

Ved undervisningen i de øvrige fag anvendes det norske sprog saaledes som i § 3 angivet.

§ 8.

Ved sangundervisningen anvendes norsk tekst. Hvad der ovenfor er udtalt angaaende de norske salmevers, gjelder ogsaa de norske skolesange, nemlig at de i sproglig henseende omhyggelig maa gennemgaaes forud.

§ 9.

Ved undervisningen i skrivning øves børnene i at skrive norske ord og norske sætninger, hvis betydning steds forst maa indprentes dem.

§ 10.

Ved undervisningen i regning indoves børnene udelukkende i de norske talhenavnslær. De tilholdes at besvare lærerens spørgsmål paa norsk. Skulde de mangle orne dertil, bør svaret altid af læreren overmættes paa norsk og gjestages af børnene.

§ 11.

I lappiske kredse, hvor der tales en mundart, som gjør den lappiske tekst i de forhaandenværende norsk-lappiske skol-bøger uforstaaelig for børnene, maa at udelukkende norske lærebøger maa anvendes, maa læreren nøie forvise sig om, at børnene fuldt ud forstaa den norske tekst.

§ 12.

Læreren skal nøie iagttage, at hos altid under omgang og samtaler med børnene i skolen, undervisningstimerne følger den samme hovedregel, som ved nærværende instruks § 3 er fastsat for undervisningen, og saaledes bruger væsentlig det norske sprog som undervisningsmiddel. Tillige bør han, saa ofte leilighed gives, foreville de ældre og navnlig de foreldre, hvis børn han underviser, vigtigheden af at kunne tale og lære norsk.

§ 13.

I lærerens protokol skal findes en særskilt rubrik med angivelse af, hvilken freugang og hvert barn har gjort i norsk.

Kirke- og undervisningsdepartementet, Kristiania den 18de april 1898.

Wexelsen.

J. Johansen

Vedlegg 3

Utdrag av de innlegg i debatt på Stortinget 25. mai 1985 som berørte kvensk og finsk. (Avskrift)

Sveinung Lunde (ordfører for saken):

En språkgruppe som ikke er nevnt i proposisjonen, er den kvenske befolkning. Selv om det ikke har lyktes komiteen å samle seg om fellesmerknader i denne sammenheng, viser de ulike merknader at hele komiteen ønsker at den kvensk befolkning kan få undervisning i og om mulig også på sitt morsmål. Dette er imidlertid først og fremst et spørsmål om tilgjengelige ressurser, ikke minst av lærerkrefter og læremidler. En kartlegging av hvor stort behovet vil være, er også aktuell. På denne bakgrunn ber komiteens flertall departementet legge fram en vurdering av dette spørsmål.

Kirsti Kalle Grøndahl:

I synet på kvenenes rett til å få opplæring i og på sitt morsmål er komiteen delt. Arbeiderpartiet tar allerede nå stilling til spørsmålet, og mener at det må legges til rette for at kvener skal få opplæring. De borgerlige partiene uttrykker foreløpig bare ønskeligheten av slik opplæring. Svært viktig fra de borgerliges side, men vi håper at departementet nå foretar en positiv vurdering av disse spørsmålene, slik at kvenene får en tilfredsstillende opplæring, de også.

Hans Olav Tungesvik:

Dei finskætta i nordre delen av landet vårt, kvenene, har og språklege rettar å ivareta. Eit anna fleirtal i nemnda, regjeringspartia, ser det som ønskejeleg om også dei kan få i og om mogleg på morsmålet sitt, og reknar med at departementet vil arbeida vidare med dette, men er sjølv sagt klar over at det må ta atskilleg lengre tid.

Ranja Haugli:

Vi har også som nevnt tidligere i debatten, en annen minoritetskultur i Nord-Norge. Den kvenske kulturen har hatt svært stor betydning for utviklingen i Nord-Troms og Finnmark. Men i dagens kommunikasjons- og mediasamfunn haster det med tiltak dersom vi skal makte å bevare den kvensk kulturen. Det er derfor svært synd at ikke hele komiteen kunne være med å si at forholdene må legges til rette slik at den kvensk befolkningen også kan få opplæring i og på sitt morsmål. Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet sier at de "ville se det som ønskelig om den kvensk befolkning kunne få undervisning i- og om mulig på sitt morsmål".

Men denne merknaden fra det politiske flertallet er så vidt uforpliktende at jeg nesten fristes til å si at den minner mest om å stikke tunga ut av munnen i regnvær når en vil slukke tørsten. Men det er selvfølgelig et spørsmål om faglige ressurser. Derfor har Arbeiderpartiet bedt departementet foreta en vurdering av hvordan og hvor raskt dette kan skje.

Kvener er etterkommere av finsktalende innvandrere fra Finland og Nord-Sverige som kom til Nord-Norge på 1700- og 1800-tallet, ja en del kom enda tidligere. De har derfor ingen parallell hverken i den samiske befolkningen eller i de finske nyinnvandrerne som kom til landet etter 1960. Tidligere var norske myndigheter stort sett positive overfor kvener, for det var god arbeidskraft i gruver, og de var dyktige jordbrukere, slik at deres innsats ble svært viktig i utviklingen av jordbruket i Nord-Norge. Men allerede fra 1860-åra begynte staten å føre en fornorskningsspolitikk som fortsetter den dag i dag.

Et annet moment som jeg vil nevne, er at etter hvert som en mer moderne livsstil også har nådd ut til våre utkantstrøk, ser det ut til at de som snakker kvensk, er blitt forbundet med det gammeldagse, de som snakker norsk, med det mer moderne. Dermed ble det etter hvert nærmest flaut og mindreverdigg for kvener å bruke morsmålet. I vår tid er det dessuten en vanlig tendens at minoritetsspråk uten offisiell status taper terreng for majoritetsspråkene. Det er faktisk læstadianismen i Nord-Norge vi i dag kan takke for at leseferdigheten bl.a. i finsk blant kvener til en viss grad har holdt seg ved like. Men det har i svært liten grad vært noen systematisk undervisning i morsmålet for de kvensk-finske minoritetene i Nord-Norge. Nå undervises det i finsk valgfag ved en del barne- og ungdomsskoler, og noen få videregående skoler har tilbud om undervisning i finsk.

I sammenheng med den vurderingen Arbeiderpartiet ber om fra departementet, vil jeg nevne en del tiltak som er skissert av skoledirektøren i Finnmark som forslag til den nye mønsterplanen, og som er i tråd med et enstemmig fylkestingsvedtak fra Finnmark. Av tiltak som er nevnt, er at det må utvikles regionale læreplaner for Nord-Troms og Finnmark der kvensk-finsk språk og kultur får sin rettmessige plass. Disse regionale læreplanene suppleres med lokale kommunale planer. I tillegg må det settes i gang et systematisk arbeid med utvikling av læremidler som er tilpasset de regionale og lokale læreplanene.

Videre mener skoledirektøren at dette arbeidet må administreres og organiseres av et sakkyndig kvensk-finsk utdanningsråd. Sekretariatet for dette rådet legges til skoledirektøren i Finnmark. I den sammenheng må det opprettes en konsulentstilling med det spesielle arbeidsområdet å koordinere og styrke kvensk-finsk språk og kultur. Skoledirektøren i Finnmark mener også at det kommunalt/lokalt må vurderes å opprette kontaktorganer med lignende arbeidsområde.

På bakgrunn av det jeg har sagt, vil jeg understreke at det er vår generasjon som har mulighet til og ansvar for å redde våre to minoritetskulturer, men det må ikke skje på den måten at disse to kulturer settes opp mot hverandre.

Ragnhild Queseth Haarstad:

La meg til slutt peke på en annen minoritetsgruppe, kvenene, finskspråklige innvandrere som har bosatt seg i norske områder fra slutten av 1600-tallet og fram til i dag. Det kvensk-finske språket har gamle og sterke røtter i Nord-Troms og Finnmark. Den kvensk-finske minoritet har aldri fått systematisk undervisning i eller på sitt morsmål, men fram til 1936 var kvensk tillatt som hjelpespråk i skolen. Det kan være grunn til å minne om at ennå i dag finnes det faktisk bygdesamfunn der kvensk-finsk er det daglige kommunikasjonsspråket.

Fordi språklig og kulturell arv er fundamentale verdier, må det nå settes fortgang i arbeidet for å sikre den kvensk befolkningens rett til undervisning i og aller helst på sitt morsmål. Det er klart at vi her står overfor en oppgave som må prioriteres. Det skal utdannes lærere som behersker kvensk, og ikke minst utvikles læremateriell, noe som vil måtte ta tid. Men hele komiteen har bedt departementet om å arbeide videre med dette og legge fram en vurdering om hvordan det kan gjennomføres.

Det er derfor vanskelig for meg å forstå at representanten Hauglid forsøker å framstille det som om Arbeiderpartiets merknad og regjeringsfraksjonens merknad egentlig sier to vidt forskjellige ting. Selv om det nå nærmer seg valg, og selv om det kan være partiegoistiske grunner for at vi alle ønsker å framheve våre egne fortrinn framfor andres, så tror jeg faktisk at i denne saken vil de muligheter vi har for å finne løsninger for den kvensk-finske befolknings problemer være tjent med at vi holder oss noenlunde til den nøkterne sanninga”.

Kjellbjørg Lunde:

Så skal eg til slutt seie litt om det som gjeld det kvensk språket.

Eg vil gi mi tilslutning til det som mindretalet - Arbeiderpartiet sine representantar - seier om kor viktig det er å legge tilhøva til rette for at den kvensk befolkninga kan få opplæring i morsmålet sitt. Dette er ei gruppe som har vore forsømt i mange år. Det som no skjer i dei tradisjonelle kvenske områda når det gjeld å stille større krav til styresmaktene og det at folk blir meir medvetne med omsyn til språkspørsmål, gjer at vi burde imøtekome denne delen av befolkninga, slik at vi - kanskje noko seint - kan gjere godt igjen noko av all den uretten som har vore gjord overfor denne minoritetsgruppa..

Mons Espelid:

Vi vil også stø oppmodinga til departementet om ei vurdering av korleis og når den kvensk befolkninga kan få opplæring både i og på sitt eige morsmål.

Haakon Blankenborg:

Derfor har komiteen streka under behovet for at vi no får fortgang i arbeidet med å få tilrettelagt ei opplæring i det minste i finsk for kvenene. Og der er det dissens i innstillinga. Enkelte vil kanskje seie at det ikkje er noko avgjerande stor skilnad på dei to merknadene frå fleirtalet og mindretalet, men det bør iallfall vere ei felles målsetjing at vi no forpliktar oss til å ta eit krafttak også for den kvensk befolkninga.

Statsråd Kjell Magne Bondevik:

Det er i innstillingen to forskjellige fraksjonsuttalelser når det gjelder spørsmålet om undervisning for den kvensk befolkning. Det er ingen i denne sal som ikke har noe ønske om at også den kvenske befolkning skal kunne få undervisning både i og på sitt morsmål. Men vi bør vel ha klart for oss konsekvensene av undervisning på morsmålet. Da må all undervisning i realiteten foregå på deres morsmål, og litteratur og læremidler må omsettes til dette målet. Det har såpass drastiske konsekvenser at jeg tror det er riktig at en gjennomgår og vurderer det spørsmål før en tar standpunkt, noe Arbeiderpartiet vel etter mitt skjønn i realiteten for raskt har begitt seg inn på.

Hallgrim Berg:

Når det gjeld den kvenske folkegruppa, som er endå mindre, vil ikkje dei praktiske problema bli etter måten mindre, men kanskje endå større. Høvelege lærarkrefter, lærebøker, materiell, fagplanar m.m. er langt på veg ikkje-eksisterande. Arbeidarpartiet er ikkje snauare enn at det tek det for gitt at den kvensk folkesetnaden kan få opplæring i og på morsmålet sitt, og at det berre er eit greitt lite spørsmål om tilrettelegging. Partiet ber endåtil om at departementet legg fram ei vurdering av - i realiteten ein plan om - korleis og kor snøgt dette kan skje, altså ein konkret tempoplan.

Vedlegg 4

UNDERVISNING I FINSK SKOLEÅRET 1994/1995

(Egen undersøkelse)

	Valgfag	2.språk	Morsmål
<i>Finnmark fylke:</i>			
Elvebakken skole		55	1
Kaiskuru skole		5	
Bossekop skole		11	1
Aronnes skole		7	
Transfarelv skole		3	
Rafsbotn skole		3	
Talvik skole		2	
Alta ungdomsskole		21	1
Baksalen skole			2
Skogfoss skole		4	
Pasvik skole		2	
Bjørnevatn skole		1	
Bøkfjord skole		1	
Bygøynes skole		10	9
Fossheim skole			1
Kirkenes skole		2	
Sandnes skole		6	
Kautokeino barneskole	7		2
Karasjok barneskole	5		
Karasjok ungd.skole			2
Børselv skole		15	
Båtsfjord skole			4
Lakselv barneskole	24		1
Lakselv ungd.skole		8	1
Vestre Jakobselv skole		4	
Mehamn b.- og ungd.skole			7
Kjøllefjord b.- og ungd.skole			13
Seida skole		24	
Boftsa skole		3	
Polmak skole		5	
Vadsø barneskole			3
Melkevarden skole, Vardø			3

Troms fylke:

Skibotn b.- og ungd.skole	24
Borgtun barneskole	9
Storslett barneskole	14
Sappen barneskole	3
Burfjord barneskole	2
Skånland sentralskole	1
Bardu ungd.skole	1

Sum	31	251	51
-----	----	-----	----

Uttalelser fra kommuner og skoler om finskundervisning i forbindelse med grunnskolereformen 97. (avskrift.)

Vardø kommune:

"Det må komme klart fram hvilken plass finskundervisningen skal ha på småskole- og mellomtrinnet. En tenker her på elever med finskspråklig bakgrunn. Av planen kommer det fram at finsk blir et tilvalgsspråk.

Begrepet finsk-etniske elever er upresist. Dette området bør drøftes grundigere i eget kapittel. Den kvenske delen av befolkningen må gjennom den 9-årige grunnskolen sikres muligheter til utvikling av eget språk og kultur. Tilbud om finsk "tilvalgsfag" er neppe tilstrekkelig. Et annet forhold er om mulighetene til finsk i videregående skole er nok utbygd."

Tana kommune:

" I Tana kommune står finsk språk og kultur sterkt. Vår lange grense med Finland må også trekkes fram.

For å bevare det flerkulturelle samfunn i Tana, er vi derfor opptatt av at finsk sikres sin rettmessige plass i Tana-skolene også i framtida.

For mange elever vil det være aktuelt å velge finsk som tilvalgsspråk, men det er viktig at elever i Tana også får anledning til å velge finsk som språk.

Vi ber departementet i denne sammenheng vurdere om norsk sidemål hos oss i stor grad bør erstattes av samisk og finsk."

Porsanger kommune:

Begrepet "finsk-etnisk" er et ukjent begrep i de kvensk og kvensk/finske bosetningene i Nord-Norge. Dette begrepet må fjernes. Videre må barn med kvensk/finsk bakgrunn både via lovverk og læreplaner gis mulighet til å få opplæring i sitt eget språk, om sin egen bakgrunn, historie og kultur.

For denne minoriteten er det særlig viktig å få fram betydningen av eget språk og egen språkbakgrunn i positiv identitetsskapende sammenheng. Dette er meget viktig i relasjon til det å skape "Det positive mennesket".

Elever med kvensk-finsk bakgrunn har nå i noen år hatt en mulighet til å velge kvensk/finsk som språk. Vår kommune har i sin hovedmålsetting for grunnskolen vedtatt følgende:

GRUNNSKOLEN I PORSANGER MÅ BYGGE SIN VIRKSOMHET PÅ DET FAKTUM AT KOMMUNEN HAR GRUNNLAG I TRE SPRÅK OG TRE KULTURER.

DEN LOKALE KULTURARV MÅ OPPVURDERES OG VÆRE
UTGANGSPUNKT NÅR LOKALE LÆREPLANER SKAL UTFORMES.

SKOLEN SKAL UTNYTTE RESSURSENE I LOKALSAMFUNNET.
SKOLEN SKAL OGSÅ VÆRE EN RESSURS FOR LOKALMILJØET OG TA
DEL I UTVIKLINGA AV DETTE.

Det siktes her sjølsagt til samisk/kvensk/finsk og norsk språk og kultur. Denne målsettinga blir svært vanskelig å gjennomføre dersom det ikke blir gitt muligheter til via lovverk og læreplaner å gi tilbud om bla språkundervisning i kvensk/finsk.

Vadsø kommune:

Vadsø skolestyre synes ikke avsnittet om "finsk-etniske elever" s 11, er godt formulert. Det gir ingen dekkende beskrivelse av hvilken historisk betydning finsk bosetting i Nord-Norge har for skolen, og det gir ikke sterke nok føringer om å formidle den språklige kulturarven. Det er forskjell på en språklig og kulturell minoritet og et historisk betinget innslag av flere språklige og kulturelle element i et miljø.

At finsk er redusert fra 2. språk til tilvalgsspråk er svært beklagelig. Det er av stor betydning for det finske språkets stilling i Nord-Norge at dagens muligheter i skolen videreføres, og at finsk som 2.språk tas med blant "skolens fag" s 34.

Alta kommune:

" I våre områder har den finsk/kvensk-språklige minoritet kjempet for anerkjennelse av sitt morsmål. Det ser ikke ut til at utkastet tar tilstrekkelig omsyn til finsk språk og kultur. Det er et ønske at skolene skal gi tilbud til elevene om finsk som 2.språk eller tilvalgsfag."

Nordreisa kommune

" Det peikes videre på at finsk som språk svekkes i forhold til det forsøket som nå er i gang."

Kåfjord kommune Gaivuona Suohkan:

" Det er videre positivt at den finsk - etniske minoriteten har fått en direkte plass i planen."

Lyngen kommune:

" Finsk/kvensk språk og kultur er blitt prioritert ned i forhold til dagens ordning. I dag får noen elever i Norge opplæring i finsk som førstespråk og en del fler elever opplæring i finsk som andrespråk eller som valgfag.

Høringsutkastet forslår at finsk bare skal kunne komme inn som mulig tilvalgsspråk. Dette er en uønsket begrensning av mulighetene."

Forslag til forbedringer:

" Finsk/kvensk språk og kultur må sikres en sterkere plass gjerne på linje med det som en legger opp til for samisk."

Storfjord kommune:

"Vi har videre en sterk anmodning om plassen finsk-etnisk språk og kultur bør har i læreplanen og viser til uttalelse under punktet "grunnskolens organisering og innhold".

" Hovedutvalg for undervisning og kultur beklager sterkt at Finsk som andre språk ikke er å finne i rekken over grunnskolens fag.

Vi viser til den satsning som er gjort for å utdanne språklærere i finsk og for å utvikle fagplaner i faget.

Vi viser i særdeleshet til det politiske idealet som har hatt bred oppslutning gjennom hele dette hundreåret; en enhetsskole bygget på prinsippet om likeverd. Inkludert i enhetsskoletenkingen mener vi det inngår at barn og unge fra språkblandingsdistrikt skal få et skoletilbud som bygger på deres kultur og forutsetninger.

Vi anmoder om at finsk som andrespråk som alternativ til Norsk sidemål føres opp på listen over språkfag i grunnskolen.

Vi viser videre til uttalelse til Storfjord kommunestyre, Skibotn personalmøte og foreldrerådsmøte og Skibotn arbeiderlag."

Krokeldalen skole:

"Finsk-etniske elever blir viet for liten oppmerksomhet i læreplanen."

Tjøtta barne- og ungdomsskole:

"Det må være et rettferdighetskrav at finsk-etniske elever spesielt de som bor i eller som har tilknytning til lokalsamfunn med finsk/kvensk kultur får de samme rettigheter til opplæring i eget språk som samiske elever.

Forslag til forbedringer: Det bør utarbeides en egen fagplan for finsk/kvensk som førstespråk.

Stortingsmelding 29. (1994 - 95) om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole. (avskrift.)

Utdrag av de avsnitt som gjelder finsk:

"I høringsutkastet ble de finsk-etniske elevenes situasjon kort omtalt under avsnittet språklige minoriteter. det ble videre foreslått at finsk kunne tilbys som tilvalgsspråk.

De som har gitt høringsuttalelser om finsk-etniske elever er i hovedsak finske foreninger i Norge, de skolene og kommunene som er med i forsøket med finsk som andrespråk, og finske fagmiljøer ved universiteter og høyskoler. De fleste ønsker finsk som andrespråk i stedet for sidemålsopplæring i norsk. De ønsker videre at finsk språk og kultur skal bli gitt den samme status som samisk språk og kultur har. Noen ønsker betegnelsen finsk-etnisk erstattet med kvensk eller finsk-kvensk.

Departementet viser til at finsk som talemål har hatt lange tradisjoner i områder av Nord-Norge, særlig i Finnmark, der grupper av befolkningen er etterkommere av eldre finsk innvandring. Bruken av finsk som hjemmespråk er imidlertid gått sterkt tilbake de siste ti-årene. Det er nå hovedsakelig bare i hjem hvor den ene eller begge foreldre er født i Finland, at språket brukes til daglig. Familiebåndene er likevel sterkt tilstede også hos den delen av den finsk-etniske befolkningen som ikke lenger bruker finsk som daglig språk. Interessen for å lære finsk er stigende.

Det har siden 1990 vært drevet forsøk med finsk som andrespråk istedenfor norsk sidemål i skoler der interessen for finskopplæring har vært særlig sterk. Forsøkene avsluttes våren 1995. Resultatene fra evalueringen vil bli vurdert i forbindelse med departementets arbeid med læreplan for finsk som tilvalgsspråk.

Finske tradisjoner står sterkt i mange bygdelag, og departementet finner det riktig at foreldre som ønsker å holde den finske kulturen og det finske språket oppe, så langt det er mulig, kan få velge finsk som tilvalgsspråk for sine barn i grunnskolen. Det vil bli utarbeidet en egen læreplan for finsk som tilvalgsspråk.

Finsktalende elever som er nyinnvandrede vil kunne få finskundervisning etter de reglene som gjelder for språklige minoriteter i norsk skole.

Når samisk språk i grunnskolen er likestilt med norsk, er det en klar konsekvens av at samene har status som urbefolkning. Som urbefolkning står deres språk og kultur i en særlig stilling. Departementet finner det ikke riktig å erstatte sidemålet i norsk med finsk. Finsk språk og kultur har lang tradisjon i

deler av landet. Skolesamfunnene i disse distriktene må ha et klart ansvar for å ta vare på denne språk- og kulturarven. Læreplanene i Finsk som tilvalgsspråk må legge forholdene til rette for at skolene kan gi opplæring i finsk språk og kultur der det er ønsket."

**Utdrag av Innst. S. nr. 15 - 1995 - 1996. Avsnittet som gjelder finsk.
(Avskrift.)**

Finske/kvenske elever og finsk som 2. språk.

Komiteen viser til at den finsk/kvenske bosetningen har lange historiske røtter i Nord-Norge. Finsk var et offisielt undervisningsspråk i norsk skole fra tidlig på 1800-tallet og fram til 1936. I 1936 ble retten til å bruke finsk som hjelpespråk i undervisningen opphevet etter vedtak i Stortinget. I M87 kom finsk på nytt offisielt inn i læreplanene. Dette resulterte i ulike forsøk med finsk som valgfag og sidemål.

Komiteens flertall, alle unntatt representanten Christiansen, viser til at til tross for en lang fornorskningssprosess er finsk fortsatt et levende språk blant voksne og eldre i de fleste kvensk bygder. Et forsøk med finsk som 2. språk fra 1990 til 93 ledet av Statens utdanningskontor i Tromsø, viser en sterk økende interesse for finsk som 2. språk. Undervisningen økte fra 51 elever på 3 skoler i 1990 til 251 elever på 25 skoler i 1993.

Flertallet mener det er viktig å ta vare på finsk/kvensk språk og kultur. For den kvensk/finske befolkningen er kunnskaper om sin egen bakgrunn, historie, språk og kultur en positiv identitetsskapende faktor. Flertallet mener at økt språkkunnskap er viktig i et sterkt internasjonalt samfunn. Dette gjelder også kunnskap i finsk som er språket til et av våre nordiske naboland, og et land som vi har en felles grense med.

Flertallet foreslår derfor at finsk får status som 2. språk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning. Dette medfører en mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål der det er ønskelig. Finskundervisningen må ikke legges opp slik at den utelukker undervisning i samisk. Det må utarbeides en revidert læreplan for finsk som 2. språk ut fra læreplan i finsk utarbeidet i 1990.

Komiteens medlem representanten Christiansen støtter meldingen på dette punktet.

Stortingsmelding nr 15 (1995-1996). Utdrag av kapitlet som omhandler finsk. (avskrift.)

"4.6 Fag- og timefordeling for elever med finsk.

I Innst. S. nr. 15 (1995-96), som Stortinget har sluttet seg til, heter det blant annet: Flertallet foreslår derfor at finsk får status som 2. språk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning. Dette medfører en mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål der det er ønskelig. Finskundervisningen må ikke legges opp slik at den utelukker undervisning i samisk. Det må utarbeides en revidert læreplan for finsk som 2. språk ut fra læreplan i finsk utarbeidet i 1990.

Den befolkningen i Norge som i dag benevner seg som finner/kvener, er alle etterkommere av tidligere innvandring fra Finland til Norge. Det kan bli vanskelig å skille mellom eldre finsk innvandring og nyere finsk innvandring. Departementet forutsetter at innføring av finsk som 2. språk ikke danner presedens for andre minoritetsspråk.

Finsk med status som 2. språk

Stortingets anbefaling om å gi finsk status som 2. språk reiser en del prinsipielle og praktiske spørsmål knyttet blant annet til:

- forholdet til fritak fra norsk sidemål og eventuell videreføring i videregående opplæring
- forholdet til opplæringen i samisk
- timetallet
- minste elevtall for å kunne tilby opplæring i finsk
- organiseringen av undervisningen
- de økonomiske konsekvensene

Forholdet til sidemålsopplæringen og eventuell videreføring i videregående opplæring.

Sidemålsopplæring i norsk er obligatorisk de to siste årene i grunnskolen. Det er gitt rett til fritak fra sidemål for elever med opplæring i eller på samisk, jf. grunnskoleloven § 40 nr. 1 annet ledd.

I praksis betyr dette at elever som følger læreplanen for samisk som 1. språk og samisk som 2. språk, er fritatt fra opplæring i sidemål. Fritak gjelder ikke for elever som følger læreplan for samisk som 2. språk II, jf. kapittel 4.4.

Stortinget peker på muligheten for fritak fra sidemålsopplæringen dersom finsk får status som 2. språk.

Departementet gjør oppmerksom på at dersom finsk skal erstatte sidemålet, vil det bli behov for en ny lovbestemmelse i tråd med den som er gitt for samiske elever i grunnskoleloven § 40.

Eventuell rett til fritak fra norsk sidemål vil få konsekvenser for videre skolegang og studier. Det betyr at en må vurdere om finskopplæring skal kunne erstatte sidemålsopplæringen også i videregående opplæring. I så fall forutsettes at finsk får samme kompetanse som norsk sidemål ved opptak til høyskole og universitet.

Departementet vil understreke at en ikke uten videre kan sammenligne status for finsk som 2. språk med samisk som 2. språk. Den finske/kvensk befolkningen har ikke den samme folkerettslige status som samene. Samisk er likestilt med norsk, og som urfolksspråk har det spesiell beskyttelse, jf. Grunnloven § 110a.

Departementet finner ikke å kunne gå inn for fritak fra sidemålsopplæring for elever med finsk i fagkretsen. Departementet vil heller ikke anbefale at det tas timer fra obligatoriske fag til finsk. Det vil være anledning til å bruke timer fra skolens og elevenes valg til finsk.

Forholdet til opplæringen i samisk

Under forsøket med finsk som 2. språk har fag- og timefordelingen for samisk som 2. språk vært lagt til grunn. Dette har vært hensiktsmessig både av hensyn til den praktiske organiseringen og med tanke på omfanget og det faglige nivået. Forsøksopplæringen i finsk har ikke skapt problemer i forholdet til undervisningen i samisk generelt.

I fire av seks kommuner der språkreglene i sameloven gjelder, er det gjort vedtak om obligatorisk samisk for alle innbyggere (Tana, Nesseby, Karasjok og Kautokeino). Etter departementets vurdering er det ikke forsvarlig å redusere

timetallet i obligatoriske fag utover det som allerede er gjort i fag- og timefordelingen for elever med samisk i fagkretsen. I disse kommunene må derfor finskopplæringen gis som tillegg til den ordinære timeplanen.

Departementet mener videre at det heller ikke kan gis adgang til å velge mellom samisk og finsk i kommuner der samisk som fag er obligatorisk for alle elever. En slik valgmulighet vil kreve opphevelse av grunnskoleloven § 40 a 2, som gir kommuner i samiske distrikt rett til å innføre samisk obligatorisk for alle elever i kommunen. Det innebærer at finsk ikke kan erstatte samisk i disse kommunene. I andre kommuner er forholdet mellom opplæringen i finsk og samisk et spørsmål om organisering, jf. eget avsnitt om organisering.

Timetallet:

Timetallet for samisk som 2. språk er 1.111 årstimer fordelt på 10 år. Departementet finner det naturlig at finsk får det samme timetallet.

Minste elevtall for å kunne gi tilbud om opplæring i finsk

Departementet forutsetter at utgiftene til opplæring i finsk i likhet med opplæring i samisk skal dekkes av staten. Departementet går derfor inn for at det må være minst 3 elever for å kunne tilby opplæring i finsk ved en skole. Ellers gjelder klassedelingsreglene i grunnskoleloven § 5 nr. 1.

De økonomiske konsekvensene:

Statlig støtte til finskundervisningen har i forsøksperioden vært gitt fra bevilgningen til språklige særtiltak. Når det blir gitt adgang til finskundervisning gjennom hele grunnskolen i de aktuelle områdene, vil omkostningene til undervisningen øke.

Det medfører behov for en egen tilskuddsordning. Det må også regnes med utgifter til kompetanseutvikling for lærere og noe læremiddelutvikling.

Det vises for øvrig til kapittel 5.

Læreplan for finsk som 2. språk:

Departementet viser til at det er utarbeidet utkast til revidert læreplan for finsk på grunnlag av erfaringene med forsøket med finsk som 2. språk. Departementet vil vurdere denne læreplanen og eventuelt justere den i lys av Stortingets behandling av denne meldingen.

Finsk som tilvalgsspråk:

Finsk skal kunne tilbys som tilvalgsspråk for elever som ønsker finsk som nytt fremmedspråk i stedet for tysk eller fransk. Det forutsettes ikke at disse elevene har hatt finsk tidligere.

Oppsummering:

Departementet finner det hensiktsmessig å følge opp Stortingets intensjoner slik:

Det innføres et nytt fag i grunnskolen, finsk, som struktureres som et 2. språk, men det gis ikke fritak fra opplæring i norsk sidemål eller fra annen obligatorisk undervisning.

- Finsk gis som tilbud i grunnskoler i Finnmark og Troms dersom det er minst 3 elever som ønsker finskopplæring og det kan skaffes lærer.
- Et hovedmål for undervisningen er å holde oppe og føre videre finsk språk, tradisjoner og kultur.
- Det utarbeides en egen plan for finsk, som bygger på erfaringer fra forsøket med finsk som 2. språk.
- Timetallet til finsk blir det samme som for samisk som 2. språk, 1.111 årstimer fordelt på 10 år. Dette innarbeides i fag- og timefordelingen L97 og L97 Samisk.
- Timene til finsk kommer i tillegg til ordinær timeplan i kommuner med obligatorisk samisk og i kommuner som følger vanlig norsk læreplan.
- I kommuner som følger samisk læreplan der samisk ikke er obligatorisk, kan finsk velges som alternativ til samisk som 2. språk.
- Finsk skal også kunne tilbys som tilvalgsspråk.

Innstilling S. nr 105 gitt av kirke- utdannings og forskningskomiteen den 18. desember 1995. Om fag og timefordelingen i den 10-årige grunnskole.

(Avskrift av de avsnittene som gjelder finsk.)

6. Fag- og timefordeling for elever med finsk

Når det gjelder Stortingets anbefaling om å gi finsk status som 2. språk, peker departementet på en del prinsipielle og praktiske spørsmål, bl.a. forholdet til fritak fra norsk sidemål og eventuell videreføring i videregående opplæring. Departementet forutsetter at innføring av finsk som 2. språk ikke danner presedens for andre minoritetsspråk.

Departementet finner det hensiktsmessig å følge opp Stortingets intensjoner slik at finsk innføres som nytt fag, strukturert som 2. språk, og tilbys i grunnskoler i Finnmark og Troms dersom minst tre elever ønsker det og det kan skaffes lærer.

Det gis ikke fritak fra opplæring i norsk sidemål eller annen obligatorisk undervisning. Et hovedmål for undervisningen er å holde oppe og føre videre finsk språk, tradisjoner og kultur.

Timetallet til finsk blir det samme som for samisk som 2. språk, 1.111 årstimer over 10 år. Timene til finsk kommer i tillegg til ordinær timeplan i kommuner med obligatorisk samisk eller med vanlig norsk læreplan. For øvrig kan finsk velges som alternativ til samisk som 2. språk. Det skal også kunne tilbys som nytt fremmedspråk i stedet for tysk eller fransk.

Når det gjelder økonomiske konsekvenser, går departementet inn for at det opprettes en øremerket statlig tilskuddsordning til kommuner der det gis opplæring i finsk som 2. språk, til dekning av merutgifter. Anslag fra de statlige utdanningskontorene i Finnmark og Troms viser at det kan bli rundt 65 skoler som vil ha finsk som 2. språk. Dette vil gi en samlet offentlig merkostnad på 1,5 mill. kroner.

Komiteens flertall, alle unntatt representanten Ellen Chr. Christiansen, viser til Innst. S. nr. 15 for 1995-96 hvor det samme flertallet foreslo at finsk får status som 2. språk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning:

"Flertallet foreslår derfor at finsk får status som 2. språk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning. Dette medfører en mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål der det er ønskelig.

Finskundervisningen må ikke legges opp slik at den utelukker undervisning i samisk. Det må utarbeides en revidert læreplan for finsk som 2. språk ut fra læreplan i finsk utarbeidet i 1990."

Flertallet konstaterer at dette ikke er fulgt opp. I stortingsmeldingen foreslår departementet at:

"Det innføres et nytt fag i grunnskolen, finsk, som struktureres som et 2. språk, men det gis ikke fritak fra opplæring i norsk sidemål eller fra annen obligatorisk undervisning."

Flertallet mener at departementets forslag ikke er i tråd med det forslag som flertallet beskrev i Innst. S. nr. 15 for 1995-96. Flertallet vil fastholde sitt forslag, med følgende presiseringer:

1. Finsk gis status som 2. språk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning. Spørsmålet om antall elever som må ønske finsk for at det skal gis opplæring i finsk som 2. språk, vil flertallet komme tilbake til ved behandling av opplæringsloven.

2. Timetallet settes til 1.111 årstimer fordelt på 10 år.

3. Elevene gis mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål på ungdomstrinnet tilsvarende den ordning som gjelder for elever som velger opplæring i samisk som 2. språk. Flertallet er innforstått med at dette vil kreve en ny lovbestemmelse i tråd med den som er gitt for samiske elever.

4. For elever som velger finsk som 2. språk og som gis fritak fra sidemål på ungdomstrinnet, skal de frigitte timene benyttes til opplæring i finsk. Finskundervisningen kan videre gis i timene til skolens og elevens valg og som tillegg til ordinær timeplan. Flertallet mener at det må åpnes for noe fleksibilitet, slik at den enkelte skole kan tilpasse undervisningen i finsk til den ordinære timeplanen.

5. På videregående skole kan elevene ta finsk som B- eller C-språk. Elevene følger undervisningen i sidemål, men kan søke fritak for vurdering i sidemål. I tillegg viser flertallet til brev fra Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet av 29. desember 1993 om Læreplan i finsk som andrespråk:

"Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet godkjenner til midlertidig bruk læreplan i finsk som andrespråk i studieretning for allmenne fag, fra høsten 1994 studieretning for allmenne og økonomisk-administrative fag."

6. Konsekvenser og løsninger for disse elevene i forhold til høyere utdanning (lærerutdanningen) klargjøres i forbindelse med proposisjonen om opplæringslovene.

Komiteen viser til brev av 14. desember 1995 fra statsråden:

"Jeg er enig i at spørsmålet om å videreføre dagens lovbestemmelse om innholdet i lærerutdanningen må vurderes på bakgrunn av endringer som har skjedd i norsk skole og samfunn. Det gjelder både endringer som følger av opplæringsreformene og nye rettigheter som disse medfører, f.eks. opplæring på tegnspråk for hørselshemmede, og endringer som følger av økt internasjonalisering og et stadig mer flerkulturelt samfunn. Disse problemstillingene vil bli tatt opp i proposisjonen om opplæringslovgivningen."

Komiteens medlem representanten Christiansen vil vise til sine merknader i Innst. S. nr. 15 1995-96. Dette medlem mener stortingsflertallet i denne saken tar et langt skritt mot å likestille finsk med samisk, når det åpnes for fritak fra sidemålsundervisningen. Dette medlem ønsker ikke å sende signaler som kan medføre fremtidige krav om at også finsk skal behandles som et offisielt norsk språk. Dersom man fritar elever fra krav om sidemål i videregående skole, vil dette også fort kunne medføre krav om at elever når de velger finsk, fritas fra krav om sidemål også innen utdannelser innen høyere utdanning hvor dette i dag er et krav (eksempelvis lærerutdanningen), eller i forhold til ansettelsesforhold i det offentlige. Dette medlem mener videre at denne beslutningen vil måtte antas å få konsekvens for fremtidige generasjoners barn fra familier innvandret fra andre land og kulturer.

Dette medlem mener de elever med finskspråklig bakgrunn bør tilbys finsk som tilvalgsspråk, slik at elevene kan velge dette i stedet for tysk eller fransk. For de elevene hvor finsk er morsmål mener dette medlem det er naturlig at disse likebehandles med andre barn i norsk skole som har et annet morsmål enn norsk eller samisk dersom de ønsker det.

På denne bakgrunn vil dette medlem stemme i mot forslaget fra flertallet."

Utdrag av det som ble sagt om finsk under debatt i Stortinget 11.januar 1996 Om fag og timefordeling i den 10-årige grunnskole. (Avskrift.)

Jan Tore Sanner (H) (ordfører for saken)

Komiteen har ingen merknader til fag- og timefordeling for elever med samisk og for elever med tegnspråk som førstespråk. Når det gjelder fag- og timefordelingen for elever med finsk, har ikke departementet fremmet forslag i tråd med Stortingets forslag. Flertallet i Stortinget har imidlertid funnet fram til en tilfredsstillende løsning som innebærer at finsk gis status som andrespråk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning, og at elevene gis mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål på ungdomstrinnet.

Jeg viser for øvrig til innstillingen og benytter anledningen til å ta opp de forslag hvor Høyre er forslags- eller medforlagsstiller.

Presidenten: Representanten Sanner har teke opp dei forslaga han refererte til.

Det vert replikkordskifte.

Tomas Norvoll(A)

Det andre området som vi har endret litt på, gjeld elever som er av kvensk etnisitet. Disse elevene har etter vårt syn helt rettmessig krevd å få finsk som andrespråk. Det er ingen tvil om at hvis man ønsker å ta vare på den delen av vår kultur og historie som dreier seg om kvenene, må storsamfunnet ta sin del av ansvaret - dør språket, er hele kulturen i fare. Nå tror jeg at vi har kommet fram til en brukbar løsning for alle parter, men det var ikke bare enkelt. Problemet var at det ikke vil være heldig å legge denne undervisningen utenfor den ordinære skoletiden. Da er det en fare for at det ville bli et svært lite attraktivt fag.

Nå har vi et opplegg som stort sett tilsvarende det samiske elever får. Dette betyr at de får fritak for sidemål på ungdomstrinnet. I årene før dette må det tilpasses timeplanene på den enkelte skole for å finne plass. Mitt inntrykk er at skolene her er samarbeidsvillige, så dette bør nok gå rimelig greit. Hvis det kan være til noen nytte, skal de hermed få med et signal herfra om at dette ønsker vi virkelig at man får til. I videregående skole kan elevene ta finsk som B- eller C-språk. I tillegg kan de fritas for vurdering i sidemål. Vi vil komme tilbake til konsekvenser for høyere utdanning og for elever fra Nord-Troms/Finnmark med finsk som skal ta videregående et annet sted i landet, når vi skal behandle opplæringslovene.

I tillegg forutsetter jeg at det ikke vil være noe problem for disse elevene når de en gang skal ut i arbeidslivet. For en rekke stillinger særlig i offentlig sektor er det krav om både norsk hoved- og sidemål. Elever med finsk må ikke utestenges fra disse stillingene, det må snarere være en styrke enn en svakhet å

ha tatt dette faget. Jeg regner med at vi vil finne praktiske ordninger også på dette.

Rita H. Roaldsen:

Under behandlingen av prinsipper og retningslinjer for ti-årig grunnskole gikk flertallet i komiteen inn for å innføre finsk som andrespråk i kvensk/finske områder i Nord-Troms og Finnmark. Undervisningen skulle tilrettelegges som samisk som andrespråk. Det medfører mulighet for fritak av sidemål på ungdomstrinnet. Det er derfor forunderlig å registrere at Regjeringen ikke har fulgt opp Stortingets vedtak. Regjeringen finner det svært komplisert å gi elevene fritak fra sidemål på grunn av videregående opplæring. Et brev fra Bente Immerslund viser at dette ikke er et problem. Det er utarbeidet foreløpige læreplaner for finsk på videregående nivå. I 1994 var det elever som gikk opp til eksamen på videregående nivå etter disse fagplanene. Det kan umulig være et større problem å ha finsk som andrespråk enn samisk som andrespråk. Det er derfor svært gledelig at flertallet i komiteen går inn for å opprettholde tidligere vedtak og slår fast at finsk som andrespråk skal gi fritak fra sidemål. Dette er svært viktig for å få til en praktisk organisering av finskundervisningen som gjør det mulig for elevene å velge finsk. På småskoletrinnet og på mellomtrinnet må skolen kunne tilrettelegge undervisningen på en fleksibel måte, slik at det kan tilpasses den ordinære timeplanen. Hvis ikke, kan det skape store problemer med skyss som gjør at elevene blir fratatt en reell mulighet til å velge finsk. Elever som velger finsk, er en ressurs og ikke et problem. Det er på tide at elever med kvensk/finsk bakgrunn får verdsatt sitt språk og sin kultur i den norske skolen.

Erling Folkvord (RV):

Eg skal først seie nokre ord om innstillinga sitt forslag til vedtak om finsk som 2. språk. Det forslaget kjem også RV til å stemme for. Det er utmerka at vi får et slikt vedtak, og det må vere ei forutsetning at dei som har greie på dette spørsmålet og er berørt av det - kvenene - får delta i oppfølginga og gjennomføringa av dagens vedtak.

Eg synest også det er grunn til å nemne at det nå er ti år sidan Stortinget hadde ein debatt om kvensk språk, og at fleirtalet i Inst. O. nr. 84 for 1984-85 uttrykte at dei "ville se det som ønskelig om den kvensk befolkning kunne få undervisning i - og om mulig på - sitt morsmål. Flertallet ber departementet legge fram en vurdering av dette spørsmålet."

Den vurderinga har så vidt eg veit aldri vore lagt fram i løpet av dei ti åra. Det har til følgje at denne saka må få ei mykje grundigare oppfølging etter dagens vedtak.

Eg synest også det er grunn til innafor dette saksområdet å nemne at det forsiktig sagt er ei ganske skarp konflikt mellom det som ein stor del av Troms fylkesting står for og det som Regjeringa står for. Eg sikter til er eit felles forslag til programerklæring som Arbeiderpartiet, SV og Raud Valallianse la fram under opninga av siste fylkesting i Troms. Der er det eit punkt 3, som seier følgjande:

"Troms fylkesting skal arbeide aktivt for å beskytte og utvikle samisk og kvensk kultur, språk og identitet."

Det viser i hvert fall at regjeringspartiet og to andre parti i Troms er veldig opptekne av å gå vidare på det som stortingsfleirtalet her uttrykk når det gjeld språkopplæring i den 10-årige grunnskolen. Men det er også slik at Troms fylkeskommune mottok frå departementet eit rundskriv av den 9. november 1995 kor det stod at "tilskuddet til finskundervisning i videregående skole skal opphøre". Det tyder på at det er ein konflikt mellom eit standpunkt som går ut på å styrkje retten til finskopplæring og eit standpunkt som går ut på det motsette. Raud Valallianse sitt syn er rimeleg klart. Vi meiner at vi må gå lenger enn det som dagens vedtak uttrykkjer.

Jon Lilletun (KrF)

Kristeleg Folkeparti er og nøgd med at fleirtalet held fast på sitt syn på finsk som 2. språk i området Troms og Finnmark med kvensk og finsk folkesetnad.

Øystein Djupedal (SV)

Den løsnig komiteen har kommet fram til, riktignok mot departementets, vilje når det gjelder den kvensk/finske befolkning og deres språk og kultur, tror jeg er godt ivaretatt i dagens innstilling. SV er tilfreds med at vi har lykket i å få den steinen på plass.

Statsråd Reidar Sandal

Eg tek til etterretning at komitefleirtalet går inn for at finsk skal bli gjeve status som 2. språk i område i Troms og Finnmark der det er kvensk og finske innbyggjarar, og med det høvet til fritak for sidemålet på ungdomstrinnet, tilsvarande ordninga som gjeld for elevar som vel opplæring i samisk som 2. språk. Eg vil få komme tilbake til dette i lovsamanheng.

Presidenten: Det blir replikordskifte.

Rita H. Roaldsen (Sp)

Statsråden kom på slutten av sitt innlegg inn på problemer knyttet til finskundervisning i kvensk-finske områder i Nord-Troms og Finnmark og sa at

han ville komme tilbake til spørsmålet når utdanningsloven skal behandles. Men jeg vil følge opp dette spørsmålet litt i en replikk til han også. Nå har vi jo fått en ny statsråd som må svare for det den gamle har gjort, men jeg regner med at den situasjonen må statsråden leve med en stund.

Da vi behandlet prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole, slo flertallet fast at det skulle være mulig å ha finsk som 2. språk i kvensk-finske områder i Nord-Troms og Finnmark, og at det skulle organiseres som samisk som 2. språk, med fritak for sidemål på ungdomstrinnet. Regjeringen har imidlertid ikke fulgt opp dette i tilstrekkelig grad da de la fram forslaget til fag- og timefordeling og mener at fritaket vil skape problemer på videregående nivå. I følge et brev fra Bente Immerslund finnes det læreplaner og foreløpige læreplaner for finsk på videregående nivå, og disse har dannet grunnlaget for eksamen i 1994. Skal vi få til finskundervisningen, må det vises stor grad av fleksibilitet. Hvis elevene skal få en reell mulighet til å velge finsk - og det gjelder både mellomtrinnet og på barnetrinnet - må det kunne tilpasses den ordinære timeplanen, slik at ikke problemer med skyss skal hindre elevene i å velge dette faget.

Mitt spørsmål til statsråden blir da om han vil sørge for at finskundervisningen tilrettelegges på en så fleksibel måte at elevene ikke blir hindret i å velge finsk på grunn av praktiske problem, som skoleskyss o.l., og om han vil sørge for at de som velger finsk, ikke får problemer med å komme inne på høyere utdanning ved at finsk blir et kompetansegivende fag.

Statsråd Reidar Sandal

Spørsmålet om status som 2. språk for finsk i område i Troms og Finnmark der det er kvensk og finske innbyggjarar, kommenterte eg på slutten av innlegget mitt. Eg har registrert - som representanten Roaldsen riktig nok peikte på - at dette spørsmålet har vore tema i Stortinget og i komiteen før. Eg konstaterer og at eit breitt fleirtal i komiteen har ei klar oppfatning av korleis dette skal vere i framtida.

I innlegget mitt var eg ganske klar på at det som fleirtalet i komiteen her har sagt, vil bli følgt opp, sjølv om det er eit anna realinnhald enn det som låg i meldinga.

Når det gjeld dei meir detaljerte spørsmåla som representanten Roaldsen tok opp i slutten av sitt innlegg, synest eg ikkje det er rett av meg å gå inn på ei nærare vurdering av dei. Eg treng noko meir tid for å studere detaljane, men hovudsaka, nemleg at finsk skal bli gjeve status som andrespråk i område i Troms og Finnmark med kvensk og finske innbyggjarar, har eg svart på, og det skal bli følgt opp.

Stephen Bråthen:

Så noen korte betraktninger om finskundervisningen. Vi støtter departementets forslag her. For oss er det viktig å understreke det skillet som bør være mellom de offisielle språk vi har i Norge og andre. Slik vi ser det, kan flertallets forslag enten oppfattes som et skritt mot også å gjøre finsk til et offisielt språk i Norge, eller som en åpning som også må gjelde for fremtidige generasjoner barn med andre kanskje mer eksotiske morsmål. Slik vi ser det, burde man heller innføre en rett for alle andre elever i skoleverket til å velge bort sidemål dersom de i stedet tar et annet språk. Det burde nemlig være av større verdi for samfunnet om elevene velger å lære både tysk og fransk fremfor å skulle kunne skrive sidemål.

Presidenten: Saken tas opp til votering. Det vil bli votert i denne rekkefølge, etter presidentens forslag:

Videre var innstillet:

Stortinget ber Regjeringen legge til grunn at finsk gis status som 2. språk i områder i Troms og Finnmark med kvensk/finsk befolkning. Elevene gis mulighet for fritak fra nynorsk eller bokmål som sidemål på ungdomstrinnet tilsvarende den ordning som gjelder for elever som velger opplæring i samisk som 2. språk.

Presidenten: Her har representanten Bråthen varslet at han vil stemme i mot.

V o t e r i n g :

Komiteens innstilling bifaltes mot 2 stemmer."